

Kvinnens entreprenørskap

En komparativ analyse av offentlige støttetiltak i
Norge og Sverige

Gry Hellem Mortensen

Masteroppgave

Høsten 2013

Sosiologisk institutt, Universitetet i Bergen

Sammendrag

Temaet for oppgaven er den lave utbredelsen av kvinnelig entreprenørskap, og tar for seg offentlige satsinger i Norge og i Sverige som tar sikte på å fremme kvinners entreprenørskap. Studien tar i utgangspunktet sikte på å belyse forholdene i Norge, men forholder seg systematisk til tilsvarende satsinger i Sverige for på den måten å kaste et klarere lys over den norske satsingen.

Studien er for det første det første motivert ut ifra motsetningsforholdet der det offentlige i Norge iverksetter tiltak for å fremme kvinnelig entreprenørskap, men kvinnene selv ser ikke ut til å ønske å etablere seg som selvstendige i næringslivet. For det andre er den motivert ut ifra det at Sverige har en høyere kvinneandel blant entreprenører enn hva Norge har.

Hovedmålet er å greie ut om hvilke faktorer som kan belyse forskjeller mellom Norge og Sverige med tanke på kjønnsfordeling i entreprenørskap. Dette gjøres gjennom sammenligning og analyse av offentlig initierte tiltak for å fremme kvinners entreprenørskap i de to landene.

Analyseresultatene blir drøftet opp imot samfunnsforhold i de to landene som er relevante for entreprenører og entreprenørskap. Likestillingsstrategien gender mainstreaming og offentlige instansers krav til innovasjon drøftes i tillegg som potensielle årsaker til at andelen kvinner som velger entreprenørskap som karrierevei er lavere i Norge enn i Sverige.

Antall ord i hovedteksten: 33 368.

Forord

En stor takk rettes først og fremst til min veileder, Ann Nilsen som stødig har loset meg igjennom prosessen med å skrive denne oppgaven. Hver gang jeg tråkket over dørstokken på vei ut fra hennes kontor var det med friskt mot og ny giv.

Jeg vil også takke mine foreldre for all støtte, og særlig min mor med sin urokkelige tiltro til meg. Takk til Njål for å ha vært med på alle kreative og sportslige påfunn, og som har gitt meg både albuerom og oppmuntring i det daglige gjennom den tidvis høyintensive prosessen. En stor takk også til Audun og Øivind som jeg har delt kontor med i perioden, som har bidratt til å gjøre lange dager fine, og som dessuten har sett mellom fingrene på de skyhøye papirstablene mine.

Jeg vil i tillegg si til alle mine venner som i perioder har ymtet frempå om at jeg ofte har vært fraværende: Nå blir det mer romslige tider!

Gry Hellem Mortensen

Bergen, 12. desember 2013

Tabell- og figuroversikt

Tabell 2.1: Nyregistrerte personlig eide foretak 2002-2011 etter kjønn og andel kvinner, Norge.....	14
Tabell 2.2: Etablerere av AS og ASA, 2004-2011, Norge.....	14
Tabell 2.3: Antall nystartede foretak i 2010 og 2011 etter juridisk form, Sverige	16
Tabell 2.4: Antall nystartede foretak 2010 og 2011 etter ledelsens kjønns sammensetning, Sverige.....	16
Tabell 2.5: Andel kvinner i tidlig fase entreprenørskap (avrundet til hele %).	18
Tabell 2.6: Offentlige instanser entreprenøren må forholde seg til.....	19
Tabell 3.1: Forståelser av entreprenørskapsbegrepet	23
Figur 3.1: Utviklingen i antallet publikasjoner om entreprenørskap (1009-2010, referanseår 1990).	31
Tabell 4.1: Data som anvendes i oppgaven, deres status og hvilket omfang de favner	46
Tabell 4.2: Klassifisering av dokumenter	47
Tabell 5.1 Handlingsplanens tiltak fordelt på målgruppe/innretning og gjennomføringsstatus	57
Tabell 5.2: Hovedinnholdet i Innovasjon Norges Strategi og handlingsplan for kvinner som prioritert målgruppe.....	61
Tabell 5.3: Den svenske regjeringens satsinger i perioden 2007 – 2010	68
Tabell 5.4: Den svenske regjeringens satsinger i perioden 2011-2014.....	69
Tabell 5.5: Nåværende tiltak for kvinners entreprenørskap, kategorisert (Sverige 2011-2014 og Norge 2008-2013)	73
Tabell 5.6: Hovedtrekk fra analysen	74

Innholdsfortegnelse

Sammendrag	iii
Forord	iv
Tabell- og figuroversikt	v
1 Innledning	1
1.1 Oppgavens bakteppe og dens problemstilling	1
1.2 Bakgrunn for valg av tema og oppgavens oppbygging	2
2 Bakgrunn	5
2.1 Hva er entreprenørskap?	5
2.2 Historikk og utvikling.....	7
2.3 Likheter og ulikheter i entreprenørskap i Norge og i Sverige	10
2.4 Datagrunnlaget i <i>Handlingsplan for meir entreprenørskap blant kvinner</i>	13
2.4.1 Tallgrunnlag fra SSB.....	13
2.4.2 Tallgrunnlag fra Global Entrepreneurship Monitor	17
2.5 Instanser som forvalter offentlig støtte til kvinnelige entreprenører	19
2.6 Oppsummering	21
3 Tidligere forskning	22
3.1 Forskningsfeltets opprinnelse og dets utvikling	22
3.1.1 Internasjonal forskning.....	28
3.1.2 Nordisk forskning.....	29
3.2 Eksempler på norsk forskning om entreprenørskap og kjønn	35
3.3 Oppsummering	37
4 Metode	38
4.1 Empirisk design	38
4.2 Komparativ analytisk tilnærming	39
4.3 Tverrnasjonal forskning som analytisk strategi	40
4.4 Datagrunnlag	42
4.4.1 Dokumentstudier og eksplorative intervjuer med nøkkelinformanter	43
4.4.2 Dokumentanalyse	45
4.5 Vurdering av datagrunnlaget	49
4.5.1 Reliabilitet og validitet	49
4.5.2 Autentisitet, kredibilitet, representativitet og mening	50
4.5.3 Generalisering	51

4.6	Oppsummering	52
5	Analyse	53
5.1	Satsinger i Norge	53
5.1.1	Nettverkskreditt	54
5.1.2	Kvinner i Fokus	54
5.2	Handlingsplan for mer entreprenørskap blant kvinner (2008) - Tiltak	55
5.2.1	Tiltak rettet mot departementene	58
5.2.2	Tiltak rettet mot Innovasjon Norge	59
5.2.3	Tiltak rettet mot Norges forskningsråd	62
5.2.4	Tiltak rettet mot SIVA	64
5.2.5	Tiltak rettet mot fylkeskommunene og kommunene	65
5.3	Satsinger i Sverige	67
5.3.1	Den svenske regjeringens satsinger i perioden 2007 – 2010:	68
5.3.2	Den svenske regjeringens satsinger i perioden 2011-2014	69
5.4	Kategorier for analyse	70
5.5	Analyse	74
5.6	Oppsummering	79
6	Drøfting	80
6.1	Tidligere evalueringer av norske og svenske tiltak og satsinger	80
6.2	Administrasjon og forvaltning	82
6.3	Utdanning og rådgiving	85
6.4	Likestilling	88
6.4.1	Gender mainstreaming	89
6.4.2	Entreprenørskap i regionene	90
6.4.3	Internt begrepsbruk i Innovasjon Norge	91
6.4.4	Innovasjonsgrad og forventninger om vekst – en satsing på menn?	92
6.5	Spesifikke næringer	94
6.6	Brede programmer	97
6.7	Oppsummering	97
7	Avslutning	99
7.1	Oppsummering	99
	Referanser	1
	Litteraturliste	1

Internettkilder	9
Vedlegg 1: Oversikt over utførte intervjuer	17
Vedlegg 2: Intervjuguide	18

1 Innledning

1.1 Oppgavens bakteppe og dens problemstilling

Sysselsettingen av kvinner økte markant på 70-tallet. De ble da ansatt i ulike yrker innen privat og offentlig tjenesteyting for å skjøtte oppgaver som kvinner tidligere har utført som ulønnet arbeid i hjemmet¹, og yrker som ble betraktet som passende for kvinner (Teigen 2006)². En ny undersøkelse av kjønnsdelingen i det norske arbeidslivet³ viser at lite har endret seg over de siste 20 årene⁴. Dagens kjønnsdelte arbeidsmarked i Norge samsvarer i stor grad også med tilsvarende kartlegginger både fra Sverige og Danmark (Ibid.).

Som arbeidsmarkedet for øvrig er også entreprenørskap i Norge svært kjønnsdelt. Få kvinner velger å starte egen bedrift, og de bransjer kvinner og menn starter bedrifter innenfor er kjønnsdelt (Ljunggren og Foss, 2012). Bransjefordelingen er kanskje ikke uventet, tatt det kjønnsdelte arbeidsmarkedet i betraktning. At kvinner langt sjeldnere enn menn velger entreprenørskap som karrierevei er derimot litt mer overraskende, ettersom entreprenørskap er en aktuell karrierevei innenfor alle næringer. Andelen yrkesaktive kvinner i Norge er høyest i verden⁵ (OECD, 2013). Likevel er Norge det landet i verden som har lavest andel kvinner blant nye entreprenører. Ifølge Kelley m. fl (2011) var bare en av fire såkalte tidligfase entreprenører⁶ kvinner i Norge i 2010. Sammenlignet med kvinneandelen i de andre nordiske landene som lå på omtrent en tredel, er dette lavt (Kelley m. fl, 2011).

Gjentagende ytringer fra politisk hold dreier seg om at det er ønskelig at flere norske kvinner

¹ Det vises her til barnepass og –oppdragelse, omsorg og pleie av syke og eldre, matlaging og servering av mat.

² Det vises her til eksempler som flyvertinne, resepsjonist, «butikkdame» og «kontordame».

³ Perioden 1990 – 2010 er undersøkt.

⁴ Resultatene er noe sprikende alt ettersom det fokuseres på sektor, næring eller yrke. I hovedsak viser endringene at kvinneandelen i offentlig sektor har gått opp, og at andelen menn er stigende i privat sektor. I næringer med særlig overvekt av enten kvinner eller menn har det vært lite utjevning. Når det fokuseres på yrker er det en tendens til noe mindre kjønnssegregering. Dette kommer av at kvinneandelen i de mest kvinne-dominerte yrkene har sunket noe. Forøvrig har kvinneandelen også sunket innen de mest mannsdominerte yrkene

⁵ Kvinners yrkesaktivitet målte 73,8 % i 2012, etterfulgt av Sveits, Sverige, Nederland og så Danmark. Disse landene ligger også over 70 % (OECD, 2013).

⁶ Tidligfase entreprenørskap (TEA) er et begrep som benyttes i de årlige GEM-rapportene. TEA favner personer mellom 18 og 64 år som enten har deltatt i ny virksomhet som fortsatt eksisterer og som er yngre enn 42 måneder (3,5 år), og de i samme aldersspenn som har gjort forsøk på å starte ny virksomhet i løpet av de siste 12 månedene

velger å etablere seg som selvstendig næringsdrivende (Ljunggren og Foss, 2012). Helt siden 80-tallet er det blitt iverksatt ulike tiltak for å fremme kvinners entreprenørskap, og kvinners entreprenørskap har i mange år også vært anerkjent som en nøkkelfaktor til mange nasjonalstaters økonomiske velferd (Kovalainen, 2005). Likevel ser det ikke ut som kvinnene selv ønsker å gå denne veien. Til sammenligning har *Sverige* mange av de samme politiske målene, men likevel en høyere kvinneandel blant entreprenører. I forhold til folketallet har Norge relativt sett flere entreprenører enn Sverige, men det som peker seg ut er at Sverige har en høyere andel kvinner blant entreprenørene. Jeg ser det som meget interessant å forsøke å identifisere hva som kan være medvirkende årsaker til dette, og i lys av dette har jeg formulert følgende problemstilling:

Hvilke faktorer kan være med på å belyse forskjellene mellom Sverige og Norge når det gjelder kjønnsfordeling innen entreprenørskap?

De siste 20-30 årene har en rekke ulike former for tiltak vært rettet mot å øke kvinneandelen blant kvinnelige entreprenører. For å gjøre omfanget av denne problemstillingen håndterlig vil jeg i hovedsak begrense meg til å se på tiltak og virkemidler i *offentlig regi* i den siste *tiårsperioden*. Jeg begrenser studien til den gitte perioden både av pragmatiske og av faglige grunner. Innenfor rammene av en masteroppgave vil det bli for omfangsrikt å inkludere en historisk analyse. Jeg har derfor valgt å avgrense fokuset til nyere tiltak og virkemidler.

1.2 Bakgrunn for valg av tema og oppgavens oppbygging

Bakgrunnen for valget av tema kan knyttes til da jeg selv startet en virksomhet på begynnelsen av 2000-tallet. Den gang ble jeg ofte møtt med undring i forhold til at jeg som ung kvinne ledet prosjektet som var knyttet til byromutvikling i Stavanger. Selv syntes jeg at disse reaksjonene var oppsiktsvekkende ettersom jeg ikke hadde registrert noen utpreget overvekt av menn innenfor mitt arbeidsfelt. Dette vekket min første interesse for kvinnelige entreprenører som marginalisert gruppe.

Entreprenørskapsfeltet er til dels uoversiktlig, og kjønnsperspektivet er relativt nylig tatt med i undersøkelser av dette fenomenet. For å gi et tydelig bilde av fenomenet gir jeg i den første delen av **kapittel 2** en beskrivelse på hva entreprenørskap er, og hvordan entreprenørskapsfeltet har utviklet seg frem til i dag. Videre gir jeg et innblikk i forskjeller mellom entreprenørskapstradisjonene i Norge og i Sverige, blant annet med fokus på hvordan disse er påvirket av Norges distriktspolitikk og Sveriges avfolkning av *glesbygdene*⁷ Jeg går også inn på hvilken innvirkning velferdsstat og politisk fokus har hatt for utviklingen av entreprenørskapstradisjonen. Departementenes (2008) *Handlingsplan for meir entreprenørskap blant kvinner* utgjør en del av utgangspunktet for denne oppgaven. Kapittelets andre del vil derfor forklare handlingsplanens intensjoner og gi en innføring i datagrunnlaget som er lagt til grunn i utformingen av denne.

Forskningsfeltet entreprenørskap tar jeg for meg i **kapittel 3**. Her drøfter jeg blant annet internasjonal, nordisk og norsk entreprenørskapsforskning som tar for seg kjønnsperspektivet. Jeg ser også på metodebruk og perspektiver i tidligere forskning, og jeg ser på hvordan svensk forskning på feltet skiller seg fra den norske. Avslutningsvis presenterer jeg et knippe temaer som er tatt opp i den norske forskningen.

Denne oppgaven er bygd opp innenfor et kvalitativt komparativt rammeverk. I **kapittel 4** gir jeg en oversikt og en beskrivelse over datagrunnlaget som er anvendt og metodene jeg har benyttet meg av i studien. I tillegg gir jeg her en begrunnelse for de metodiske valg som er gjort.

Kjernen i oppgaven utgjøres av analysen i **kapittel 5**. I første del av dette kapittelet beskrives tiltak i Norge og Sverige⁸ som er iverksatt av det offentlige, og som er ment å bidra til å øke andelen kvinnelige entreprenører i de respektive landene. Det er disse tiltakene som analysen tar for seg. I en grounded theory-inspirert fremgangsmåte sammenlignes og analyseres tiltakene i dette kapittelet ved hjelp av et sett kategorier som er utviklet for formålet.

Resultatene fra analysen blir deretter tatt opp i en drøfting som følger i **kapittel 6**. Et fåtall kategorier som bemerker seg spesielt i analysen vil danne en rød tråd som drøftingen vil følge. Drøftingen tar for seg forskjeller i de norske og svenske offentlige satsingene, og diskuteres blant annet i lys av politiske og organisatoriske forhold som kjennetegner nasjonene.

⁷ Glesbygd: Tynt befolket landsbygd.

⁸ Dette omfatter tiltak som tilhører inneværende programperiode.

I **kapittel 7** avrundes studien og jeg gir en oppsummering av denne. Implikasjonene av funnene drøftes, og muligheter for fremtidig utvikling av entreprenørskapssatsingen i Norge vurderes.

2 Bakgrunn

Tidlig på 1900-tallet var det vanlig at menn involverte seg i forretningsliv og handelsvirksomhet, mens kvinner tok seg av plikter i hjemmet. Endringene i kvinners deltagelse på arbeidsmarkedet har siden da vært enorme, akkurat som endringene ved de generelle normene for hva kvinner og menn sysselsetter seg med. Likestillingspolitikken har stått i sentrum de siste tre-fire tiårene i de nordiske landene, og i mange tilfeller anses disse landene som å gå i front for spørsmål om likhet mellom kjønnene. Entreprenørskap er likevel et svært mannsdominert felt i Norden (Alsos og Kolvereid, 2005). I dette kapittelet vil jeg beskrive entreprenørskapstradisjonens opprinnelse og dens utvikling frem til i dag. Sveriges historikk om avfolkning av glesbygdene, og Norges historikk som er preget av entreprenørskap som strategi i distriktsutbyggingen er særlig viktige forhold som jeg vil knytte til denne utviklingen. Variasjoner mellom den norske og den svenske entreprenørskapstradisjonen vil bli beskrevet, og enkelte forhold, som velferdsstatene og landenes politiske fokus tas opp som særlig relevante i denne sammenheng. I siste del av kapittelet vil jeg diskutere datagrunnlaget som ble lagt til grunn i utformingen av departementenes *Handlingsplan for meir entreprenørskap blant kvinner*. Denne handlingsplanen utgjør en del av utgangspunktet for denne oppgaven.

2.1 Hva er entreprenørskap?

Entreprenørskap i betydningen å starte sin egen bedrift er *ett* av mange yrkesvalg en kan ta (Ljunggren og Foss, 2012). Entreprenørskap dreier seg helt grunnleggende om å starte ny virksomhet. Kjeldsen (1991) skriver at entreprenørskap er å erkjenne muligheter, fremskaffe og organisere ressurser, utvikle den mest hensiktsmessige kapabilitet⁹, i tillegg til å koordinere alle de nødvendige aktivitetene inntil utnyttelsen av forretningsmuligheten ligger i drifts- og administrasjonsrollen (Kjeldsen, 1991). Dette indikerer at entreprenørskap er mer en prosess enn en tilstand. Det ligger også en forståelse av at entreprenørskapet opphører når virksomheten går over i en mer stabil tilstand av vedvarende drift.

⁹ Den mest hensiktsmessige kapabilitet utgjøres av ferdigheter og evner som å se forretningsmuligheter, skaffe til veie nødvendige ressurser for å gjøre noe med disse og å utvikle individuelle og organisatoriske ferdigheter som kreves for å etablere en virksomhet.

Olav Spilling (2006), som er en av veteranene innenfor norsk entreprenørskapsforskning, beskriver entreprenører som mennesker som ut ifra en visjon bryter barrierer og kombinerer ressurser på nye måter, som påtar seg en eller annen form for risiko og som setter inn ressurser på å få i gang noe som er nytt og levedyktig (Spilling, 2006). Dette stemmer overens med hva Jenssen, Kolvereid og Erikson (2012) fremhever som kjennetegn på entreprenørskap. Det fremheves at det dreier seg om en eller annen form for nyhet, enten det er en ny virksomhet eller et nytt forretningsområde eller annet (Jenssen m. fl, 2012). Det skal altså være noe som ikke har eksistert før. I tillegg innebærer entreprenørskap både usikkerhet og risiko, ettersom en trækker opp nye stier og en kan aldri vite hvorvidt virksomheten vil gå godt eller dårlig. Det hevdes også at entreprenører vil inneha en form for kreativ sans, noe som gjerne behøves for å se muligheter, utvikle nye produkter og tjenester og for finne løsninger på hindringer i veien (Ibid.).

Begrepet *entreprenør* refererer til den eller de aktører som organiserer ny virksomhet. Begrepet *entreprenørskap* gjelder derimot selve prosessen med utvikling av ideer og forretningsmessige konsepter og organiseringen av ressurser slik at det utvikler seg som økonomisk virksomhet (Spilling, 2006). Entreprenøren er altså handlingsagenten, mens entreprenørskap gjelder alle de sentrale prosessene som må iverksettes på veien mot målet. Entreprenørskap omfatter mange ting, og det kan være ganske så ulike ting. Det er vanlig å forbinde begrepet med bedriftsetableringer, noe jeg selv av praktiske hensyn vil gjøre, men det er mulig å nyansere dette bildet litt. Jenssen, Kolvereid og Erikson (2012) beskriver tre former for entreprenørskap. Den ene er som nevnt bedriftsetableringer med ønske om å skape profitt, det andre er organisasjoner som ikke har et overskuddsmål. Dette kan være frivillige foreninger eller privatskoler. Den tredje formen kalles gjerne for intraprenørskap og dreier seg om nyskaping innenfor eksisterende organisasjoner. Dette kan for eksempel dreie seg om etablering av nye virksomhetsområder innen offentlig sektor eller etablering av forretningsområder innen eksisterende forretninger (Jenssen m. fl, 2012).

Spilling (2006) peker på graden av *suksess* innenfor entreprenørskap, og at suksess ikke nødvendigvis må være å utvikle "det store". Dette forklarer han med at hundrevis eller tusenvis av små virksomheter faktisk utgjør en hel del på samfunnsnivå. I tillegg peker han på kunnskapen som utvikles og som lever videre selv om en entreprenør på det individuelle planet mislykkes. For samfunnet kan dette gi viktige bidrag til utvikling. I tråd med hva Spilling (2006) sier her er det mulig å single ut en fjerde type entreprenører i tillegg til de tre tidligere nevnte. Dette vil eksempelvis være familiefaren som lager og selger økologisk saft

av bær fra egen hage, eller kvinnen som sammen med barna har slått seg ned på en gård full av kulturminner, og driver en liten kafé i sin egen spisestue der hun serverer hjemmelagde kaker og forteller om gårdens historikk. Felles for disse entreprenørene er at de driver småskala virksomheter som sannsynligvis ikke vil ekspandere eller gi et veldig overskudd. Disse entreprenørene er i flertall i Norge (SSB, 2013a). De gjør det av egeninteresse; de brenner kanskje særlig for akkurat det de driver med, de ønsker å bidra til lokalmiljøet med et unikt tilbud, de ønsker å skape seg en tilværelse rundt hjemmet slik at mest mulig tid skal gå til familie og dens samhörighet, eller de ønsker å frigjøre seg fra arbeidstakerlivets forpliktelser og eventuell mangel på autonomi. Kanskje drives de av et ønske om å være sin egen sjef. Disse virksomhetene vil muligens ikke bidra til landets økonomi, eller i stor grad styrke handelsforbindelsene til andre land. De vil kanskje heller ikke vokse seg store og skape mengder av arbeidsplasser. Likevel kan de bidra til å skape mangfold og trivsel i nærmiljøet, de skaper entreprenørens egen arbeidsplass og de vil medvirke til å prege den lokale kulturen.

2.2 Historikk og utvikling

Entreprenørene har vært å finne i de gamle norske bygdenæringene allerede før nærings- og distriktpolitikken ble utviklet, så entreprenørskap er ikke noen ny karrierevei i historisk sammenheng. Spilling (2006) daterer den *entreprenørielle funksjonen*¹⁰ helt tilbake til starten av vår sivilisasjon, men påpeker at den store interessen for entreprenørskap i Norge begynte å utvikle seg for alvor først utpå 1990-tallet (Spilling, 2006).

“Le Fermier est un Entrepreneur (...)” (bonden er en entreprenør...) skrev den franske sosialøkonomen Richard Cantillon (1755), og bidro til etableringen av entreprenør som analytisk begrep. Ifølge Cantillon er et av de mest distinkte karakteristika ved entreprenøren at han er en *risikobærer*. Det er bøndene han beskriver som entreprenører, og risikoelementene dreier seg om produksjon av jordbruksprodukter og salg av disse på markedene. De former for risiko som knyttes til slike aktiviteter dreier seg om betalingsforpliktelse for faste kostnader som arrondering av jorden, og ansvar for utbetaling av daglønn til jordbruksarbeiderne. Faste kostnader vil løpe uavhengig av arbeidets endelige økonomiske resultat, og bonden har ingen garanti for prisen han vil få for varen på markedet – eller om han overhodet vil få den omsatt. Volumet av varen og dens kvalitet vil være avhengig av naturgitte forhold som vær, vind og nedbør, og på markedene råder den frie

¹⁰ Den *entreprenørielle funksjonen* innebærer at mennesker organiserer økonomisk virksomhet på nye måter.

konkurransen. Bonden tar på seg både ansvar og risiko, og i hans rolle som entreprenør oppstår det en profitt *hvis* han klarer å selge sine varer for en høyere pris enn hans faste kostnader. På denne måten er det Cantillon beskriver bonden som en entreprenør (Sandal, 2003).

Utvikling i næringsstrukturen

Gjennom de siste hundre årene har flertallet av industrilandene gått gjennom en utvikling der primærnæringene¹¹ har vært næringsstrukturens viktigste, og over til at tertiærnæringene¹² er de viktigste. I dag jobber hele tre av fire sysselsatte i Norge innen tertiærnæring¹³. Disse strukturendringene skyldes flere ulike forhold. Krav til lønnsomhet og teknologiske utviklinger har ført til at mange av de små fiske- og landbruksvirksomhetene er blitt slått sammen til større enheter. I stor grad har maskiner erstattet menneskelig arbeidskraft, noe som har ført til en sterk nedgang i sysselsettingen innenfor disse næringene (Kristiansen m. fl, 2009). Landbruksnæringen reguleres gjennom subsidier og kvoteordninger, blant annet som en del av distriktpolitikken, med det formål å opprettholde sysselsetting og bosetting langs kysten og i distriktene. Distriktpolitikken betydning for entreprenørskap i Norge og Sverige vil jeg ta for meg i neste avsnitt. Den norske næringslivsstrukturen har altså beveget seg fra å ha sin hovedvekt på de nevnte primærnæringene, via sekundærnæringene med industrivirksomhet preget av masseproduksjon og samlebåndsvirksomhet, til dagens overvekt innen tertiærnæringene. I den sammenheng har det vært en veldig nedgang i antallet entreprenører; Langt flere er i dag arbeidstakere, mye på grunn av oppbyggingen av en solid offentlig sektor med velferdstjenester og – ordninger.

Avfolkning av glesbygdene¹⁴ i Sverige og distriktsutbygging i Norge

En distinkt forskjell mellom landene som kan ha gjort en innvirkning på entreprenørskapsnivåene baserer seg på Norges distriktsutbyggingspolitikk og Sveriges avfolkning i glesbygden (Tillväxtanalys, 2012a). I Norge er det blitt utarbeidet en egen kvinnerett politikken innenfor distrikts- og regionalpolitikken. Tiltak som rettes mot

¹¹ fiske, jord- og skogbruk.

¹² Ulike former for tjenesteyting.

¹³ Bare mellom 1949 og 2008 ble antall gårdsbruk i Norge redusert med 75 %, fra 213.000 til 48.000.

Sysselsettingen i jordbruket gikk i samme periode ned fra 20 % til 2,3 % (Kristiansen, Flatebø og Modig, 2009).

¹⁴ Glesbygd: Tynt befolket landsbygd.

kvinnelige entreprenører har siden tidlig på 80-tallet vært koblet til distrikts- og regionalpolitikken, og målsettingen har vært å skape arbeidsplasser for kvinner i distriktene (Alsos, Ljunggren og Pettersen, 2002). Et annet formål har vært å bedre kjønnsbalansen i distriktene for på den måten å opprettholde bosettingen. “Å holde oppe hovedtrekkene i bosettingsmønsteret og å utvikle robuste regioner i alle deler av landet” (KRD, 1997), og strategien for å nå dette målet er “Å utvikle varige og lønnsomme arbeidsplasser og stimulere til verdiskapning basert på de særskilte forutsetningene i hver region” (Ibid.). Konkrete eksempler på tiltak som er ment å legge til rette for at kvinner skal ønske å etablere seg i distriktene, er blant annet ordninger som Etablererstipend, Kommunale næringsfond og Bygdeutviklingsmidlene (Alsos, Ljunggren og Pettersen, 2002). Slike distriktrettede tiltak føyer seg inn i en rekke av politiske ambisjoner som har medvirket til Norges spredte bosettingsmønster i dag. Norge har i større grad enn andre land livskraftige små og store samfunn i hele landet (BLD, 2012b). Tendensen har vært motsatt i Sverige, og det har vært særlig mye fokus på den såkalte “avfolkningen av glesbygden”¹⁵.

I den siste årsrapporten fra Glesbygdverket¹⁶ ble det gjort en gjennomgang av befolkningsmønsteret i Sverige. Bare 1,9 prosent av den svenske befolkningen bodde i 2008 på glesbygdene, og den nedadgående trenden så ut til å fortsette (Glesbygdverket, 2008). Mellom 1970 og 2009 har innbyggerne i svenske glesbygder minket med 20 prosent, og i 2009 bodde knappe 300.000 i en glesbygdkommune (Karlsson, 2012). Helt siden 80-tallet har utflyttingen foregått hyppigere enn tilflytningen. Fødselsratene i slike kommuner har også vært lavere enn dødstallene i hele denne perioden (Ibid.). Det har vært en kraftig fraflytting, og gruppene som i første omgang har forsvunnet er barn og personer i yrkesaktiv alder. Dette gjør at grunnlaget for virksomhetsetableringer i større grad sentrerer seg til byer og tettsteder, noe som igjen betyr at landets fulle geografiske potensial ikke blir utnyttet.

Økonomisk grunnlag for entreprenørskap på makronivå

GEM-modellen bygger på en forutsetning om at entreprenørskapsaktivitet bidrar til et lands velstandsutvikling, og det forventes at entreprenørskapets utbredelse og karakter vil arte seg ulikt avhengig av det stadiet landets økonomi er i. Land med *faktordrevne* økonomier

¹⁵ Glesbygd: Tynt bebygde landsbygdrområder. Avfolkningen av glesbygden (Tillväxtanalys, 2012a).

¹⁶ Myndighetene Glesbygdverket, Nutek og ITPS ble nedlagt 31. mars 2009. Virksomheten ble overført til to nye myndigheter; en utøvende myndighet (Tillväxtverket) og en evalueringsmyndighet (Tillväxtanalys) (Tillväxtanalys, 2013a).

beskrives hovedsakelig som råvareprodusenter, *effektivitetsdrevne* økonomier preges av storskala produksjon og i *innovasjonsdrevne* økonomier, som kjennetegner alle de skandinaviske landene, bestemmes landets utvikling i stor grad av innovasjon og nyskaping i næringslivet. Etter hvert som et lands økonomi utvikler seg vil nasjonen kunne bevege seg mellom de tre fasene, og derfor defineres Norge i dag som et av landene med innovasjonsdrevet økonomi, på tross av høy produksjon av råvarer som olje, fisk og metaller (Alsos m. fl, 2012).

Entreprenørskap baserer seg ofte på *nødvendighet* i faktordrevne økonomier. Dette gjelder nasjoner hvor det bare finnes en begrenset mengde arbeidsplasser, og der det derfor er mangel på gode måter å livnære seg. Utbredelsen av nødvendighetsbasert entreprenørskap vil avta etter hvert som landets økonomi utvikler seg og det skapes flere arbeidsplasser. Med stabile arbeidsplasser vil den entreprenørielle aktiviteten oftere være basert på at en ser muligheter, at en ønsker å realisere en forretningsidé eller at en ønsker en mer selvstendig arbeidstilværelse (Alsos m. fl, 2012). Det gjelder altså i større grad selvutvikling og egeninteresse, og dette er motivasjonene som ofte rapporteres blant Norske og andre Skandinaviske entreprenører i dag.

2.3 Likheter og ulikheter i entreprenørskap i Norge og i Sverige

De siste 15-20 årene har det vært stadig økende fokus på utviklings- og verdiskapingspotensialet som ligger i entreprenørskap, både i forhold til vekst, utvikling og økonomi på lokalt og nasjonalt nivå, og i forhold til konkurransedyktighet i internasjonal forstand. Den økte bevisstheten har ført med seg bedre vilkår for entreprenørene, men ennå kan det se ut til at det gjenstår utfordringer på området (Spilling m. fl, 2011). Bedrede vilkår kan eksemplifiseres gjennom for eksempel lovendringen som ble gjort gjeldende fra 1. juli 2008 i Norge. Denne gir selvstendig næringsdrivende rett til svangerskaps- og foreldrepenge med 100 prosent dekning inntil 6G (BLD, 2008). Dette utgjorde en betydelig forbedring for selvstendig næringsdrivendes vilkår, ettersom kombinasjonen omsorg for barn og yrkesaktivitet i mange tilfeller blir sett på som en utfordring.

I de nordiske landene er det ingen utpreget trend for entreprenørskap. Dette skyldes blant annet godt utviklede økonomier og lav arbeidsledighet. Den totale entreprenørskapsaktiviteten er likevel god i Norge i forhold til nivået i andre europeiske land, men den er lavere sammenlignet med for eksempel USA (Kolvereid og Jenssen, 2012). Sverige er ganske lik

Norge på dette, men det er et par interessante forskjeller mellom landene når det gjelder entreprenørskap. For det første er det i Norge *flere entreprenører* i forhold til antall yrkesaktive i befolkningen, enn det er i vårt naboland Sverige. For det andre er andelen *kvinnelige entreprenører* høyere i Sverige enn i Norge. I Norge ser entreprenørskap med andre ord ut til i stor grad å appellere til menn, men appellerer i veldig liten grad til kvinner.

Det kan pekes på en rekke likheter mellom Norge og Sverige. Begge nasjonene hører ifølge Hofstede (2001) til den samme kulturelle klyngen, sammen med også Danmark og Finland. Norge og Sverige er begge monarkier, og de har samme type nasjonalforsamling¹⁷. Det er sterke likheter i landenes økonomiske strukturer, arbeidsmarked, sosial orden, demokratisk forståelse, velferdsmodell og deres offentlige tilbud. I begge landene spiller staten en viktig rolle i å fremme likhet blant innbyggerne når det gjelder utdanning, sosialpolitikk, helse og sosialtjenester (Kovalainen, 2005). Dette er forhold som gjør at Sverige i mange sammenhenger sammenlignes med Norge.

Norge og Sverige, to velferdssamfunn av samme alen

Den svenske og den norske velferdsstaten er grunnleggende like av karakter og defineres ofte innenfor rammene av «den nordiske modellen». Denne karakteriseres ifølge Kautto m.fl. (1999) av en rekke kjennetegn:

Det offentlige har ansvar for grunnleggende velferdsoppgaver, heriblant sosialforsikring, sosiale tjenester, helse, utdanning, arbeid, bolig med mer. Dette er ment å dekke grunnleggende behov. Alle politikkområder preges av en sterk statlig rolle, og full sysselsetting vektlegges av både økonomiske og sosiale hensyn. Den nordiske modellen preges videre av høy grad av universalisme. Alle borgere har rett på grunnleggende velferdsgoder uavhengig av deres posisjon i forhold til arbeidsmarkedet. Det er etablert inntektssikring basert på grunnsikring for alle. Stor grad av inntektsutjevning er et kjennetegn, og sosiale utgifter utgjør derfor en høy andel av landenes BNP. Offentlige budsjetter fordeler midlene til velferdsordninger, og disse finansieres i stor grad av høy beskatning. De nordiske velferdsstatene er tjenesteorientert. Helse og sosiale tjenester tildeles etter behov, er skattefinansiert og har lave egenandeler. Man finner videre en jevn inntektsfordeling, og

¹⁷ Parlater: Stortinget i Norge og Riksdagen i Sverige (Berg, 2013)

likestilling mellom kvinner og menn er et ledende prinsipp for de nordiske velferdsstatene. Dette har resultert i høy yrkesdeltakelse blant kvinner, noe som gjør at mange familier har to inntekter. Velferdsstaten er også basert på individuelle rettigheter (Kautto m. fl, 1999).

Denne solidaritetstankegangen kan sies å sammenfatte kjernen både i den norske og i den svenske velferdsstaten. Likevel er det klare forskjeller mellom de enkelte landene. Blant annet kan det nevnes at Sverige prioriterte full barnehagedekning tidligere enn Norge (Berge m. fl, 2009). I et overordnet perspektiv følger likevel modellene i Norge og Sverige det samme sporet, selv om timing, endringsgrad og konkrete tiltak varierer. Et viktig fellestrekk er den stadig sterkere vektleggingen av arbeidslinja¹⁸. Politikken for å kombinere familieliv og arbeid er dessuten meget lik, selv om Norge har valgt å innføre for eksempel foreldrepermisjon og full barnehagedekning senere enn Sverige (Ibid.). Det er tenkelig at dette har hatt betydning for kvinners entreprenørskap i Norge. Grad av barnehagedekning vil for eksempel kunne ha innvirkning på foreldres tilknytning til arbeidslivet hvis ikke foreldre benytter seg av privat barnepass eller andre ordninger. Det viktigste trekket i forholdet mellom den norske og den svenske modellen og deres velferdssystemer ser likevel ut til å være de mange likhetene.

Selv om forhold som kultur, styresett og befolkningsstruktur, økonomi og velferdsordninger relativt sett er ganske like, og det er tett økonomisk og politisk samarbeid mellom landene, er det helt klart også mange forskjeller. Sverige har for eksempel nesten dobbelt så mange innbyggere som Norge¹⁹. Sverige har dessuten slitt med høy arbeidsledighet de siste 20-30 årene, særlig ungdomsledighet. Et lands sysselsettingsgrad er riktignok ikke konstant, men det kan sies at det er lavere grad av arbeidsledighet blant norske innbyggere enn blant svenske²⁰.

Politisk fokus

¹⁸ Bruk av aktiviserende ytelser med den hensikt å få flest mulig i arbeid, fremfor passive stønader som kontantytelser.

¹⁹ Innbyggertallet i Norge ble 1. januar 2013 målt til 5051275 personer (SSB, 2013b). Innbyggertallet i Sverige talte 31. januar 2013 9561254 personer (SCB, 2013).

²⁰ Ved utgangen av januar 2013 var 71.540 personer var registrert arbeidsledige i Norge ved utgangen av januar 2013. Dette tilsvarer 2,7 prosent av arbeidsstyrken. I Sverige var 427.000 personer arbeidsledige i februar 2013. Dette utgjør 8,5 prosent av den svenske arbeidsstyrken (SSB 2013b; SCB 2013).

I Norge finnes en uttrykt politisk ambisjon om å øke andelen nye kvinnelige entreprenører til minst 40 % innen 2013. Regjeringen har arbeidet for å fremme kvinnelig entreprenørskap siden 2008 gjennom “Handlingsplan for meir entreprenørskap blant kvinner”, en plan med bred oppslutning blant departementene (Departementene, 2008). Denne ambisjonen er forankret i Soria Moria-erklæringen, og motivert ut ifra regjeringens generelle mål om å føre en aktiv politikk for innovasjon og verdiskapning. I handlingsplanen beskrives humankapitalen, altså den menneskelige ressursen som den viktigste for landets verdiskapning, og det konstateres at kvinner i denne sammenheng utgjør en uutnyttet ressurs ettersom de er underrepresenterte blant entreprenører og i næringslivet.

Ved å leggje betre til rette for entreprenørskap blant kvinner vil vi inkludere fleire kvinner i næringslivet og skape eit meir mangfaldig, demokratisk og likestilt næringsliv med større evne til omstilling og innovasjon (Departementene, 2008: fra forordet).

Satsingen er altså bygget opp med støtte av argumenter for både økt likestilling, mer verdiskaping og større grad av innovasjon. Disse formuleringene forespeiler massiv merverdi i næringslivet som er tuftet på grunnleggende verdier og gode visjoner i tråd med politiske og samfunnsmessige mål, idéer og visjoner. Ambisjonene og fokuset er altså til stede, men kvinneandelen har likevel ikke sett ut til å øke i nevneverdig grad.

2.4 Datagrunnlaget i *Handlingsplan for meir entreprenørskap blant kvinner*

Noe som kan være problematisk med regjeringens handlingsplan er at det ikke er presisert hvordan de 40 prosentene skal måles. Det vises til to kilder; Statistisk sentralbyrås registreringer av nye foretak i Norge (alle foretak), og Global Entrepreneurship Monitor (GEM). Sistnevnte er et longitudinelt internasjonalt forskningsprosjekt som siden 1999 årlig har undersøkt omfanget av- og forholdene for entreprenørskap i ulike land²¹. Dette er en utvalgsundersøkelse som går til et representativt utvalg av befolkningen.

2.4.1 Tallgrunnlag fra SSB

Avhengig av målemetode, kan det sies at andelen kvinnelige entreprenører i Norge har holdt seg stabilt lav på rundt 25-30 prosent over en årrekke. SSB stiller tilgjengelig det

²¹ 54 land deltok i Global Entrepreneurship Monitor i 2011.

datagrunnlaget som i og for seg er mest pålitelig, nemlig statistikk for nyregistrerte personlig eide foretak og etablerere av selskapsformene AS og ASA. Det vil være et vurderingsspørsmål om alle disse kan regnes som entreprenører, særlig innenfor gruppen AS og ASA, der et eierskap ikke nødvendigvis er ensbetydende med å være entreprenør. Likevel må dette kunne anses som meget gode indikatorer på entreprenørskapsnivået.

Tabell 2.1: Nyregistrerte personlig eide foretak 2002-2011 etter kjønn og andel kvinner, Norge

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Totalt	31502	31874	33731	34028	33125	30618	31290	29849	31669	31969
Menn	22 412	22 383	23 132	22 885	22 278	20 701	20 790	19 560	20 820	20 896
Kvinner	9 090	9 491	10 599	11 143	10 847	9 917	10 500	10 289	10 849	11 073
Andel kvinner (%)	28,9	29,8	31,4	32,7	32,7	32,4	33,6	34,5	34,3	34,6

(SSB Statistikkbanken, 2013)

Nyregistrerte personlig eide foretak favner den samme gruppen som SSB definerer som selvstendig næringsdrivende (SSB, 2013a). Disse utgjør den klart største andelen av nyregistrerte foretak, og her finner vi en jevn økning i den prosentmessige kvinneandelen med bare et par nedganger i henholdsvis 2007 og 2010. Over en tiårsperiode har kvinneandelen altså steget mindre enn 6 prosent, fra cirka 29 % til nærmere 35 %. Den allerede moderate stigningen har vært avtagende de seneste årene. Ifølge disse tallene ser det ikke ut til at Norge er så langt fra målet om 40 % nye kvinnelige entreprenører. Dette må likevel sees i sammenheng med tallene for etablerere av aksjeselskap og allmennaksjeselskap. Der er kvinneandelen er atskillig lavere.

Tabell 2.2: Etablerere av AS og ASA, 2004-2011, Norge

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Etablerere totalt	14572	18543	21900	21231	17683	14034	15476	15583
Menn	12 083	15 218	18 264	17 671	14 514	11 449	12 725	12 704
Kvinner	2 489	3 325	3 636	3 560	3 169	2 585	2 751	2 879
Andel kvinner (%)	17,1	17,9	16,6	16,8	17,9	18,4	17,8	18,5

(SSB Statistikkbanken, 2013)

Etablerere av AS og ASA teller bare halvparten så mange som etablererne av personlig eide foretak. Det er flere menn enn kvinner som etablerer seg med disse selskapsformene, slik som det også er med enkeltpersonforetakene. Av de 15583 registrerte etablererne innenfor AS og ASA var bare 2879 kvinner i 2011, og mellom 2004 og 2011 har det vært en økning i prosentandelen kvinner på nesten 1,5 fra drøye 17 til 18,5 innenfor disse selskapsformene. *Et veiet gjennomsnitt²² av andelen nye entreprenører som er kvinner, innenfor de tre selskapsformene i 2011 ligger på 29,3 prosent.* Til sammenligning er det veide gjennomsnittet 27,9 prosent i 2008, året da handlingsplanen ble utgitt. Med en økning på bare 1,4 % over disse årene, må utviklingen regnes for å gå for sakte til at målet på 40 % skal kunne nås innen 2013.

Når jeg nå ønsker å sammenligne norske forhold med svenske, møter jeg på et problem som i mange tilfeller oppstår i komparativ forskning. Ofte er det vanskelig å finne eksakt like kategorier for sammenligning. Det betyr at det ikke er en selvfølge at de dataene som samles inn og gjøres tilgjengelig for forskning i Norge, samles inn med samme grunnlag og presenteres på tilsvarende måte i Sverige. Tabellene med data fra Norge gir en oversikt av nyregistrerte personlig eide foretak etter kjønn og andel kvinner i perioden 2002-2011 (Tabell 2.1), og etablerere av AS og ASA i perioden 2004-2011 (Tabell 2.2). Tilsvarende tall var ikke å finne fra Sverige. Det jeg har valgt å anvende som sammenligningsgrunnlag fra Sverige er for det første en tabell som viser antall nystartede foretak i årene 2010 og 2011 fordelt etter selskapsform (Tabell 2.3). Dette tilsvarer fordelingen på selskapsform som er å finne igjen i tabell 2.1 og tabell 2.2²³. Ettersom tabell 2.3 ikke sier noe om fordelingen mellom kjønn, har jeg også inkludert en tabell over nystartede foretak i 2010 og 2011 som er fordelt på ledelsens kjønns sammensetning. Dette betyr at tallene ikke er *direkte* sammenlignbare, de gir imidlertid en visst innblikk i de gjeldende forholdene²⁴. Denne sammenligningsproblematikken er en medvirkende årsak til at jeg også vil inkludere resultater fra GEM. Disse undersøkelsene utføres likt i deltakerlandene og gjør dermed materialer med et godt grunnlag for sammenligning tilgjengelig.

²² Veiet gjennomsnitt av kvinneandelen i personlig eide foretak (tabell 2.1) og AS og ASA (tabell 2.2).

²³ Personlig eide foretak, AS og ASA.

²⁴ utfordringer ved komparative studier kommer jeg tilbake til i studiens metodedel i kapittel 4.

Tabell 2.3 og tabell 2.4 viser altså en oversikt over nystartede foretak i Sverige fordelt på henholdsvis selskapsform og ledelsens kjønns sammensetning.

Tabell 2.3: Antall nystartede foretak i 2010 og 2011 etter juridisk form, Sverige

Juridisk form	2010	2011	Andel	Förändring
			2010	%
Enskild näringsidkare	44770	43383	58,9	-3,1
Handels- eller kommanditbolag	5017	4396	6,0	-12,4
Aktiebolag	20067	25930	35,2	29,2
Samtlige	69855	73709	100,0	5,5

(Tillväxtanalys, 2013b)

Tabell 2.3 viser at det også i Sverige er en klar overvekt av nystartede enkeltpersonforetak i forhold til de andre selskapsformene, selv om fordelingen er noe jevnere enn i Norge. I 2011 var det totalt 73709 nyregistrerte foretak i Sverige, noe som utgjorde en 5,5 prosents oppgang fra året før. Det foreligger ikke statistikk fra Sverige der det er mulig å se hvordan kjønne fordeler seg på de enkelte selskapsformene. Derimot finnes det tall på ledelsens kjønns sammensetning i det totale antallet nystartete foretak.

Tabell 2.4: Antall nystartede foretak 2010 og 2011 etter ledelsens kjønns sammensetning, Sverige

Lednings könssammansättning	2010	2011	Andel 2011	Förändring
				%
Kvinna eller endast kvinnor	22345	23017	31,2	3,0
Man eller endast män	42365	44141	59,9	4,2
Gemensam ledning	5146	6552	8,9	27,3
Samtlige	69855	73709	100,0	5,5

(Tillväxtanalys, 2013b)

I Sverige ble det i 2011 etablert 67158 foretak der ledelsen utgjøres av *enten* menn *eller* kvinner. Andelen med en kvinne eller bare kvinner som leder(e) var 23017, noe som utgjør 34,3 prosent av alle foretak når en ser bort ifra foretakene med kjønnsmessig delt lederskap. Kvinneandelen blant entreprenører i Sverige er da fem prosent høyere enn kvinneandelen i Norge.

Også tall fra OECD viser at det er flere selvstendig næringsdrivende i Sverige enn i Norge. I 2010 var 7,7 prosent av den totale arbeidsstyrken i Norge selvstendig næringsdrivende. Tilsvarende tall i Sverige var 10,9 prosent. Samme år utgjorde selvstendig næringsdrivende kvinner 4,4 prosent av den totale arbeidsstyrken i Norge. I Sverige utgjorde kvinnene 6,4 % (OECD, 2012). Dette illustrerer godt hvor få som velger entreprenørskap som karrierevei både i Norge og i Sverige. I tillegg viser både tabellene overfor og OECD-tallene at det er det et mindretall av disse som er kvinner.

2.4.2 Tallgrunnlag fra Global Entrepreneurship Monitor

I Norge kartlegges bedriftsetableringer gjennom enhetsregisteret og foretaksregisteret i Brønnøysund, men noe av problemet med å sammenligne slike forhold mellom land baserer seg på store variasjoner i rutiner for registrering av foretak. Av den grunn er det hensiktsmessig å se på andre datakilder. Årlige undersøkelser blir blant annet gjennomført i en rekke ulike land av Global Entrepreneurship Monitor (GEM). I denne undersøkelsen blir et tilfeldig utvalg på minimum 2000 personer spurt om en rekke spørsmål knyttet til entreprenørskap og deres intensjoner i forhold til dette. Det er altså ikke snakk om totale tall i disse undersøkelsene, men det er sammenlignbare mål mellom land, og det gir en god indikator på trender og tendenser. GEM har utviklet et eget mål som kalles *Tidligfase Entreprenøriell Aktivitet*²⁵ (TEA). Dette viser andelen personer i befolkningen som er involvert i etableringsforsøk og/eller nye bedriftsetableringer (Bullvåg m. fl, 2011). Disse dataene fanger opp en noe annen gruppe mennesker og dels andre aspekter rundt entreprenørskap enn hva statistikken fra SSB gir. Dette gjelder særlig i forhold til *intensjoner* om oppstart og andre litt mer kvalitative mål.

²⁵ Her favnes de mellom 18 og 64 år som enten har deltatt i ny virksomhet som fortsatt eksisterer og som er yngre enn 42 måneder (3,5 år), og de i samme aldersspenn som har gjort forsøk på å starte ny virksomhet i løpet av de siste 12 månedene

Tabell 2.5: Andel kvinner i tidlig fase entreprenørskap (avrundet til hele %)

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Norge	25	24	32	30	30	26,4	24
Sverige	29	37	35	30			36

(Kelley m. fl., 2012)

Disse tallene viser store svingninger i kvinneandelen blant entreprenørene i begge land. I 2004 lå andelen av Norges kvinnelige entreprenører på 25 % mens den samme gruppen utgjorde 29 % i Sverige. Året etter sank prosentandelen i Norge til 24 prosent, mens det motsatte skjedde i Sverige og kvinneandelen blant entreprenører nådde hele 37 %. I 2006 er andelen som høyest i Norge med 32 %, og i Sverige er andelen justert ned til 35 %. 2007 er det første året som var preget av finanskrisen, noe som gjorde seg synlig allerede fra begynnelsen av året. Det er rimelig å anta at dette er årsaken til at både Sverige og Norge hadde en kraftig nedgang i kvinneandelen blant entreprenører²⁶. Dette kan sees i sammenheng med forskning om kvinner og risikoaversjon som jeg vil komme inn på i neste kapittel. At andelen likevel er relativt høy i Norge, sett i forhold til flere andre år, kan ha en sammenheng med Norges håndtering av krisen som blant annet innebærer at det ble korrigert for markedssvikt. Innovasjon Norge kanaliserte i denne sammenheng ut betydelig mer midler enn vanlig for å styrke næringslivet. Det mangler svenske tall fra 2008 og 2009 ettersom undersøkelsen ikke ble gjennomført i Sverige disse årene, men i 2010 ble GEM Sverige igjen gjennomført, og kvinneandelen blant entreprenører hadde da steget til 36 %. I Norge er derimot tendensen synkende fra 2006. Mellom 2007 og 2008 holdt andelen seg stabil, men den i 2009 sank til 26,4, og i 2010 sank den ytterligere til 24 %.

Ut over den skjellsettende finanskrisen er det vanskelig å si om svingningene kan forklares i samfunns- og næringsmessige årsaker, eller om utslaget kommer av at det er en relativt liten andel entreprenører som favnes i en utvalgsundersøkelse som dette. Kvinneandelen i Sverige ligger likevel markant over kvinneandelen i Norge innenfor samtlige rapporterte år, noe som bekrefter tendensen som sett fra tall fra SSB og SCB.

²⁶ Det er også en substansiell nedgang dette året blant mannlige entreprenører (Kelley m. fl., 2012)

2.5 Instanser som forvalter offentlig støtte til kvinnelige entreprenører

Hvilke virksomheter må kvinnelige entreprenører forholde seg til? Entreprenørskap er en omstendelig prosess, og entreprenøren må ta stilling til en rekke forhold, for eksempel om det skal søkes om støtte, og om hun ønsker å delta i en nettverksgruppe. Under følger en oversikt over de viktigste offentlige virksomhetene som forvalter entreprenørens interesser som det er viktig for entreprenøren å være i dialog med.

Tabell 2.6: Offentlige instanser entreprenøren må forholde seg til

Norge	Sverige
Innovasjon Norge SIVA Kvinnovasjon Investinor Norges Forskningsråd Fylkeskommunene Kommunene	Tillväxtverket Vinnova

Entreprenøren i Norge må forholde seg til langt flere virksomheter enn entreprenøren i Sverige. En rekke forbedringer har likevel funnet sted i Norge, med det formål å gjøre dette enklere for brukerne. I 2004 ble SNDs²⁷ virksomhet overtatt av Innovasjon Norge (Meinich, 2013). Fra at det tidligere har vært en rekke ulike instanser som har hatt ansvar for noenlunde ulike områder, er orienterings- og søknadsprosessen for kundene i dag blitt langt enklere. For næringslivet skulle Innovasjon Norge representere én inngang til det næringsrettede virkemiddelapparatet, og et mål med sammenslåingen var å sikre en mer målrettet bruk av de næringsrettede virkemidlene. I dag mottar Innovasjon Norge midler og oppdrag fra en rekke departementer²⁸, i tillegg til samtlige fylkeskommuner og fylkesmenn. Fra 1. januar 2010 ble eierskapet til Innovasjon Norge fordelt mellom Nærings- og handelsdepartementet med 51 prosent og fylkeskommunene med 49 prosent (NHD, 2013b). At det fortsatt er et markant distriktfokus i de entreprenørskapsrettede tiltakene er åpenbart når en tar i betraktning hvilke

²⁷ Det som tidligere het Statens nærings- og distriktsutviklingsfond (SND) ble i 1993 opprettet gjennom sammenslåing av Distriktenes Utbyggingsfond, Den Norske Industribank, Industrifondet og Småbedriftsfondet. Også Statens lånekasse for aviser, Statens Fiskarbank og Statens Landbruksbank ble senere inkludert i SND hvor funksjonene ble videreført (Meinich, 2013).

²⁸ Nærings- og handelsdepartementet, Kommunal- og regionaldepartementet, Fiskeri- og kystdepartementet, Landbruks- og matdepartementet, Utenriksdepartementet

departementer som stiller til rådighet midler til Innovasjon Norge.

Investinor er et datterselskap av Innovasjon Norge, og bidrar med risikokapital samt kompetent og aktivt eierskap. Som navnet indikerer handterer virksomheten investeringer, og selskaper som er i tidlig vekst eller i ekspansjonsfase prioriteres. *SIVA* bidrar til etablering av industri- og innovasjonsmiljøer gjennom næringshager og inkubatorer. *Kvinnovasjon* er SIVAs satsing for å nå ut til kvinnelige gründere. Her kan entreprenøren få tilgang på blant annet nettverk og kompetanse. Norges Forskningsråd kan bidra med finansiering til FoU-rettete virksomheter og programmer, nettverk og kompetanse, samt ulike priser. Til sist kommer kommunene og fylkeskommunene som entreprenøren må forholde seg til. Disse har ulike satsinger og ulike tilbud, så alt etter hvor i landet entreprenøren skal drive virksomhet vil den aktuelle kommunen og fylkeskommunen være en nøkkelbrikke.

I Sverige er det Vinnova som er landets innovasjonsmyndighet. Det er en statlig virksomhet som ligger under Næringsdepartementet, og årlig subsidierer Vinnova ulike virksomheter og engasjementer med cirka 2 milliarder SEK (Vinnova, 2013a). Virksomhetens prioriteringer er lagt til elleve strategiske områder som er helse, transport og miljø, tjenester og IKT, produksjon og arbeidsliv, vekstrettet innovasjon, samvirkeprogrammer, innovasjonskraft i offentlige virksomheter, innovative små og mellomstore foretak, kunnskapstriangelet, individer og innovasjonsmiljøer og EU og internasjonalt samarbeid (Vinnova, 2013b). Dette er alle viktige områder, men det som er tydelig er at den svenske måten å jobbe på skiller seg fra den norske. Det er ingen fokusområder som særlig retter seg mot spredtbygde strøk. Konkurransen etablerere imellom vil være mye hardere når disse er sentrert i byer og større tettsteder, og kanskje fører dette med seg mer prestasjonsfokus slik at virksomhetsetablering velges bort hvis ikke konseptet er bunnsolid. På bygdene vil det potensielle kundegrunnlaget minke som følge av fraflytting, handelspartnere forsvinner og transport til andre deler av landet kan bli dyrt. Slike forhold kan virke inn og resultere i at potensielle entreprenører velger å ikke etablere seg overhodet, eller at de trekker inn mot mer sentrale strøk.

I Sverige retter en annen instans seg særlig mot etablerere. Dette er Tillväxtverket som også er en statlig etat som sorterer under Næringsdepartementet. Tillväxtverket ble etablert 1. april 2009 og tok over oppgavene til Nutek og Glesbygdsverket som på samme tid ble avviklet. Også oppgaver i forbindelse med kommersiell og offentlig service på landsbygden ble overført fra Konsumentverket. I dag er Tillväxtverkets oppgaver utvikling og gjennomføring

av tiltak som fremmer entreprenørskap, økt konkurransekraft og vekst i foretak og utviklingskraft i alle deler av Sverige med både nasjonalt, regionalt og lokalt fokus (Tillväxtverket, 2013a). Dette viser at det i noen grad er et fokus på alle deler av landet også i Sverige. Særlig indikerer overtakelsen av Glesbygdsverkets oppgaver dette.

2.6 Oppsummering

I dette kapitlet har jeg vist hvordan tradisjonen for entreprenørskap har oppstått og utviklet seg over tiden frem til i dag. Jeg har diskutert likheter og ulikheter i entreprenørskapstradisjonene i Norge og i Sverige, samt hvordan landenes velferdsstater og politisk fokus kan ha bidratt til å forme disse, blant annet ulik vektlegging på distriktpolitikken. Avslutningsvis har jeg beskrevet datagrunnlaget som ble lagt til grunn i utformingen av departementenes *Handlingsplan for meir entreprenørskap blant kvinner*. Denne handlingsplanen utgjør en del av utgangspunktet for denne oppgaven.

3 Tidligere forskning

Det er i flere studier slått fast at kvinnelige entreprenører ikke skiller seg fra mannlige i særlig stor grad, og at ulikhetene kvinnelige entreprenører imellom ofte kan være større enn ulikhetene mellom mannlige og kvinnelige entreprenører (Aslesen 2002, Damvad 2011). Mitt fokus i denne studien dreier seg likevel om kvinnelige entreprenører spesielt, heller enn entreprenører generelt, og jeg vil derfor i størst grad konsentrere meg om forskning som tar for seg nettopp dette. Det finnes også en mer eller mindre uklar grense mellom *entreprenørskapsforskning* og *forskning på små og mellomstore foretak* (engelsk: small business owners, svensk: företagare). Forskjellen baserer seg på at entreprenøren tilskrives en nyskapende og kreativ rolle som innebærer oppfinnelse og utvikling av virksomheten, mens foretakseieren tilskrives en mer altomfattende rolle som *kan* innebefatte den entreprenørielle biten, men som også omhandler å eie, å lede og å drifte virksomheten. Det er for øvrig ikke alltid at dette skillet dras (Holmquist, 2002). Ettersom forskningen på kvinnelige entreprenører eller entreprenørskap og kjønn fortsatt er begrenset, vil jeg også inkludere noe av forskningen rundt kvinnelige foretakseiere. Dette vil bidra til å plassere denne studien i forhold til annen forskning, samt å underbygge slike studiers sosiologiske relevans. Jeg vil gå inn på feltets opprinnelse og utvikling helt fra dets utspring i økonomi. Dette fordrer blant annet en kort sammenfatning om Schumpeters (1934) teori om økonomisk utvikling, økonomien som anses for å være den mest innflytelsesrike klassikeren innen entreprenørskapsforskning (Damvad, 2011). Derfra vil jeg gå inn på metodebruken som kjennetegner forskningen, og se på noen ulike perspektiver på kjønn som er blitt anvendt. Videre drøfter jeg trender og perspektiver fra både internasjonal, nordisk, norsk og svensk forskning, og vurderer disse i forhold til hverandre og de respektive områdenes kontekster. Til sist gir jeg en oversikt i norske forskningsmiljøer som fokuserer på entreprenørskap generelt og kvinnelig entreprenørskap spesielt, etterfulgt av en kort presentasjon av en rekke temaer som er blitt tatt opp i den norske entreprenørskapsforskningen.

3.1 Forskningsfeltets opprinnelse og dets utvikling

Ofte er det den østeriske økonomen Joseph Schumpeter som regnes for å ha utgjort begynnelsen og utgangspunktet for entreprenørskapsfeltet tidlig på 1900-tallet (Landström 2005, Damvad, 2011), men enkelte anser også den irske finansmannen Rickard Cantillon for å

representere feltets spede begynnelse. Cantillon (1755) var som nevnt i kapittel 2, den første til å benytte begrepet *entreprenør* om bønder og håndverkere, og bidro på den måten til å etablere *entreprenør* som analytisk begrep i den økonomiske litteraturen. Et grunnleggende aspekt ved Cantillons *entreprenør* var risikoelementet. Etter Cantillon har også flere andre fokusert på *entreprenøren* nettopp som risikotaker. Landstrøm (2005) presenterer en oversikt over *entreprenørskapsbegrepet* innhold og bruk innenfor den økonomiske tradisjonen, bearbeidet ut ifra Herbert og Link (1982) og Ripsas (1998). Dette kan illustrere noe av diversiteten i begrepet og dermed også grunnlaget for forskningstradisjonen.

Tabell 3.1: Forståelser av *entreprenørskapsbegrepet*

Entreprenørielle roller	Forfatter
Entreprenøren som risikotaker	Cantillon (1755) Say (1861) Knight (1921)
Entreprenøren som kapitalist	Smith (1776) Ricardo (1817) Marshall (1890)
Entreprenøren som innovatør	Schumpeter (1911) Dahmén (1950) Baumol (1993)
Entreprenøren som observant mulighetssøker	Hayek (1945) Mises (1949) Kirzner (1973)
Entreprenøren som koordinator av begrensede ressurser	Say (1996) Casson (1982)

(Landstrøm, 2005)

Schumpeter så *entreprenøren* som en innovatør. Den teoretiske tilnærmingen i studier om *entreprenørskap* baserer seg ofte på Schumpeters teori om økonomisk utvikling der *entreprenøren* blir sett på som agenten som driver samfunnsutviklingen frem ved hjelp av innovasjoner (Ljunggren 1999). I 1906 la han frem sin doktoravhandling, og i 1934 ga han ut sitt mest kjente verk, *The Theory of Economic Development*²⁹ (Landstrøm 2005, Damvad, 2011). I tråd med Schumpeters teori er *entreprenøren* kilden til nyskaping som fører med seg fundamentale endringer i teknologi, produkt eller prosesser. Han kalte dette prosessen av

²⁹ 1. Opplag, heter på originalspråket “Theorie der wirtschaftlichen Entwicklung : eine Untersuchung über Unternehmerrgewinn, Kapital, Kredit, Zins und den Konjunkturzyklus”.

kreativ ødeleggelse (“creative destruction”) der entreprenøren introduserer noe nytt i det eksisterende markedet, og skaper så nye “regler i spillet”. Med dette ble det innovative aspektet introdusert til entreprenørskapsforskningen, ideer som også i dag har høy innflytelse på den moderne forskningen (Damvad, 2011).

Schumpeter bodde i Østerrike da han forsvarte sin doktoravhandling. På denne tiden var den andre industrielle revolusjon på sitt høydepunkt. Schumpeters tenkning var med andre ord meget tidsriktig. Kjernen i den industrielle revolusjonen handlet om å skape nye tids- og kostnadseffektive løsninger innenfor teknologien som ville effektivisere produksjonen og endre markedet. Dette er i tråd med Schumpeters ideer som tydelig er inspirert av hans aktuelle samtid. Flere historikere beskriver den industrielle revolusjonen i seg selv som en Schumpeteriansk prosess, der teknologiske endringer, ledet an av mekaniserte fabrikker i bomullsindustrien skapte enorm fortjeneste for datidens innovatører (Harley, 2012).

Senere har det kommet flere forståelser av entreprenørskap. Det snakkes blant annet om *sosialt entreprenørskap* som ikke nødvendigvis drives med et fokus på profitt og hvor man bidrar til å løse problemer som er knyttet til samfunnsmessige og sosiale forhold. Det snakkes også om *kulturelt entreprenørskap* der yrkestilværelser baseres på forskjellige former kulturell virksomhet, og hvor estetisk og kreativ utfoldelse står sentralt (Ljunggren, 1999).

Metodebruk innen forskningen

I forskningen som er gjort på entreprenørskapsfeltet kan man si at det går en grov skillelinje mellom den amerikanske kvantitative tradisjonen og den europeiske kvalitative tradisjonen (Ljunggren, 1999). Forskningen som spesifikt retter seg mot kvinnelige entreprenører er som nevnt av et langt mindre volum enn den generelle, men har de siste årene vært voksende. Dette kan ha sin årsak i det økte fokuset på kvinnelig entreprenørskap som politisk mål og erkjennelsen av at forskningen rundt kvinnelige entreprenører i Norge har vært heller mangelfull. I tillegg har 1970 tallets feministiske bevegelser hatt stor betydning. Utarbeidelse av større årlige undersøkelser og bedre tilgang til statistisk materiale kan være blant årsakene til at det i den helt senere tid viser seg en økende tendens til å benytte kvantitativ metode også i norske studier på entreprenørskap og kjønn. Både Arbeidskraftsundersøkelsen og Levekårsundersøkelsen som gjennomføres av Statistisk sentralbyrå er pågående kartlegginger over blant annet befolkningens virke, næringsvirksomhet og sektorplassering som kan gi et

godt bilde på blant annet befolkningens utdannings- og yrkesstatus og nyetableringsfrekvens. Selv om det er en økende tendens med å anvende avanserte kvantitative analyser, er det likevel få som kombinerer kvalitative og kvantitative metoder (Damvad, 2011).

Global Entrepreneurship Monitor (GEM) er som nevnt en internasjonal studie som hvert år sammenlikner entreprenørskapsnivået i ulike land³⁰. Dette er verdens største pågående studie av entreprenøriell dynamikk. Norge har deltatt i dette siden 2000. GEM utforsker entreprenørskapens rolle i nasjonal økonomisk vekst, og ser på ulike nasjonale funksjoner og egenskaper assosiert med entreprenøriell aktivitet. Det forsøkes å balansere de innsamlede dataene ved hjelp av sentrale team av eksperter fra de ulike deltakerlandene. Dette er tenkt å garantere for kvaliteten, samt legge til rette for sammenligninger mellom land (Alsos m. fl, 2012).

Datainnsamlingen foregår på to måter.

- En undersøkelse blant den voksne befolkningen skal spore individers entreprenørielle holdninger, -aktivitet og –ambisjoner gjennom et omfattende spørreskjema. Dette blir administrert til et minimum av 2000 voksne i hvert GEM land.
- En nasjonal ekspert-undersøkelse blir administrert til minimum 36 'eksperter' i hvert GEM land. Denne skal gjøre det mulig å måle enkelte nøkkelforhold i et rammeverk for entreprenørskap. Ekspertene skal blant annet svare på forhold innenfor finans, regjeringens politikk og programmer, entreprenøriell opplæring, infrastruktur, åpenhet i markedet og kulturelle og sosiale normer.

I 2010 ble det utarbeidet en temarapport basert på GEM-data som dreide seg om kvinner og entreprenørskap. Denne søker blant annet å forstå forskjeller i hyppighet og natur av kvinners entreprenørskap, og den gjør sammenligninger med menns entreprenørskap, også på tvers av ulike samfunn (Kelley m.fl, 2011). Handelshøgskolen i Bodø ved Universitetet i Nordland er ansvarlig for den norske delen av GEM og ledes av Gry Agnete Alsos. Det nasjonale teamet er selv ansvarlige for analyser og tolkninger av de innsamlede dataene som presenteres i årlige nasjonale rapporter. Selv om de ordinære årlige rapportene ikke spesifikt omhandler kvinnelig entreprenørskap, tas det alltid hensyn til kjønnsperspektiver og hvordan de

³⁰ 34 land i 2005.

respektive kjønnenes status, atferd og muligheter eventuelt fraviker fra hverandre (Alsos m. fl, 1012).

Perspektiver på kjønn i forskningen

Forståelsen av kjønn, eller måten kjønn er blitt behandlet, har over tid endret seg innenfor entreprenørskapsforskningen. Alsos og Ljunggren (2006) er blant de som har vist til tre ulike forståelser av kjønn som har figurert innenfor forskningen³¹. Disse representerer også en kronologisk utvikling av forskningsfeltet. De anvendte perspektivene vil prege kunnskapen som besittes innenfor entreprenørskapsfeltet, men det er viktig å merke seg at de ikke på noen måte er gjensidig utelukkende og at de derfor også kan være overlappende.

1. **Kjønn som variabel**³²: Kjønn betraktes ganske enkelt som en variabel blant mange andre
2. **Kjønn som relasjon**³³: En inntar et feministisk standpunkt og forsøker å fremheve kvinners bidrag til entreprenørskap, og en ser på kjønn som noe som skapes i sosiale relasjoner.
3. **Kjønn som prosess**³⁴: Kjønn ses på som noe foranderlig. Kjønnets betydning vil påvirkes av tid og sted, og kunnskap om kjønnets betydning kan erverves gjennom postmodernistiske dekonstruksjoner av språket.

Årsaken til at det etter hvert ble fokusert på kjønn innenfor entreprenørskapsforskningen var den feministiske bevisstheten som blusset opp på 1960- og 1970-tallet. Samfunnsforskningen ble kritisert for å være kjønnsblind og for å overse kvinnene (Alsos og Ljunggren, 2006). Entreprenørskapsforskningen og kjønnskritikken som ble rettet mot denne, ble senere kritisert for å ligge 10 år bak de øvrige feltene for samfunnsforskning i tid (Berg 2002). På 1970- og 1980-tallet da entreprenørskapsforskningen var inne i en tidlig fase ble det ikke tatt hensyn til kjønn, det ble ganske enkelt forsket på bedriftsetablerere som enhetlig gruppe. Underforstått var dette mannlige bedriftsetablerere (Alsos og Ljunggren, 2006). Med en voksende kritikk mot den naive kjønnsmessige ensidigheten ble behovet for å synliggjøre kvinnenens situasjon tydelig. Behovet for å kartlegge ulikheter mellom kjønnene meldte seg, og av denne grunn begynte kjønn å bli tatt med i forskningen som en *variabel*. Opptelling og sammenligning av

³¹ Denne inndelingen er basert på en vitenskapsteoretisk diskusjon, og er etablert av Sandra Harding (1986).

³² Kalles også feministisk empirisme, eller selvrefleksjonsfasen.

³³ Kalles også kjønn som feministisk standpunkt.

³⁴ Kalles også poststrukturalistisk feminisme

kvinner og menn, eksempelvis som innehavere av ulike posisjoner, er vanlig i slike studier (ibid).

I den første perioden var det altså fokus på å dokumentere hvor forskjeller eksisterte, samt å avdekke i hvilket omfang de hadde. Derimot var det vanskelig å forstå *hvorfor* forskjellene eksisterte med slike metoder (Ljunggren 2002). Det resulterte i et fokusskifte i retning av å se på hva kvinner tilførte entreprenørskap. Med dette fulgte også en perspektivendring i form av å se kjønn som *relasjon* heller enn som variabel. Eksempelvis gjorde Pettersen m. fl. (1999) en evaluering av kvinnesatsingen i distriktspolitikken der de viste at kvinners virksomheter førte til et mer differensiert næringsliv i distriktene. I denne studien behandles kjønn som noe relasjonelt. Tanken er i et slikt perspektiv å se kjønn som sosialt konstruert, altså noe som manifesterer seg når mann og kvinne møtes. Det betyr at de forventninger og de egenskaper som forbindes med kvinnelighet eller mannlighet er noe som konstrueres gjennom sosiale prosesser i samfunnet. Utgangspunktet i perspektivet er av standpunktfeministisk karakter der tankene er at kvinner og menn har ulike erfaringer, at kvinners erfaringer i stor grad er blitt neglisjert i tidligere forskning, og at kvinners erfaringer derfor må løftes frem og opp (Alsos og Ljunggren, 2006). Norges likestillingspolitikk kan sies å kjennetegnes av en slik forståelse, der oppvurdering og verdsetting av tradisjonelt kvinnedominerte arenaer og oppgaver har vært viktig. Fokuset har primært vært på velferdsstatens tilbud til kvinner og familier.

Deriblant har det vært et ønske å få kvinnene ut i arbeidslivet, men uten at det skulle skje på bekostning av deres rolle som mor og husmor. Denne politikken har ført med seg gode tilbud til småbarnsforeldre, for eksempel med tanke på fødselspermisjon, tilgang på barnehageplasser, skolefritidsordning, barnetrygd og kontantstøtte (Alsos, 2006). Til sammenligning har andre land som USA og Storbritannia hatt et mer liberalistisk feministisk perspektiv på likestilling. Fokuset har vært å få kvinner inn på menns arenaer og hindre diskriminering der, noe som har ført med seg en stor andel kvinner i næringsliv og lederstillinger, men dårlige vilkår for å kombinere disse karrierene med familieliv (Alsos, 2006). Kanskje kan slike forhold bidra til å forklare hvorfor Norge har en stor andel deltidssysselsetting blant kvinner, mens USA og Storbritannia ikke har det.

Til sist ble forståelsen av kjønn som relasjon videreutviklet, og resulterte i en tredje forståelse; kjønn som *prosess*. Innenfor denne forståelsen er kjønn foranderlig, og kan følgelig endres over tid. Forståelsen har dermed et mer analytisk preg over seg, ettersom man tar samfunnsmessige endringer, personlige variasjoner og variasjoner kvinner imellom så vel som variasjoner menn imellom, i betraktning. Dette gir et bedre grunnlag for å forklare

hvorfor kjønnsforskjellene oppstår (Alsos og Ljunggren, 2006). Forståelsene vi har av hvordan kvinner og menn som kategorier skapes og endres må i større grad granskes i dette perspektivet. Dette kan eksempelvis gjøres gjennom analyser av omtalen disse kategoriene får, for eksempel i media og i forskningslitteratur, eller hvordan det i dagligtale snakkes om kvinner og menn (ibid.) Blant annet har Berg (2002) bemerket at begrepet *kvinnelige* etablerere ofte brukes, mens *mannlige* etablerere ikke brukes. Underforstått er mannlige etablerere normen, mens kvinnelige etablerere er unntaket, de spesielle eller de som ikke er selvskreivet innenfor kategorien etablerere. For øvrig har flere studier (Se f. eks Ahl 2002; Damvad 2011) påpekt at det kan være uheldig å fokusere på forskjeller mellom kjønn innenfor entreprenørskap, nettopp fordi at utgangspunktet da er at menn og kvinner er forskjellige og har forskjellige utgangspunkt. Tanken er at et slikt fokus kan bidra til å produsere forskjeller, og et fokus på små ubetydelige forskjeller kan fungere som en form for selvoppfyllende profeti og i tillegg eskalere (Alsos og Ljunggren, 2006).

3.1.1 Internasjonal forskning

Siden midten av 1980-tallet har mesteparten av forskning på kvinner og entreprenørskap vært sentrert rundt faktorer som påvirker oppstarten av virksomheter. Fokus på vekst var derimot bemerkelsesverdig fraværende (Brush m. fl, 200). I 1999 ble *Diana-prosjektet* (The Diana Project) etablert for å studere og å sette fokus på kvinners entreprenørskap i USA, særlig med fokus på vekst. Diana-programmet har fokusert på to viktige problemstillinger. Først så de på hvorfor virksomheter som eies av kvinner forblir mindre enn de som eies av menn. Dette produserte så interessante resultater at det var ønskelig å videreføre programmet med noe endret fokus: *Står kvinner overfor unike utfordringer når det gjelder fremskaffelse av vekstkapital?*

På samme tid vokste også interessen for kvinner, entreprenørskap og vekst i de fleste andre land. I denne sammenheng arrangerte Diana-teamet i 2003 en internasjonal sammenkomst for forskere, i samarbeid med ESBRI³⁵. Målet var å utvikle en felles forskningsagenda, utveksle ideer og å lære av hverandre innenfor feltet kvinnelig entreprenørskap, særlig med fokus på vekstorienterte virksomheter og støtte til disse (Brush m. fl, 2004). Målet var både å etablere en plattform for å utvikle, gjennomføre og dele en forskningsagenda, og å skape et

³⁵ Entrepreneurship and Small Business Research Institute, Sverige.

internasjonalt nettverk av forskere som fokuserer på kvinnelige entreprenører og deres vekstbedrifter (ibid.). Et slikt internasjonalt nettverk må kunne sies å representere en konkretisering av den økte interessen for kvinnelige entreprenører verden over. I Norge er det Nordlandsforskning i Bodø samarbeider med det internasjonale Diana-nettverket, og har følgelig et sterkt fokus på entreprenørskap i et kjønnsperspektiv. Tidligere nevnte Global Entrepreneurship Monitor er også et stort internasjonalt forskningsprosjekt som fokuserer på entreprenørskap, og som tar høyde for kjønnsperspektivet.

Noe som understreker den økte internasjonale forskningsaktiviteten i forhold til kvinners entreprenørskap er at OECD og EU har satt kvinners entreprenørskap på dagsorden. Dette fokuset har vokst frem i kjølvannet av erkjennelsen av at kvinners forretningsaktivitet er en viktig kilde til fremtidig økonomisk vekst både for det enkelte land, og for verdensøkonomien. Også strukturelle endringer i forbindelse med endringer i arbeidsmarkedene, økt globalisering og tjenestesektorens vekst har ført med seg økt fokus på kvinners deltakelse i næringslivet (Alsos, 2006).

3.1.2 Nordisk forskning

Tradisjonen innenfor nordisk entreprenørskapsforskning kan sies å dreie mot et fokus på det kontekstuelle og på det spesielle, heller enn på det generelle. Nordisk entreprenørskapsforskning har et særpreg ved at den fokuserer på mikroprosesser og er kvalitativt, eksplorativt og eksperimentelt orientert, den er i stor grad casestudie-basert og den er influert av organisasjonsstudier (Hjorth, 2008). Den siste tidens vekst og globalisering av entreprenørskapsforskningen har riktignok ført til standardisering og homogenisering innenfor feltet, men den nordiske forskningens perspektiv har også vært sterk nok til å påvirke internasjonale forskningstrender.

Nordisk entreprenørskapsforskning er i stor grad policyorientert, noe som kan være en medvirkende årsak til at kvantitativ forskning har blitt noe mer fremtredende i nordiske land de seneste årene. I slike sammenhenger er det ofte et ønske om å vise til konkrete tall for å eksempelvis få frem status på eksisterende forhold, slik at en med enkelhet kan vise til ønsket endring (Ibid.). Det ser også ut til at entreprenørskap i stor grad blir fokusert på som del av en

større sammenheng, *innovasjon* (ibid.). Entreprenørskap i seg selv blir i slike sammenhenger mindre viktig. Hovedfokuset ligger på ulike former for innovasjoner, noe som er et populært tema både innenfor forskning og innenfor politikk og næringsliv.

Hva skiller norsk og svensk entreprenørskapsforskning?

Det er ikke sterke skiller mellom hva det forskes på i de nordiske landene³⁶. I Norge er finansiering og statlig intervensjon mye forsket på, noe det også er i Sverige.

Familiebedrifter er et viktig tema i svensk forskning, og nettverk forskes det på både i Norge og i Sverige. Entreprenørskapets status og utviklingen av entreprenørskapsforskning kan se ut til å være temaene det er forsket mest på (Hjorth, 2008).

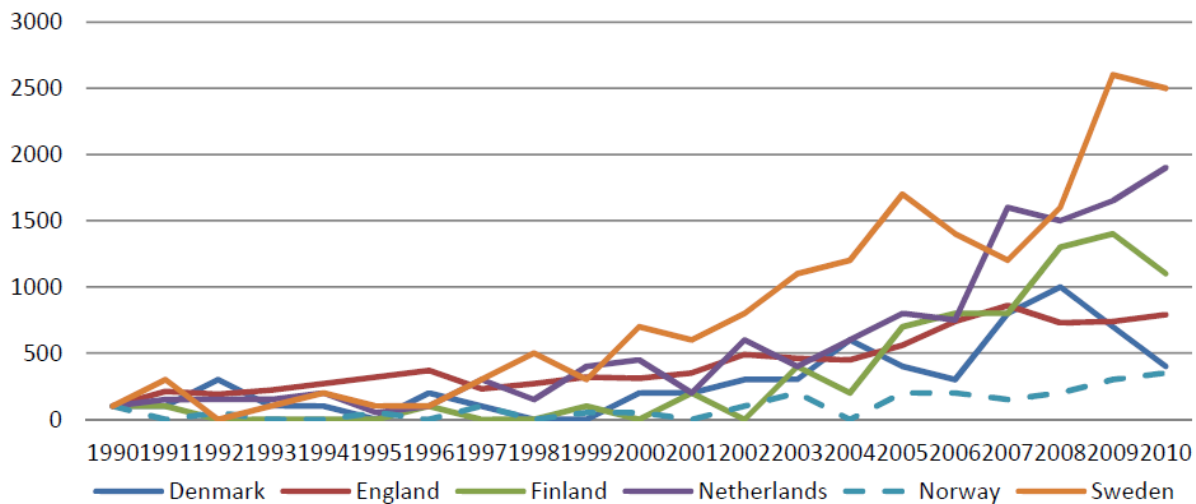
Ulike nasjoners³⁷ ytelse i forhold til produksjon av forskning på entreprenørskap er blitt undersøkt av Damvad (2011) på anmodning fra Norges Forskningsråd. I følge analysen har Norge den laveste veksten i publikasjoner over tid³⁸. Likevel ser kvaliteten på og innflytelsen av den norske forskningen ut til å være høy, og i nevnte undersøkelse er norske artikler blant de hyppigst siterte. Blant de seks landene som er inkludert i analysen har Norge det laveste antallet publikasjoner fordelt på antall innbyggere i landet. Målt på denne måten har Sverige det høyeste antallet publikasjoner (Damvad, 2011).

³⁶ Søk utført i ELIN-databaser. Se appendix 2 og appendix 3 i Hjorth (2008) for inngående forklaring.

³⁷ Norge, Sverige, Danmark, Finland, Nederland og England.

³⁸ Målt i antall publikasjoner og vekst i antall publikasjoner over tid. Søket er utført i databasen Thomas Reuters Web of Science, og sammenligner de aktuelle landenes produktivitet og innflytelse over de siste 20 årene i ledende internasjonale forskningsmagasiner. Databasen baserer seg forøvrig på engelskspråklige artikler, noe som vil ha innvirkning på resultatene, og databasen dekker i større grad naturvitenskapelig og teknisk forskning enn samfunnsvitenskapelig forskning (Damvad, 2011).

Figur 3.1: Utviklingen i antallet publikasjoner om entreprenørskap (1009-2010, referanseår 1990)³⁹.

Kilde: Damvad 2011, basert på publikasjoner i Web of Science.

Det som finnes av forskning på entreprenørskap og kjønn i Norge er i stor grad fragmentert. Mye av den tidlige forskningen kjennetegnes av det som Alvesson (1997) kaller for «kroppsräkning». Dette er et kvantitativt perspektiv, og baserer seg på den numeriske fordelingen av menn og kvinner på for eksempel en arbeidsplass eller i en organisasjon. I likestillingsarbeid kan en risiko med et slikt perspektiv være at kroppslig representasjon tas som inntekt for at kvinner og menn har de samme rettigheter, forpliktelser og muligheter (Åberg, 2012). De siste årene er det blitt supplert med forskning som ser på hvorvidt menn og kvinner gjør ulike ting i bedriftsetableringsprosessen (Ljunggren, 1999). De fem viktigste nøkkeltemaene blant norsk entreprenørskapsforskning er i synkende rekkefølge: *finansiell kapital, entreprenøriell utforming og ytelse, entreprenørielle intensjoner, avgjørelser og ambisjoner, akademisk entreprenørskap* og *SME*⁴⁰. Entreprenørskap fra et kjønnsperspektiv følger på en niendeplass⁴¹ (Damvad, 2011). Svensk entreprenørskapsforskning har derimot jobbet målrettet for å utbedre forskningen som omhandler entreprenørskap i et kjønnsperspektiv. Programmet «Forskning om kvinnors företagande» ble satt i gang våren 2008 som ledd i regjeringens program «Främja kvinnors företagande», med målsettingen om å utvide og styrke forskningen om kvinners entreprenørskap. Programmet hadde et budsjett på 30 millioner kroner, og finansierte ti forskningsprosjekter i perioden 2008-2011 som fokuserte

³⁹ Antall publiserte artikler om entreprenørskap i SSCI-indekserte³⁹ journaler

⁴⁰ Små og mellomstore bedrifter.

⁴¹ 3 av 73 artikler publisert i viktige entreprenørskapsjournaler i perioden 1990-2010 hadde kjønnsperspektivet som *hovedtema* (Damvad, 2011).

på ulike aspekter ved kvinnelig entreprenørskap⁴² (Göranson m. fl., 2008).

I 2008 ble også *Handlingsplan for meir entreprenørskap blant kvinner* lansert i Norge. Ett tiltak i denne initierte et nytt forskningsprogram om entreprenørskap og kvinner (MER), et program som hadde en litt bredere innretning enn det svenske. Hensikten var å bygge opp kunnskap rundt entreprenørskap generelt og om kvinnelige entreprenører spesielt. I denne forbindelse ble det utarbeidet en kunnskapsoversikt, eller en *state of the art*-analyse over eksisterende kunnskap om entreprenørskap. I denne analysen er norske forhold vektlagt, samt kjønnsperspektivet. Resultatet fra dette arbeidet er delt inn i tre rapporter der en tar for seg den norske entreprenørskapsforskningen (Damvad, 2011). Noun m. fl (2011) gjør en policy-orientert gjennomgang av forskningen på entreprenørskap, og Goduscheit m. fl.(2011) gjør en systematisk akademisk gjennomgang av nyere entreprenørskapsforskning.

I korte trekk kan det sies at norsk og svensk entreprenørskapsforskning er meget like. Sverige produserer større mengder forskning, men perspektivene og temaene for forskning er i stor grad sammenfallende. Den norske forskningen bærer likevel preg av at det har vært et sterkt distriktspolitisk fokus i landet, noe det ikke har vært i Sverige.

De norske forskningsmiljøene

I Norge er forskningsmiljøet som er orientert mot entreprenørskap og kjønn relativt lite, og som regel er det de samme personene som står bak studier og utgivelser. Nøkkelspillerne innenfor norsk entreprenørskapsforskning er sentrert til bare noen få forskningsinstitusjoner. Disse er identifisert som følgende 6 institusjoner:

- Forskningsgruppen i Entreprenørskap (Universitetet i Nordland – før Handelshøgskolen i Bodø)
- Senter for Entreprenørskap (NTNU, Trondheim)
- Institutt for strategi og ledelse (NHH, Bergen)
- Grappa for entreprenørskap, innovasjon og regional utvikling (Nordlandsforskning)
- Studier av forskning og innovasjon (NIFU)
- Institutt for Innovasjon og Økonomisk Organisering (Handelshøgskolen BI)

⁴² Disse omhandler eksempelvis akademisk nyetablering, familiebedrifter, endringer I den offentlige sektoren og EUs strukturfond. Prosjektene representerer ulike disipliner og emneområder, fra bedriftsøkonomi til statsvitenskap, nasjonaløkonomi og kulturgeografi (Göranson m. fl., 2008).

Dette er ikke nødvendigvis de eneste som forsker eller har forsket på entreprenørskap, men de er identifisert som de mest sentrale bidragsyterne. En rekke andre institusjoner har også produsert og publisert materialer innenfor entreprenørskapsfeltet, men det er hovedsakelig snakk om enkeltbidrag (Damvad, 2011).

Norsk forskning: Kvinnefrigjøring og distriktspolitikk

I en av de første store studiene som omhandlet entreprenører i Norge fant Waagø (1979) at entreprenørene fordelte seg som 2 % kvinner og 98 % menn. I 1986 gjorde en gruppe internasjonale forskere tilknyttet SAIRE⁴³ en studie som antydte at kvinneandelen blant entreprenører i Norge hadde steget til 10 % (Alsos og Kolvereid, 2005). I denne tiden er det særlig to forklaringer som peker seg ut som sannsynlige årsaker på den voksende aktiviteten blant kvinner. *For det første* kan den gryende feminismen være av betydning. I denne perioden ble kvinners frigjøring i stor grad sett som å kunne forløses gjennom deres inntreden på arbeidsmarkedet. En sterkt voksende kvinnebevegelse fremmet blant annet kvinners rett til økonomisk uavhengighet som sentralt krav. Kvinnene stod for de største endringene på arbeidsmarkedet i denne tiden, både når det gjaldt deltakelse og tilpasninger. Likhet og rettferdighet ved gjeldende ordninger både i og utenfor arbeidslivet var sentrale kampsaker i perioden. Det var et synliggjøringsprosjekt, og det var et frigjøringsprosjekt. Det ble satt søkelys på fordelingen av det lønnede arbeidet, og det at arbeidet som kvinnene utførte i hjemmet var ulønnet (Jensen, 2004). *For det andre* ble kvinners entreprenørskap på 1980-tallet sett på som et viktig distriktspolitisk virkemiddel, og entreprenørskapsforskningen fokuserte mye på disse forholdene (F. eks. Pettersen m. fl, 1999). Økningen av kvinnelige entreprenører kan derfor også tenkes å være en følge av de stadig flere offentlige insentiver som ble rettet spesielt mot kvinnelige entreprenører i forbindelse med distriktspolitikken (Jensen, 1991). En av målsettingene i politikken var at kvinner selv skulle skape sine arbeidsplasser i distriktene, og på den måten opprettholde bosettingen (Alsos og Ljunggren, 2006).

Spilling (1997) fant at det i Norge i perioden 1991 – 1995 var skrevet og publisert bare syv studier som dreide seg om entreprenørskap og kjønn. Disse tidlige studiene kjennetegnes i stor grad av at *kjønn betyr kvinner*, og at menn er normen som kvinner blir sammenlignet

⁴³ SAIRE: Society for Associated Researchers on International Entrepreneurship.

med. I den senere tiden har det vært en endring i forskningsfeltet mot å se på begge kjønn (Ljunggren, 1999). For eksempel har Alsos og Ljunggren (1998) undersøkt om det er kjønnsforskjeller i etableringsprosessen, Spilling og Berg (2000) gjort en studie om entreprenørskap og foretaksutvikling i et kjønnsperspektiv, Ljunggren, Magnussen og Pettersen (2000) fokuserte på “Etablerere mellom hushold og marked” der både mannlige og kvinnelige bedriftsetablerere og deres partnere ble intervjuet i forsøk på å avdekke forholdet mellom hushold og bedrift, og Foss og Bye (2002) har sett på betydningen av etablereres kjønn for deres nettverk. Ved Handelshøyskolen BI er det også blitt gjennomført et forskningsopplegg som har tatt sikte på å utvikle representativ kunnskap om omfanget av menns og kvinners roller som foretaksledere og entreprenører i norsk næringsliv.

Med tilbakeblikk på årene der entreprenørskap blant kvinner har vært i fokus presenterer Alsos og Kolvereid (2003) fire *argumenter for satsing på kvinners entreprenørskap* som har versert innenfor forskning og politikk. Disse er av kategorisert etter Billing og Alvessons (1989) rammeverk, og resulterte i følgende hovedtyper av argumenter for å støtte kvinnelig entreprenørskap: likestillingsargumentet, ressursargumentet, alternativargumentet og diversitetsargumentet.

Likestillingsargumentet baserer seg på at kvinner bør ha samme muligheter som menn til å bli entreprenør. Kvinnene bør få tilgang til den sosiale og den økonomiske gevinsten som ligger i å være entreprenør. Om kvinner ikke blir entreprenører i samme utstrekning som menn, har dette en sammenheng med at kvinner diskrimineres (direkte eller indirekte). Forskjellene mellom menn og kvinner bør reduseres, slik at alle har lik tilgang til finansiering, nettverk, kunnskap osv. *Ressursargumentet* handler om at kvinners fravær innenfor entreprenørskap representerer en uutnyttet ressurs eller ikke anvendt potensial for samfunnet. I et konkurranseutsatt marked bør begge kjønn kompetanse utnyttes, og kvinners deltakelse i entreprenørskap er derfor viktig for landets verdiskapning. *Alternativargumentet* baserer seg på kvinners muligheter, og ser på entreprenørskap som en potensielt bedre mulighet enn det å være ansatt. Entreprenørskap kan være en mer hensiktsmessig måte å tilpasse arbeidsliv og karriere til sine (kvinnelige) liv⁴⁴. I tillegg besitter kvinner og menn ulike entreprenørielle ressurser som bør utnyttes. *Diversitetsargumentet* hevder at representasjon av kvinner

⁴⁴ Det hevdes at kvinner er mindre hierarkisk orientert enn menn, og at de derfor ikke får utnyttet sitt fulle potensial innenfor organisasjoner (Schei, 2003).

innenfor entreprenørskap er viktig ettersom kvinner starter andre typer virksomheter enn menn. Flere kvinnelige entreprenører vil føre til større variasjoner i næringslivet, og dernest en mer robust økonomi (Alsos og Kolvereid, 2005).

Komparative studier

Studier som er komparative mellom nasjoner er det langt imellom når tematikken er entreprenørskap og kjønn. I mange studier gjøres det enkelte blikk til andre land, uten at dette behandles som et eksplisitt metodisk trekk. Global Entrepreneurship Monitor kan nevnes som et unntak i en slik sammenheng, da noe av hensikten med denne er nettopp komparasjoner mellom nasjoner. En del studier som er knyttet til entreprenørskap er likevel komparative, men disse har vanligvis ikke fokus på kjønn. Nordisk ministerråd gjennomførte blant annet en nordisk komparativ studie av hvordan kreativitet, innovasjon og entreprenørskap er integrert i de nordiske utdanningssystemene i 2009 (Daugbjerg m. fl, 2011).

3.2 Eksempler på norsk forskning om entreprenørskap og kjønn

Denne oppgaven tar først og fremst for seg eksisterende tiltak og virkemidler som er iverksatt for å fremme entreprenørskap blant kvinner i Norge. Dette gjøres gjennom komparasjon til nabolandet Sverige, der kvinneandelen blant entreprenører er registrert høyere enn i Norge. Innenfor entreprenørskapsfeltet er det gjort få slike systematiske komparasjoner mellom Norge og Sverige. Ofte har studier innenfor entreprenørskapsfeltet med kjønnsfokus dreid seg om å undersøke forskjeller mellom grupper *innad* i et land, for eksempel gjøres komparasjoner ofte mellom entreprenører og arbeidstakere. Det undersøkes altså ofte hvorvidt entreprenører skiller seg fra andre, og på hvilke måter de eventuelt er annerledes. Evalueringer av tiltak og programmer skjer ofte ved at det offentlige selv bestiller forskningen, og som regel blir programmer vurdert enkeltvis. Denne studien skiller seg fra forskningen for øvrig gjennom måten den tar for seg den mer helhetlige kvinnesatsingen innenfor entreprenørskap som finnes i dag, og sammenligner denne med en kvinnesatsing i et naboland med mange likheter. På denne måten søker oppgaven å fokusere på ulikheter mellom landene som kan ha betydning for antallet kvinnelige entreprenører. For å fremheve ytterligere hvordan denne oppgaven plasserer seg blant andre norske studier vil jeg tematisk gå igjennom et lite utvalg av entreprenørskapsforskning som fokuserer på kjønn og beskrive disse kort.

Blant annet er det forsket en del på *nettverk og beslutningstaking* i Norge. Ljunggren, Magnussen og Pettersen (2000) undersøkte sammenhenger mellom husholdet, bedriften og entreprenøren, og Ljunggren (2003) fant at beslutninger (om oppstart, vekst ol) tilknyttet små bedrifter ofte ble tatt hjemme i husholdet, heller enn av entreprenøren alene. Her ble det fokusert på nettverk, og det ble funnet at kvinners nettverk er av annen karakter enn menns. Menn hadde bredere og mer profesjonelle nettverk, mens kvinner i større grad hadde et nettverk av nære relasjoner med vennskapelig og familiær karakter. Også Foss og Bye (2002) har fokusert på kjønn og nettverk og kommet til mange av de samme resultatene, men de har også inkludert betydningen av utdanning for nettverksstørrelse og nettverkstype. Alsos og Ljunggren (1998) har gjort en studie av hvilke aktiviteter vordende gründere gjennomførte i *etableringsprosessen*, og undersøkte her hvorvidt det fantes noen forskjeller mellom kvinner og menn i hvilke aktiviteter som ble gjennomført. De fant få forskjeller mellom kjønnene, og hovedfunnet her er at det er større forskjeller kvinner imellom enn det er mellom mannlige og kvinnelige entreprenører. Blant annet av denne grunn regnes den generelle entreprenørskapsforskningen som gyldig også for kvinnelige entreprenører.

Også *kapital* er et tema som er blitt forsket på. I en norsk studie av helt nye etableringer undersøkte Alsos, Isaksen og Ljunggren (2005) sammenhengen mellom kjønn, holdninger og atferd i forhold til finansiering, tilgang på kapital og tidlig vekst i bedriftene. De fant her at det var få forskjeller mellom kjønnene for eksempel når det gjelder å søke lån og egenkapitalfinansiering. De opplevde kravene som banker og egenkapitaltilbydere stilte til dem likt og de hadde lik oppfatning av hvor mye kapital som behøvdes for å starte og utvikle bedriften. Likhetene ble igjen mer tydelige enn ulikhetene. Likevel fant de betydelige forskjeller i mengden kapital menn og kvinner faktisk investerte i bedriftene på oppstarttidspunktet. Kvinnelige gründere skaffet til veie vesentlig mindre kapital enn mannlige til tross for at de syntes å være like aktive i kapitalinnhenting. Denne forskjellen økte ytterligere da det ble undersøkt halvannet år senere. Isaksen og Kolvereid (2005) fokuserte på *vekst* da de gjennomførte en studie av nyetablerte bedrifter i Norge. De fant at kvinner syntes mindre interesserte av at bedriften vokser enn menn. Imidlertid fant de også at vekstambisjoner avhenger av både ulike faktorer knyttet til bedriften, utdanning og bransje. *Holdninger* er også et tema det har vært forsket på. Alsos, Ljunggren og Pettersen (2002) gjorde en studie av næringsrettede virkemidler som viste at *saksbehandlere i virkemiddelapparatet* ofte forstår kvinnelige gründere som forskjellige fra mannlige.

Kvinnelige etablerere ble beskrevet på måter som strider mot den generelle oppfattelsen av hva en gründer er eller bør være. Dette var blant annet mer forsiktige, mer realistiske i planleggingsfasen, mindre risikovillige, mindre opptatt av vekst og oftere orientert mot et lokalt marked enn mannlige gründere.

3.3 Oppsummering

I dette kapitlet har jeg forsøkt å gi en innføring i den historiske utviklingen av entreprenørskap som forskningsfelt, og jeg har drøftet årsakene til at kjønnsperspektivet ble tatt opp i denne forskningen. Jeg har gitt et lite innblikk i internasjonal forskning, og jeg har pekt på hvordan den norske og den svenske forskningen kan sies å skille seg fra hverandre, til tross for at begge nasjonene tilhører det som kan kategoriseres som den nordiske forskningstradisjonen, dert forskningen fremstår relativt homogen. Jeg har også beskrevet hvordan denne oppgaven skiller seg fra den øvrige forskningen. Avslutningsvis har jeg gitt en introduksjon til norsk entreprenørskapsforskning i et kjønnsperspektiv, og hvilke temaer som har vært sentrale.

4 Metode

Innenfor begrensede tids- og omfangsrammer av en masteroppgave er det en utfordring å utarbeide et forskningsdesign som er egnet til å belyse en kompleks problemstilling. I dette kapitlet vil jeg gi en oversikt og en beskrivelse over metodene jeg har benyttet meg av i studien, i tillegg til at jeg vil gi en begrunnelse for de metodiske valg som er gjort.

4.1 Empirisk design

Det empiriske designet tar utgangspunkt i problemstillingen, og beskriver forskningsstrategien som er brukt fra start til mål (Grønmo, 2004). Dette er konkrete fremgangsmåter for innsamling, bearbeiding og analyse som en søker å tilpasse problemstillingen best mulig (Hellevik, 2005).

I denne oppgaven har jeg benyttet meg av et grounded theory-inspirert design. Grounded theory er en metodologi hvor nye teorier eller modeller utvikles med bakgrunn i det empiriske materialet (Glaser & Strauss, 1967). Teorien som dannes skal med andre ord være (be)grunnet (grounded) i det empiriske materialet, noe som indikerer at teorien i hovedsak er induktivt utledet. I induktive opplegg tar en sikte på å bygge en teoretisk forståelse ut ifra et empirisk materiale og analysene som gjøres av disse (Grønmo, 2004). I denne oppgaven har datainnsamlingen i all hovedsak bestått av tre trinn der det påfølgende i noen grad har bygget på det forutgående. Det meste har likevel foregått på samme tid og om hverandre, slik det kan være vanlig å jobbe i kvalitative studier. Etterhvert som det innsamlede datamaterialet har gitt meg enten et bredere perspektiv, eller et mer spisset-, har jeg anvendt denne kunnskapen til å bygge den videre datainnsamlingen på. For kvalitative undersøkelser er det typisk at de ulike fasene ikke er like tydelig atskilt som de ofte er i en kvantitativ undersøkelse. Ofte kan utvikling av problemstilling, datainnsamling og analyse foregå dels samtidig, og dels i repeterte sekvenser (Hellevik, 2005). Innenfor grounded theory er et slikt forløp, der datainnsamling og analyse foregår parallelt, en forutsetning (Glaser & Strauss, 1967). Utvelgingsstrategien jeg har benyttet meg av kan defineres som teoretisk sampling, en utvelgingsmetode som også knyttes til grounded theory. Dette er prosessen der forskeren vekselvis samler, koder og analyserer data, og avgjør hva hun skal hente inn i neste omgang samt hvorfra disse dataene skal innhentes (Glaser & Strauss, 1967).

Jeg vil bemerke at jeg i denne oppgaven ikke anvender meg at en rendyrket metode innenfor grounded theory. Jeg legger an til en noe mer eksplorativ og søkende innretning i min fremgangsmåte, og av den grunn vil jeg karakterisere designet som *inspirert av grounded theory*, ikke direkte utledet.

Datainnsamlingen er gjennomført med basis i litteraturstudier. Disse har sørget for nyttig innsikt i et stort og tildeles uoversiktlig felt. Med bakgrunn i litteraturstudiene har jeg identifisert noen viktige institusjoner som på ulikt vis fokuserer på entreprenører og entreprenørskap. Fase to i datainnsamlingen bestod av intervjuer med norske nøkkelinformanter. Hensikten med dette var å orientere meg videre i feltet, skaffe til veie førstehåndsinformasjon om hvordan kvinnelige entreprenører blir mottatt og eventuelt prioritert på de ulike stedene, samt å undersøke hvilke problemstillinger disse institusjonene konsentrerer seg om når det gjelder kvinnelig entreprenørskap. Neste fase i datainnsamlingen er utvelgelse av dokumenter for analyse og komparasjon mellom to land. Underveis, gjennom hele arbeidet med oppgaven har jeg fulgt opp med parallelle litteraturstudier.

4.2 Komparativ analytisk tilnærming

For å komme nærmere inn på kvinnelig entreprenørskap som fenomen, samt å kartlegge eventuelle ulikheter mellom Norge og Sverige, har jeg benyttet meg av en *komparativ analytisk tilnærming*⁴⁵. Denne metoden kan anvendes for å utføre teoretisk interessante sammenligninger mellom to eller flere enheter, i dette tilfellet er enhetene definert av geografiske rammer. En slik form for metode kan anvendes både i kvalitative og i kvantitative undersøkelser (Hantrais, 2009; Grønmo, 2004). De fleste komparative studier bygger på nettopp det at en har manglende forståelse for eller kunnskap om et fenomen. Fenomenet kan da belyses gjennom å undersøke det ved hjelp av såkalte *analytiske rammer* (Scheuch, 1987). Rokkan (1970) gjør et skille mellom kryssnasjonal, krysskulturell og kryss-samfunnsmessig forskning (Rokkan, 1970). Dette er sammenfallende med en hensiktsmessig inndeling som blant annet Hantrais (2009) også gjør. Det er nettopp rammene for komparasjonen som utgjør de analytiske rammene, enten det fokuseres på kulturer, land, butikkjeder eller annet.

⁴⁵ Komparativ analyse er en generell form for metode, på lik linje med eksperimentell eller statistisk metode som også anvender sammenligning som logikk. Komparative analyser kan anvendes på sosiale enheter av *alle* størrelser, fra menn og deres roller til nasjoner eller hele verdensdeler (Glaser & Strauss, 1967:21).

Mitt fokus i denne studien er å finne ut hvorvidt forholdene for kvinnelige entreprenører i Norge er av en annen karakter enn forholdene for kvinnelige entreprenører i Sverige. For å undersøke dette har jeg valgt å gjøre en kvalitativ studie, innenfor en tverrnasjonal analytisk ramme.

4.3 Tverrnasjonal forskning som analytisk strategi

Tverrnasjonal forskning kan defineres som studier hvor sammenlignbare data fra to eller flere nasjoner benyttes systematisk for komparasjon (Kohn, 1987). Den amerikanske sosiologen Melvin L. Kohn er konsekvent på å benytte begrepet tverrnasjonal (cross-national) om studier der sammenligning mellom land gjøres eksplisitt. Med dette menes studier der komparasjonen mellom land gjøres som et bevisst metodologisk valg heller enn å ta eventuell sammenligning «for gitt» (Ibid.). Det vil ifølge Ragin (1987) finnes ulikheter mellom forskere som anvender komparasjon som metode, og forskere som anvender komparasjon uten å behandle det som et metodologisk trekk. Forskere som benytter komparasjon som metode vil ved en tverrnasjonal studie i større grad fokusere på landenes likheter og forskjeller som befester seg i institusjonelle forhold (Ragin, 1987).

Kohn utdyper den komparative tradisjonen idet han gjør et analytisk skille mellom 4 ulike former for tverrnasjonale studier. Disse er der 1) nasjonen betraktes som *gjenstand* for studien, 2) nasjonen er *konteksten* for studien, 3) nasjonen er studiens *enhet*, og 3) studier som er av *transnasjonal*⁴⁶ karakter (Kohn, 1987). Det er viktig å merke seg at kategoriene ikke er gjensidig utelukkende i denne klassifiseringen, det er snakk om glidende overganger.

I studier der nasjonene betraktes som gjenstand for studien, vil forskerens primære interesse ligge på *nasjonene* som sammenlignes. Hovedfokuset vil ligge i å identifisere likheter og ulikheter i de to ulike landene, og landene i seg selv er det en ønsker å finne ut av (Ibid.). I studier der nasjonene kan betraktes som *kontekst* for forskningen vil forskerens fokus være å undersøke antakelser om hvordan bestemte sosiale institusjoner fungerer, og hvordan bestemte aspekter av institusjonenes sosiale struktur vil påvirke menneskers atferd og personlighet. I studier der nasjonene regnes for *enheter* i studien vil forskeren forsøke å etablere forhold mellom typer av nasjoner gjennom å sammenligne bestemte karakteristika

⁴⁶ Man snakker om at forhold er transnasjonale når nasjonalgrenser overskrids, altså der mer enn en nasjon omfattes (Kohn, 1987).

ved disse. Den siste typen studier befatter de som er transnasjonale av karakter. Denne type forskning behandler nasjoner som komponenter i et større internasjonalt system (Ibid.). Selv vil jeg behandle nasjonene som *kontekst* for forskningen i denne oppgaven.

Årsaken til at jeg har valgt å gjøre en tverrnasjonal studie er at jeg flere steder kom over interessant informasjon som dreide seg om at kvinneandelen blant entreprenører er høyere i Sverige enn den er i Norge. Jeg ønsket å finne ut hvordan dette hang sammen. For å si noe om kvinneandelen blant entreprenører i Norge i forhold til kvinneandelen blant entreprenører i Sverige var komparasjon den åpenbare veien å gå. Tverrnasjonale studier er ifølge Kohn på mange måter lik annen forskning, men i praksis vil den være mer kompleks, særlig idet en forsøker å tolke tverrnasjonale ulikheter (Kohn, 1987). Kohn anser tverrnasjonal forskning som verdifull med tanke på å kunne generalisere, samt å gi validitet til tolkninger, sammenlignet med studier som baserer seg bare på ett land. Han mener faktisk at tverrnasjonale studier egner seg *særlig* godt for generalisering, hypotesetesting og teoriutvikling (Kohn, 1987; Øyen, 1990).

Elder (1976) peker på hvordan en forsker sjelden har tilgang på like gode data fra alle nasjonene i en tverrnasjonal studie. I mange tilfeller velges land eller variabler ut av praktisk nyttige årsaker fremfor teoretiske, med bakgrunn i hvilke land en kan skaffe hensiktsmessige data fra. I en nasjonalt komparativ studie vil datainnsamlingen ofte gjennomføres som en kombinasjon av teoretiske og pragmatiske hensyn (Elder, 1976).

I forbindelse med datainnsamlingen i denne studien er det hentet inn langt flere dokumenter, og følgelig større mengder informasjon som er produsert i Norge og om norske forhold, enn det som er samlet inn om svenske forhold. Som oppgavens problemstilling sier, så er jeg interessert i å finne ut av hvilke faktorer som kan være med på å belyse forskjellene mellom Norge og Sverige når det gjelder kjønnsfordeling innen entreprenørskap. Fokuset grunner i en lavere kvinneandel blant entreprenører i Norge, i forhold til hva det er i Sverige.

Jeg er i utgangspunktet interessert i å finne ut av mer om *de norske forholdene*, og i den sammenheng er det at jeg gjør en sammenligning med Sverige. Som jeg tidligere har vært inne på finnes det en rekke likheter mellom Sverige og Norge som nasjoner. Men det er også en rekke forskjeller. Det er nettopp disse det vil være interessant å vurdere opp mot hverandre for å få en økt forståelse for medvirkende årsaker til det faktum at Norge har færre

entreprenører enn Sverige – relativt sett i forhold til befolkning og størrelse. Jeg utfører derfor en komparasjon mellom Norge og Sverige der mitt hovedfokus ligger på Norge. Sverige benyttes dermed som et sammenligningsgrunnlag, eller som et bakteppe som jeg måler de norske forholdene opp imot. I utgangspunktet er det dermed ikke Sverige i seg selv som er mest interessant i forbindelse med denne studien, men hvordan norske forhold som berører kvinnelige entreprenører skiller seg fra de svenske forholdene. Det skjeve utvalget er i denne forstand hensiktsmessig i forhold til oppgavens fokus, og i tråd med Elders (1976) teoretiske og pragmatiske utvelgingsstrategi.

4.4 Datagrunnlag

Datagrunnlaget for denne oppgaven består av eksplorative intervjuer med nøkkelpersoner, samt dokumentanalyse. I forkant av intervjuene og underveis i analysearbeidet har jeg utført litteraturstudier. Noe som kan være en utfordring for kvalitativ forskning, er nettopp hva som er dens styrke; muligheten til å gi rikholdige og inngående beskrivelse av sosiale forhold (Silverman, 2011). Denne tosidigheten vil jeg komme nærmere inn på senere.

I oppstartfasen gjorde jeg bakgrunnsstudier for å orientere meg i feltet. Utgangspunktet for dette var den kunnskapen jeg selv hadde. Jeg startet selv en virksomhet en gang, og jeg har følgelig opplevd en del av utfordringene som (unge) kvinnelige entreprenører kan møte. Dette er mer enn ti år siden, men nysgjerrigheten og interessen for temaet ble vekket, og jeg har av den grunn kontinuerlig holdt et øye åpent for nyheter og informasjon innenfor feltet. Med dette som utgangspunkt begynte jeg å orientere meg om hvem som er de viktigste aktørene innenfor entreprenørskapsforskning og de største aktørene innen det offentlige, i tillegg til at jeg gjennom litteraturstudiene skaffet meg en god oversikt over relevante dokumenter som kunne bidra til å belyse problemstillingen.

Dokumentene er hentet inn gjennom en strategi som Grønmo (2004) kaller et *pragmatisk utvalg*, en utvalgsmetode som ofte benyttes i eksplorerende undersøkelser eller pilotundersøkelser. I tråd med dette har jeg valgt ut dokumentene på en skjønnsmessig måte, med problemstilling og kontekst i fokus, i min søken etter bedre innsikt i feltet og muligheten til å spisse problemstillingen. Hensikten med slike eksplorerende undersøkelser er ikke å trekke slutninger om hele universet, men å gjøre en enkel forundersøkelse på et lite utforsket felt (Grønmo, 2004). Glaser & Strauss (1967) beskriver slike innsamlede dokumenter som *Cashes of Documents*, noe som kan oversettes til *lagrede dokumenter* eller *forråd av*

dokumenter. Slike oppsamlede dokumenter kan dreie seg om et enkelt felt, eller de kan være dokumenter av samme forfatter (Glaser & Strauss, 1967). Dokumentene jeg har samlet dreier seg alle om entreprenørskap eller kvinnelig entreprenørskap, enten veldig direkte eller litt mer indirekte.

4.4.1 Dokumentstudier og eksplorative intervjuer med nøkkelinformanter

Datainnsamlingen startet med kartlegging og innsamling av sekundærlitteratur som offentlige dokumenter, og tertiærlitteratur i form av evalueringer. Første fase av datainnsamlingen bestod i tillegg av eksplorative intervjuer med nøkkelinformanter. En benytter seg av eksplorative design når formålet er å komme frem til en bedre forståelse innen et felt eller rundt et fenomen (Grønmo, 2004; Hellevik, 2005). Nøkkelinformantene er utvalgt med bakgrunn i at de på ulikt vis jobber opp imot kvinnelige entreprenører, og har *særlig god* innsikt i feltet. En kan se nøkkelinformantenes status i mitt forskningsopplegg som en form for veivisere. De har satt meg inn i ulike sider av entreprenørskapsfeltet og bistått med tips i forhold til fokus og videre datainnsamling. I tillegg har de bidratt til å skissere et bakteppe og en kontekst i forhold til fokuset på kvinnelig entreprenørskap i Norge, som har vært veldig nyttig for min forståelse om dette. Intervjuene er med andre ord ikke personlige, men de dreier seg om saksforhold som nøkkelinformantene har særlig god innsikt i. Dette gjør at studien går klar av den forskningsetiske fallgraven som innebærer å komme for tett på informantens personlige anliggender (Silverman, 2011).

De tre informantene er knyttet opp mot henholdsvis Virkemiddelapparatet, Det kongelige selskap for Norges Vel og Etablerersenteret som tilhører Business Region Bergen (BRB). Med grunnlag i litteratur- og bakgrunnsstudier anså jeg det som meget sannsynlighet at de tre informantene ville kunne bidra med ytterligere-, og ikke minst dagsaktuell informasjon.

Vissheten om at disse samtalene kunne få betydning for hvorvidt jeg vinklet prosjektet mitt i en bestemt retning, gjorde at jeg ønsket å gjennomføre nøkkelintervjuene tidlig. Kanskje visste de noe om feltet som ville sette meg på sporet av særlig relevante spørsmål som jeg kunne forske på? I mitt prosjekt fungerte disse eksplorative intervjuene til å vinkle oppgavens fokus innenfor et felt der jeg hadde lite og uklar forhåndskunnskap. De fungerte i tillegg som en slags forundersøkelse hvor feltet ble mer inngående kartlagt og jeg fikk en klarere forståelse for dette, før jeg satte i gang med dokumentanalysen. Jeg hadde en åpen tilnærming

til både felt, fagkunnskap og informanter da jeg tok fatt på intervjuene. Dette var hensiktsmessig for ikke å styre informantene for mye.

Det ble gjort opptak av alle de tre intervjuene med godkjennelse fra informantene. I etterkant ble disse transkribert for lettere tilgjengelighet og oversikt. Intervjuene gikk ikke inn på noen sensitive temaer, og informantene fikk informasjon prosjektet mitt, om intervjuet i seg selv, om hvordan materialet ville bli behandlet og om deres rett til å avbryte intervjuet.

Informasjonen fra intervjuene skulle sette meg i stand til å forstå et innfløkt felt mer nyansert, altså skulle det i størst grad benyttes som bakgrunnsinformasjon. Jeg valgte dermed å anonymisere nøkkelinformantene i oppgaven, og jeg informerte om dette i forkant av intervjuene. Kanskje gjorde dette at informantene følte at de kunne snakke mer fritt, uten at de ville risikere å sette seg eller sine arbeidsgivere i et dårlig lys på noen måte.

Intervjuene kan klassifiseres som uformelle intervjuer (Grønmo, 2004). Ifølge Grønmo bør en finne et balansepunkt der intervjuguiden både er tilstrekkelig spesifikk og omfattende slik at forskeren får med seg all relevant informasjon, og der den er tilstrekkelig generell slik at intervjuet kan gjennomføres på en fleksibel måte (Ibid.). Jeg har benyttet en intervjuguide som i all hovedsak ble fungerte som en oversikt over temaer jeg ville snakke om (Vedlegg 2). Altså en rettesnor for intervjuet.

I forkant av et intervju må forskeren avgjøre hvor stor grad av åpenhet det skal være rundt studien i forhold til de som intervjues (Ibid.). I forhold til denne oppgaven hadde det ingen hensikt ikke å la informantene få fullstendig informasjon om prosjektet. De som er blitt intervjuet har som nevnt status som nøkkelinformanter, og besitter særlige mengder informasjon om et felt som jeg har begrenset kunnskap om. Av den grunn anså jeg full åpenhet som mest hensiktsmessig. Jeg presenterte meg selv og mitt prosjekt i mailkorrespondansen i forkant av at intervjuene ble avtalt. I tillegg gav jeg en orientering ved intervjuets start. I denne forbindelse forsikret jeg meg om at jeg hadde såkalt informert samtykke fra nøkkelinformantene, noe som blant annet innebærer å informere om studien og dens hensikt og hvordan dataene vil bli behandlet. Jeg informerte også om at de ville bli anonymisert, og om deres mulighet til å avbryte intervjuet og til å nekte å svare på enkelte spørsmål, i tråd med Grønmo (2004).

4.4.2 Dokumentanalyse

Den andre delen av mitt datamateriale er en dokumentanalyse som er basert på offisielle dokumenter, forskningsrapporter og evalueringer, i tillegg til enkelte nettsider og internettkilder. Analyse av slikt materiale egner seg for å få frem relevant informasjon om samfunnsmessige forhold. Det kan dessuten være særlig hensiktsmessig ettersom dokumenter vil kunne providere informasjon om samfunnsforhold over langt større utstrekning i tid og rom (Grønmo, 2004).

John Scott beskriver at: “A document is an artifact which has as its central feature an inscribed text” (Scott, 1990:5). I sin enkleste form er altså et dokument en skriftlig tekst. Innenfor slike rammer kan ulike dokumenter inneholde en rekke former for data og informasjon, og de kan formidles gjennom ulike medier. Grønmo (2004) peker på at dokumenter også kan foreligge som visuelle framstillinger, for eksempel som bilder, video eller film. Dokumenter kjennetegnes også av at de inneholder intensjonelle formidlinger, og for forskeren må dokumenter betraktes som indirekte kilder (Scott, 1990). Forskeren har ikke direkte tilgang til materialet ettersom det allerede er blitt produsert innenfor en bestemt kontekst og en bestemt tid, og forskeren må forholde seg til materialet som en tidligere nedskrevet tekst. Noe som blir sentralt i vurderingen av slike indirekte kilder er å vurdere mediets karakter (Scott, 1990). Med dette menes at bakgrunn, kontekst og tid må tas med i analysen, i tillegg til hvordan teksten formidles, enten det er i en bok, på internett eller annet. Ifølge Scott (1990) gir nemlig den ordrette teksten i et dokument bare en overfladisk mening. For å finne den egentlige meningen, må denne teksten fortolkes i lys av konteksten som dokumentet ble produsert innenfor (Ibid.). I denne oppgaven ble det eksempelvis særlig relevant å forsøke å se forbi det «glossy ytre» på handlingsplaner med svulstige formuleringer og mindre konkret innhold. Hva menes egentlig med det som står skrevet, hvem er avsenderen, hvorfor er det for avsenderen ønskelig å fremme nettopp dette, og hva vil det i praksis bety for den kvinnelige entreprenøren som ønsker å etablere seg? Svar på slike spørsmål har bidratt til å konstruere en ramme for en mer korrekt forståelse av dokumentene som inngår i mitt datamateriale. Som Scott (1990) peker på, er det viktig å undersøke hvorvidt forfatteren har en særlig interesse for å vinkle dokumentets innhold i én retning eller en annen, for eksempel som følge av politiske intensjoner.

Det er flere måter å skille ulike former for dokumenter fra hverandre. Grønmo skiller mellom dokumenter som inneholder *meningsytringer* som gir uttrykk for oppfatninger, standpunkter

og vurderinger, og dokumenter som inneholder *faktainformasjon* om ulike forhold (Grønmo, 2004). Det er også vanlig å skille mellom primær, sekundær og tertiærlitteratur.

Primærlitteratur er dokumenter som utformes av den eller de som har deltatt eller observert i de hendelsene som er beskrevet. Sekundærlitteratur kan være rapporter fra hendelser som er sett eller opplevd av andre (Scott, 1990). Tabellen under viser at jeg anvender data som faller under begge disse kategoriene i mitt datamateriale. I tillegg benytter jeg meg av noen evalueringer som regnes som tertiærdata. Tertiærlitteratur er kompilasjoner som er basert på sekundærlitteratur og annen data (Matthews and Ross, 2010).

Tabell 4.1: Data som anvendes i oppgaven, deres status og hvilket omfang de favner⁴⁷

Status	Type data	Omfang
Primærdata	Intervjuer med nøkkelinformanter	Norge
Sekundærdata	Rapporter, tall og tabeller (Dokumenter)	Norge og Sverige
Tertiærdata	Evalueringer (Dokumenter)	Norge og Sverige

Scott (1990) påpeker at det er mulig å klassifisere dokumenter etter innhold⁴⁸, men at dette er u hensiktsmessig. Slike kategorier vil fort bli overlappende ettersom dokumenter tenderer til å inneholde informasjon om mer enn ett enkelt tema (Scott, 1990). Som et alternativ lanserer han en fremgangsmåte for klassifisering som baserer seg på *tilgang* og *forfatterskap* (Ibid.). Her gjøres det en distinksjon mellom personlig og offisielt forfatterskap, samt privat og statlig forfatterskap. Videre skilles det mellom ulike tilganger: lukket, begrenset, åpen - arkivert og åpen – publisert (Ibid.). Dette er illustrert nedenfor.

⁴⁷ Dokumentene vil bli presentert mer detaljert der hvor de anvendes i oppgaven.

⁴⁸ For eksempel religiøse dokumenter, politiske dokumenter, forretningsdokumenter med mer (Scott, 1990).

Tabell 4.2: Klassifisering av dokumenter

		Authorship		
		Personal	Official	
			Private	State
Access	Closed	1	5	9
	Restricted	2	6	10
	Open-archival	3	7	11
	Open-published	4	8	12

(Scott, 1990:14)

Som nevnt innledningsvis har jeg i denne oppgaven benyttet meg utelukkende av offisielle dokumenter. Dette skyldes mitt fokus som dreier seg om et samfunnsmessig fenomen med særlig vekt på støttetiltak av offentlig regi, og dermed utelukkes den første kolonnen som utgjøres av personlige dokumenter. Alle dokumenter jeg har benyttet meg av er dokumenter som er fritt tilgjengelig for allmennheten, noe som snevrer mitt dokumentgrunnlag til offisielle dokumenter som er publiserte eller arkiverte og som det er åpen tilgang til. De åpne og arkiverte dokumentene jeg har anvendt meg av består i hovedsak av statistikk fra SSB og SCB, og representerer altså et statlig forfatterskap. Dette er markert som dokumenttype 11 i tabellen over. For ordens skyld; mye av denne statistikken vil også være publisert, og kan følgelig klassifiseres som dokumenttype 12. Videre har jeg benyttet meg av dokumenter som stortingsmeldinger, NOU'er, handlingsplaner og lignende fra regjeringen som klassifiseres som dokumenttype 12. Til sist kommer evalueringer, forskningsrapporter og lignende som noen er levert av private firmaer, men som regel er dokumentene initiert av instanser innen det offentlige. Mange av disse faller med andre ord i kategori 12, men noen også i kategori 8.

Som tidligere nevnt forholder denne oppgaven seg til de normale tids- og omgangsbegrensninger som gjelder for en masteroppgave. Dette har nødvendigvis lagt føringer på mengdene data jeg har hatt mulighet til å samle, mengdene data jeg har hatt kapasitet til å analysere og hvor omstendelige data jeg har kunnet inkludere i mitt materiale. Mye av det materialet jeg har gått igjennom i arbeidet med dette forskningsopplegget har jeg derfor ikke gjort direkte nytte av. Materialet har likevel bidratt til min forståelse for feltet og har derfor også indirekte preget det helhetlige sluttresultatet som den endelige masteroppgaven representerer.

Fordeler og utfordringer ved bruk av dokumenter som datakilde

Det er en rekke fordeler ved å anvende dokumenter som data. Silverman (2011) peker på noen av dem. For det første er det meget rikholdige datakilder. For det andre er dokumenter hensiktsmessige når en ønsker å finne data som er relevant for det en studerer. Et viktig poeng er også at dokumenter betraktes som naturlig foreliggende data. Dette innebærer at dataene stammer fra situasjoner som eksisterer uavhengig av forskerens innblanding. Det kan for eksempel være hverdagssamtaler, men ikke intervjuer (Silverman, 2011).

Forskningsrapporter, evalueringer, nettsider og andre tekstkilder jeg benytter meg av i oppgaven er altså naturlig forekommende. Fordelen med dette er igjen at jeg ikke risikerer å påvirke datamaterialet mitt. Til slutt nevner Silverman (2011) tilgjengelighet som en fordel ved å arbeide med dokumenter som data. Tekstdokumenter er ofte lett tilgjengelige, og ofte er det ingen restriksjoner på tilgangen til disse. Etske restriksjoner er også sjeldne. Enkel innsamling er hensiktsmessig for forskeren ettersom analysearbeid da kan igangsettes i et tidlig stadium av forskningsprosessen (Ibid.). I denne oppgaven har dette vært gunstig, tatt masteroppgavens ettårige tidsbegrensning i betraktning. Også det som kan anses som en rimelig tids- og kostnadsramme for en masteroppgave ville sannsynligvis bli overskredet hvis jeg eksempelvis skulle gjennomført intervjuer også i Sverige. Kostnader for både reise, kost og losji som ikke ville stått i forhold til prosjektet ville da ha påløpt.

Det kan videre være problematisk at definisjoner iblant endres over tid. Dette gjelder gjerne for offisielle dokumenter, og et eksempel kan være omtale av folkegrupper eller «rasekategorier» (Matthews and Ross, 2010). Yin (2009) fremhever at dokumenter kan være vanskelig å finne, særlig nå som mye lagres på internett. Endring og sletting av både hele nettsider og dokumenter kan være en utfordring (Yin, 2009). Silverman (2011) fremhever forøvrig internett som egnet sted for forskeren å finne sitt datamateriale. Det vil både spare forskeren for tid, og dataene vil som tidligere nevnt være naturlig foreliggende (Silverman, 2011). En annen utfordring er at forutinntatthet kan føre til selektiv innsamling av dokumenter (Yin, 2009). Dette kan føre til at forskeren feilaktig får bekreftet sine antakelser. Til sist kan også dokumenter i enkelte tilfeller bli tilbakeholdt med overlegg (Grønmo 2004; Yin 2009).

Viktig å huske om dokumenter er at disse er produsert av noen innenfor en bestemt kontekst og av en bestemt årsak. Grønmo (2004) peker på at en begrenset kontekstuell forståelse kan påvirke tolkningen av tekstene (Grønmo, 2004). Et meningsinnhold i et dokument kan dessuten utelukkende forstås fra et annet perspektiv, og fra en annen kontekst (Scott, 1990).

Dokumenter må dermed benyttes med forsiktighet, og alltid med hensyn til deres kontekst. Dette fordrer en kritisk tolking av innhold. Den ultimate tolkningen av en teksts mening vil være utledet av forskerens avgjørelse om hvorvidt tolkningen virker «fornuftig», gitt hans eller hennes forståelse av forfatterens situasjon og hensikter (Ibid.). Det at dokumenter skapes innenfor en kontekst og tolkes innenfor en annen er åpenbart en utfordring, men det har også sine fordeler. For eksempel vil leseren ha den fordel av å besitte perspektiver i kraft av den konteksten hun tolker teksten innenfor, i tillegg til at hun vil sette seg inn i forfatterens og det aktuelle dokumentets kontekst. Dette kan gi en rikhet i forhold til tolkningen som i andre sammenhenger kanskje ikke er oppnåelig.

4.5 Vurdering av datagrunnlaget

Når et forskningsopplegg er gjennomført er det viktig å vurdere hvor god den metodiske gjennomføringen har vært. Det vil være poenngløst å utføre en forskningsstudie om forskeren ikke kan overbevise sitt publikum om at metodene hun har anvendt er pålitelige, og at konklusjonene er gyldige (Silverman, 2011). Det er flere måter en kan underbygge forskningens troverdighet på, og forskeren må alltid søke å etablere forskningens *vitenskapelighet*. Samfunnsvitenskapelig forskning gjøres vitenskapelig gjennom å anvende de best treffende og mest formålstjenlige metoder, og forskeren må være pinlig nøyaktig, kritisk og mest mulig objektiv i handteringen av datamaterialet (Ibid.).

4.5.1 Reliabilitet og validitet

Det er flere tradisjoner for inndeling av kvalitetskriterier, men de to sentrale konseptene i vurderingen av forskningens troverdighet er *reliabilitet* og *validitet*. Silverman (2011) er blant de mange som anvender begrepene validitet og reliabilitet som kvalitetskriterier i kvalitative design, på samme måte som de også anvendes i kvantitative design. Reliabilitet dreier seg om stabiliteten i forskningens funn, mens validitet dreier seg om deres gyldighet (Silverman, 2011). Disse vil jeg nå gå nærmere inn på, samt se hvordan disse begrepene relaterer seg til denne foreliggende studien.

Reliabiliteten i en studie er høy dersom datamaterialet i liten grad varierer på grunn av metodiske forhold, og at variasjonene i data i hovedsak gjenspeiler faktiske forskjeller mellom analyseenheter (Grønmo, 2004). Innsyn og transparens vil dermed øke gyldigheten i

studien. Jeg har forholdt meg til dette gjennom grundig beskrivelse av metodene jeg har anvendt, samt å begrunne hvorfor disse har skilt seg ut som hensiktsmessige. Reliabilitet i en studie som dette er likevel noe vanskelig å etablere ettersom det baserer seg mye på stabilitet over tid. Dette kan forklares med at entreprenørskap blant kvinner ikke er et isolert og konstant fenomen, men i stadig endring og utvikling. I tillegg tar studien utgangspunkt i en meget fleksibel datainnsamlingsmetode som det kan være vanskelig å gjenta (Ibid.). De ovennevnte hensyn som jeg har tatt, kan likevel anses for å øke påliteligheten i studien. Etterprøvbare etableres gjennom møysommelig dokumentasjon av datamaterialet jeg har benyttet meg av, samt beskrivelser av kontekst og metodiske vurderinger. Dette bidrar til å styrke påliteligheten (Silverman 2011; Hantrais 2009; Yin 2009).

En studies validitet er høy hvis undersøkelsesopplegget og datainnsamlingen fører til data som er relevante for problemstillingen (Grønmo, 2004). For å imøtekomme validitetskravet har jeg grundig definert den gruppen personer som inngår i studien, altså kvinnelige entreprenører i Norge og i Sverige, og det fenomenet jeg ønsker å hente inn informasjon om, kvinnelig entreprenørskap. Også andre vesentlige begreper er redegjort for. Jeg har spesifisert at mitt primære fokus retter seg mot de ordninger som eksisterer i *offentlig* regi, noe som utelukker en rekke virksomheter og tiltak i privat regi, og følgelig dokumenter knyttet til dette. Jeg har videre belyst sammenhengen mellom problemstillingen og de anvendte metodene, gjennom redegjørelser for problemstillingens hensikt og metodenes potensialer. Slik sett skal det være gjennomskinnelig at metodene passer hensikten med studien og at både teoretiske og operasjonelle definisjoner egner seg for håndtering av dette forholdet. Selv har jeg i denne oppgaven benyttet meg både av intervjuer med nøkkelinformanter og dokumentanalyse, i tillegg til at jeg har benyttet meg av noe tallmateriale. Dette ser jeg på som formålstjenlig i forbindelse med validiteten i min studie, ettersom samtlige data er satt inn i kontekst og konstant vurdert i sammenheng med denne.

4.5.2 Autentisitet, kredibilitet, representativitet og mening

Ofte brukes andre begreper for forskningens pålitelighet og dens etterprøvbare innenfor kvalitativ forskning. Scott (1990) har formulert et knippe kriterier for kvalitetskontroll som er særlig egnet for håndtering av dokumenter som kilder. Disse er autentisitet, kredibilitet, representativitet og mening (Scott, 1990). Til sammenligning viser Grønmo (2004) til begrepene tilgjengelighet, relevans, autentisitet og troverdighet (Grønmo, 2004). Med tanke

på at datamaterialet mitt primært består av dokumenter vil jeg videre forsøke å vise hvordan min studie innfrir Scotts (1990) fire kvalitetskriterier.

Autentisitet dreier seg om hvorvidt datamaterialet er av et genuint opphav (Scott, 1990). Et autentisk datagrunnlag vil være helt avgjørende for enhver analyse, ettersom hele studiens ekthet hviler på dette. Dokumentene jeg benytter i denne studien er alle tydelig signerte og kildene er i de fleste tilfeller departementer eller velkjente forskere som er knyttet til etablerte forskningsmiljøer. Slike offentlige dokumenter og offisielle publiserte rapporter vil være grundig datert og signert, og eventuelle redigeringer vil lanseres som merknader eller nye opplag. *Kredibilitet* baserer seg på hvorvidt materialet er fritt for feil og er troverdig og pålitelig (Ibid.). Et dokument er ikke nødvendigvis pålitelig selv om det er ekte. I de tre intervjuene med nøkkelinformanter var det i en slik sammenheng viktig at intervjuene ble tatt seriøst av informantene. Dette har jeg søkt å oppnå gjennom å informere informantene godt i forkant, samt ved å gi inntrykk av at saken har vært viktig for meg. Jeg kontaktet disse personene nettopp på grunn av deres særlige kunnskap på feltet, noe som ikke etterlater noen grunn for dem til ikke å ta min sak seriøst. Jeg sitter igjen med intervjuer som jeg oppfatter som gode og informative, noe som ikke etterlater meg noen grunn til å tro at disse ikke er troverdige. I forhold til dokumentene har jeg gjort vurderinger av kilden opp imot dens hensikter med å produsere det aktuelle dokumentet. *Representativitet* refererer til hvorvidt studien kan anses for å være typisk, altså hvorvidt resultatene kan si noe ut over de enhetene eller de fenomenene som studeres (Ibid.). Dette vil jeg komme tilbake til i forbindelse med avsnittet om generalisering. Det siste kriteriet, *mening*, dreier seg om hvordan forskeren ser den sammenhengende betydningen av innholdet og funnene fra studien (Ibid.).

4.5.3 Generalisering

Generalisering kan forstås som en sosiologisk studies relevans eller overføringsverdi. Silverman (2011) refererer til Lamont og White (2005) som har fremhevet noen viktige poenger i forbindelse med generalisering fra små utvalg (Silverman, 2011). For det første fremheves kvalitative studiers evne til å favne forhold som store kvantitative studier ikke fanger opp. Kontekstuelle dimensjoner ved sosiale fenomener kan studeres i dybden og dermed generere unik kunnskap som forskeren ikke nødvendigvis kan få ved bruk av kvantitative metoder (Silverman, 2011). Nære og inngående undersøkelser, som setter mer fokus på prosesser og dynamikk enn på opptelling og måling av større forhold er noe som i

mange tilfeller kan være nyttig, også i forbindelse med forskjeller i kvinnelig entreprenørskap mellom land.

Det bør presiseres hvorfor dataene er viktige i en større eller i en annen sammenheng, hvem de er signifikante for, samt hvilke institusjoner og prosesser funnene kan generaliseres til (Silverman, 2011). I forhold til overførbarheten i denne studien som fokuserer på kvinnelig entreprenørskap og deres tilgang til offentlig støtte i henholdsvis Sverige og Norge, vil resultater kunne overføres til gruppen selvstendig næringsdrivende. Den kan dessuten si noe om hvordan kvinner må forholde seg til andre rammer enn menn innenfor samfunnets rammer av regler og normer.

4.6 Oppsummering

Denne oppgaven er utført innenfor rammene av en kvalitativ komparativ studie med dokumentanalyse som hovedgrunnlag. Kapitlet har forsøkt å skissere et bilde av metodene som er anvendt i studien, og en oversikt over datagrunnlaget er presentert. Jeg har pekt på vurderinger og endringer som jeg har gjort underveis, samt jeg har greit ut hvordan studien forholder seg til kvalitetskrav som reliabilitet og validitet.

5 Analyse

I Norge finnes en rekke virksomheter som forsøker å tilrettelegge for entreprenørskap, både private og offentlige. De private ønsker i hovedsak å tjene penger på sin virksomhet, gjerne gjennom kursing eller rådgiving. De offentlige aktørene har som oppgave å bidra til at ideer og initiativer resulterer i lønnsom næringslivsvirksomhet. På den måten kan arbeidslivsstrukturen formes etter gjeldende politiske standarder og forventninger. Dette gjøres for eksempel ved hjelp av virkemidler som lån, tilskudd, kurs og nettverksassistanse. De offentlige nasjonale aktørene er Forskningsrådet, SIVA og Innovasjon Norge⁴⁹, som utgjør det norske *virkemiddelapparatet*. Sammen med kommunene og fylkeskommunene er disse ansvarlig for de offentlige satsingene. I tillegg finner en noen ideelle organisasjoner som ikke tjener penger på det de gjør eller lar aksjonærer ta ut utbytte, men lar et eventuelt overskudd gå inn i organisasjonen igjen. Slike organisasjoner arbeider for det de mener er et godt formål. I det kommende vil jeg først og fremst se på hva det offentlige har bidratt med i forsøket på å fremme entreprenørskap blant kvinner.

Kapittelet er todelt. Den første delen er beskrivende og forklarer tiltak i Norge og i Sverige innenfor programperiodene som er gjeldende i dag. I den andre delen vil jeg sammenligne og analysere de typene tiltak som finnes i Norge og i Sverige. Dette gjøres med en metode inspirert av grounded theory, og i den sammenheng har jeg utviklet et sett med kategorier som skal være til hjelp for å utføre en slik sammenligning og analyse. Analysen vil hovedsakelig fokusere på situasjonen i dag i Norge og i Sverige. En inngående historisk analyse av feltet er dessverre ikke handterbart innenfor rammene av en masteroppgave.

5.1 Satsinger i Norge

Entreprenørskap blant kvinner har stått på dagsorden i Norge siden 1980-tallet, da dette ble sett på som distriktspolitiske virkemidler. Selv om det er praksisen også i dag, ser man nå kvinners manglende engasjement i entreprenørskap mer som en utnyttet ressurs i næringslivet (Alsos, 2006).

⁴⁹ Norges Forskningsråd, SIVA og Innovasjon Norge utgjør de mest sentrale virkemiddelaktørene, og omtales gjerne som virkemiddelapparatet. Dette er en fellesbetegnelse på institusjoner som gjennom forvaltning av offentlige virkemidler skal legge til rette for fornyelse, innovasjonsevne, konkurransekraft og verdiskaping i næringslivet (NHD, 2012b).

Da Regjeringen i 2008 lanserte sin nyeste handlingsplan for mer entreprenørskap blant kvinner, ble det lagt føringer overfor virkemiddelaktørene Innovasjon Norge, SIVA og Forskningsrådet fra departementshold, om hvordan tiltakene i handlingsplanen skulle følges opp. Likestillingsarbeid og arbeid med å styrke kvinners rolle i næringslivet er likevel ikke nytt for noen av disse aktørene. Nettverkskreditt og Kvinner i Fokus er to programmer som tidligere har vært rettet mot å fremme kvinnelig entreprenørskap, og begge ble ledet av det vi i dag kjenner som Innovasjon Norge⁵⁰ (Rambøll Management, 2008).

5.1.1 Nettverkskreditt

Nettverkskreditt ble opprinnelig utviklet med den intensjon å få bukt med fattigdomsproblemer blant kvinner på landsbygda i Bangladesh. I 1992 ble det likevel lansert i Norge som et finansieringstilbud for kvinner som ville starte opp mindre bedrifter. Senere, i 1998, ble programmet innlemmet i det offentlige distrikts- og regionalpolitiske virkemiddelapparatet som Statens nærings- og distriktsutviklingsfond (SND) da var ansvarlig for (Rambøll Management, 2008). Hensikten med programmet var å styrke etablererprosessen, som igjen ville føre til flere nystartede lønnsomme virksomheter. Nettverkskreditt gjaldt for både kvinner og menn, men kvinner var i absolutt flertall blant de som etterspurte og benyttet seg av slike ordninger. Programmets konsept gikk ut på å sette sammen nettverkskredittgrupper på 5-7 personer som gjerne var i ulike stadier av etableringsprosessen. Her fikk de tilgang på kapital, nettverk og kompetanse. I tillegg ble det koblet til eksterne prosessveiledere som fulgte gruppene i inntil to år. Kompetanseheving og individuell tilpassing stod sentralt i disse gruppene. Nettverkskreditt ble tidlig i 2011 faset ut som satsing i regi av Innovasjon Norge, etter at resultatene av programmet ble evaluert som å være svake (Ibid.).

5.1.2 Kvinner i Fokus

Kvinner i Fokus er et program som er blitt iverksatt under Innovasjon Norge, og har rettet oppmerksomhet mot kvinner i næringslivet siden 1999. Formålet er å oppmuntre og inspirere.

⁵⁰ Statens nærings- og distriktsutviklingsfond (SND) ble opprettet i 1993 ved sammenslåing av Distriktenes utbyggingsfond, Industribanken, Industrifondet og Småbedriftsfondet. Senere ble også Statens lånekasse for aviser, Statens Fiskarbank og Statens Landbruksbank inkludert i fondet. Fra og med 2004 har Innovasjon Norge tatt over driften (Meinich, 2013).

samt sørge for at kvinner har tilgang på muligheter til- og redskaper for å starte egne bedrifter, og at de tar på seg styreverv og lederstillinger (Innovasjon Norge, 2013a). Målet er generelt å styrke kvinners posisjon i næringslivet, i tillegg til å gjøre norsk næringsliv bedre rustet for internasjonal konkurranse (Rambøll Management, 2008). Kvinner i Fokus er en samlebetegnelse på flere ulike tiltak som er rettet mot disse målene. Disse er Ledermentor, Fyrtårn, Styrekandidatbasen, Akademikerbedrift og GRO-programmet. Som nevnt er Kvinner i Fokus rettet litt mer generelt mot kvinner i næringslivet, og ikke mot kvinnelige entreprenører alene.

Ledermentor har som målsetting å få flere kvinner inn i styrer og høyere lederposisjoner. Dette er en mentorordning som retter seg mot kvinnelige ledere, både i form av eiere og av ansatte (Ibid.). I hovedsak er dette et tiltak som skal jevne ut den vertikale kjønnsbalansen i næringslivet. *Fyrtårn* er et leder- og bedriftsutviklingsprogram som ble startet i 2000 av SND og retter seg mot kvinner som allerede har etablert seg som bedriftseiere eller bedriftsledere. *Styrekandidatbasens* målsetting er å bevisstgjøre næringslivet på kvinners kompetanse i forhold til styreposisjoner, samt å gjøre kvinner i styrer mer synlige. Styrket profesjonalitet og mangfold skal øke verdiskapingen i næringslivet, samt legge til rette for nyskaping og innovasjon. Prosjektet *Akademikerbedrift* er ikke kjønns spesifikt, men har som målsetting at flere humanister og samfunnsvitere skal starte egne virksomheter. Ordningen består av tildelt kontor plass i et egnet og tilrettelagt fellesskap, oppstartstipend, etableringskurs samt oppfølging. *GRO-programmet* som hadde oppstart i 2006 rettet seg mot etablerte bedrifter med vekstpotensial som er eiet eller ledet av kvinner (Rambøll Management 2008; Spilling m. fl., 2011).

5.2 Handlingsplan for mer entreprenørskap blant kvinner (2008) - Tiltak

I 2008 la den norske regjeringen frem en handlingsplan for mer entreprenørskap blant kvinner. Hovedmålet med denne er å styrke forutsetningene for at kvinner kan etablere og utvikle virksomheter og skape vekstbedrifter, og dermed fremme entreprenørskap blant kvinner. I denne sammenheng ble tolv nye tiltak lansert. Hensikten med disse var å gi kvinner bedre tilgang på kompetanse, kapital og nettverk, å bedre de generelle holdningene til kvinner som entreprenører, å bedre forutsetningene for å kombinere entreprenørskap med familieliv, samt å styrke samarbeid og koordinering både lokalt, regionalt, nasjonalt og internasjonalt. Målet var en markant styrking av entreprenørskap blant kvinner i hele landet gjennom både

eksisterende og nye tiltak, men også å oppmuntre til entreprenørskap blant begge kjønn (Departementene, 2008).

Under, i tabell 5.1, følger en oversikt over handlingsplanens tiltak, deres innretning samt utførelsesstatus. En gjennomgang av tiltakene vil bli lagt frem i den rekkefølgen de er presentert i tabellen, og det vil bli forklart hva tiltakene innebærer, og vurdert hvordan de enkelte tiltakene treffer målgruppen; kvinnelige entreprenører.

Tabell 5.1 Handlingsplanens tiltak fordelt på målgruppe/innretning og gjennomføringsstatus⁵¹

<i>Tiltak</i>	<i>Målgruppe/Innretning</i>	<i>Gjennomført/oppstartet</i>
Likestilling - Å skape like muligheter		
1. Rett til svangerskapspengene og foreldrepenger med 100 % dekning inntil 6G for selvstendig næringsdrivende	Selvstendig næringsdrivende	Tiltaket er gjennomført
11. Satsing for å få flere menn til å ta ut mer enn fedrekvoten	Generelt likestillingstiltak	Er fulgt opp, fortsatt behov for oppfølging, men lite relevant for kvinner og entreprenørskap.
Prioritering av kvinner i virkemiddelapparatet		
3. Forsterket prioritering av kvinner i Virkemiddelapparatet: felles tekst i tildelingsbrev og mål for prosentandel kvinner	Kvinner i kontakt med virkemiddelapparatet	Er fulgt opp stort sett på en tilfredsstillende måte.
Innovasjon Norge		
2. NyVekst: Ny støtteordning for små nyetablerte vekstbedrifter i det distriktpolitiske virkeområdet	Kvinner som ledere i vekstbedrifter	Tiltak avvirket og uaktuelt for videreføring.
4. Forsterket satsing på nettverks- kreditt i regi av Innovasjon Norge	Kvinnelige entreprenører	Avviklet som tjeneste i regi av Innovasjon Norge
5. Forsterket kvinnesatsing i Innovasjon Norge	Kvinner generelt /Kvinnerrettede prosjekter	Er fulgt opp og gjort til hovedstrategi i Innovasjon Norge.
9. Ny mentorordning for unge etablerere i regi av Innovasjon Norge	Kvinnelige entreprenører	Tiltak først i full drift fra 2011, kvinner er en prioritert målgruppe.
Norges Forskningsråd		
6. Ny kvinnesatsing i VRI-programmet til Forskningsrådet	Kvinnerens rolle i VRI-programmet	Er fulgt opp på en god måte.
12. Nytt forskningsprogram om entreprenørskap og kvinner som entreprenører	Utvikling av kunnskapsgrunnlaget	Tiltak er i gang, viktig for utvikling av kunnskapsgrunnlaget.
SIVA		
7. Ny kvinnesatsing i Inkubatorprogrammet til SIVA	Kvinnelige entreprenører	Er fulgt opp på en god måte og integrert i SIVAs bredere program "Kvinnovasjon".
Fylkeskommunene og kommunene		
8. Forsterket vekt på målgruppene kvinner og ungdom i forvaltningen av regionale utviklingsmidler	Kvinnerrettede prosjekter	Er fulgt opp av de fleste fylkeskommuner, men det varierer i hvilken grad de er fulgt opp.
10. Forsterket satsing på førstelinjetjenesten for næringsutvikling i kommunene	Utvikling av førstelinjetjenesten generelt	Følges opp nå, særlig fra Innovasjon Norge sentralt. Mer uklart hvor tydelig oppfølgingen er på regionalt nivå.

(Spilling m. fl, 2011)

⁵¹ Denne tabellen er satt sammen av to tabeller med samme opphav, *Evaluering av handlingsplanen for mer entreprenørskap blant kvinner*. Tabellene er «Målgrupper og innretning for handlingsplanens tiltak» og «Oversikt over oppfølgingen av handlingsplanens tiltak». (Spilling m. fl, 2011).

5.2.1 Tiltak rettet mot departementene

Tiltak 1: Rett til svangerskapsenger og foreldrepenge med 100 % dekning inntil 6G for selvstendig næringsdrivende

Dette tiltaket retter seg mot selvstendig næringsdrivende. Barne- likestillings- og inkluderingsdepartementet gikk inn for å få innført en ordning der disse ville få rett til foreldrepenge og svangerskapsenger med 100 prosent dekning inntil 6 G. Hensikten var at det skulle bli lettere for selvstendig næringsdrivende å kombinere yrkesaktivitet og omsorg. Fra 1. juli 2008 ble endringen i folketryktdloven gjort gjeldende (Rambøll Management, 2008).

Tiltak 11: Satsing for å få flere menn til å ta ut mer enn fedrekvoten

Barne- likestillings- og inkluderingsdepartementet (BLD) og NAV har hatt som oppgave å styrke informasjonen som når ut til foreldre, om hvordan stønadperioden kan fordeles mellom mor og far. Målet er å få flere menn til å ta ut mer enn de tilmålte ukene som fedrekvoten består av. Spilling m. fl (2011) har evaluert oppfølgingen av BLD og NAV som tilfredsstillende. I tillegg har det vært flere økninger i fedrekvoten som i slutten av 2013 er oppe i 14 uker etter den siste endringen som var gjeldende fra 1. juli 2013 (BLD, 2012a)⁵². Disse to første tiltakene er ikke rettet inn mot kvinnelige entreprenører spesielt, men de er mer generelle tiltak. Tiltak 1 retter seg mot alle selvstendig næringsdrivende, både kvinner og menn, mens tiltak 11 er et generelt likestillingstiltak som ikke retter seg inn mot entreprenører spesielt.

Tiltak 3: Forsterket prioritering av kvinner i Virkemiddelapparatet – felles tekst i tildelingsbrev og mål for prosentandel kvinner

Den forsterkede prioriteringen av kvinner skal komme tydelig frem i informasjonsskriv, tildelingsbrev⁵³ og lignende. Departementene som bemidler virkemiddelapparatet skal med

⁵² Det er nå varslet endringer i denne ordningen fra den nye regjeringen under Erna Solberg, som ble utnevnt 16. oktober 2013.

⁵³ Etter at Stortinget har behandlet statsbudsjettet stiller departementet bevilgningene til disposisjon for underliggende virksomheter. Dette gjøres ved et tildelingsbrev. I tildelingsbrevene fastsettes bl.a. resultatmål for virksomheten, utgifts- og inntektsrammer, budsjettfullmakter og rapporteringskrav. Tildelingsbrevene er en viktig del av departementets samlede virksomhetsstyring (Finansdepartementet, 2013).

andre ord være mer tydelige på at kvinner skal behandles som en prioritert gruppe, og dette skal fremheves i tildelingsbrevene. I handlingsplanen heter det i forklaringen av tiltaket at:

«Departementa som overfører midlar til verkemiddelapparatet, skal saman utforme ein felles tekst til tildelingsbrev til verkemiddelapparatet. I teksten vil det gå klart og tydeleg fram at aktørane i verkemiddelapparatet skal prioritere kvinner som målgruppe og aktivt arbeide for å auke kvinnedelen i alle program og tenester, gjennomgåande arbeide for å auke kvinnedelen i styre og leiing, rapportere om kvinnedelen i program og tenester og setje klare mål for kvinnedel i programma» (Departementene, 2008).

Dette har vært departementenes oppgave å følge opp, og det har stort sett fungert greit ifølge en evaluering av Spilling m. fl (2011). KRD og NHD var de departementene som hadde de viktigste rollene i dette arbeidet. Tiltaket berører kvinner som er i kontakt med verkemiddelapparatet, og dermed også kvinnelige entreprenører, uten at dette er et direkte entreprenørskapsfremmende tiltak. I praksis favner tiltaket mer administrative ordninger som skal påvirke verkemiddelapparatets praksis. Tiltaket vil kanskje ha størst innvirkning for kvinnelige entreprenører som allerede har bestemt seg for å starte en virksomhet.

5.2.2 Tiltak rettet mot Innovasjon Norge

Ett av tiltakene (tiltak 5) som berører Innovasjon Norge har resultert i en omfattende omlegging av Innovasjon Norges prioritering av kvinner. Den nye strategien består av såkalt *gender mainstreaming*, der prinsippet er at kvinner (eller det underrepresenterte kjønn) skal prioriteres i alle ledd, i alle prosesser og på alle nivåer⁵⁴. Det skal være et helt grunnleggende trekk ved all praksis, og dette må tas med i betraktningen når det gjelder Innovasjon Norges satsinger.

Tiltak 2: Ny støtteordning for små nyetablerte vekstbedrifter i det distriktspolitiske virkeområdet (NyVekst)

I 2008 ble programmet NyVekst etablert. Dette var en støtteordning for små nyetablerte vekstbedrifter i distriktene som skulle føre til større realiseringsrate blant potensielle

⁵⁴ Se neste kapittel for en drøfting av prinsippet *gender mainstreaming*.

vekstentreprenører (Spilling m. fl, 2011). Programmet skulle etter planen driftes ut 2013, men i en evaluering av Spilling m. fl. (2010) ble programmets resultater vurdert som negative⁵⁵, og samme år ble det dermed avvirket (Spilling m. fl, 2011).

Tiltak 4: Forsterket satsing på nettverkskreditt i regi av Innovasjon Norge

Fra 2008 ble tiltaket fulgt opp i form av 10 millioner i ekstrabevilgninger til *nettverkskreditt*, noe som tidligere har vært et generelt tiltak, men i 2011 ble tjenesten faset ut etter at Rambøll Management (2008) i en evaluering konkluderte med at programmet genererte svake resultater (Spilling m. fl, 2011).

Tiltak 2 og tiltak 4 var satsinger som rettet seg mot henholdsvis kvinnelige entreprenører og kvinnelige ledere i vekstbedrifter, altså relevante tiltak for handlingsplanen formål, å øke andelen kvinnelige entreprenører i landet. På grunn av dårlige resultater⁵⁶ ble to av de mest målgruppespesifikke tiltakene vurdert som ikke hensiktsmessige og er derfor faset ut.

Tiltak 5: Forsterket kvinnesatsing i Innovasjon Norge

Dette tiltaket går ut på at det skal settes inn en *forsterket kvinnesatsing* i Innovasjon Norge innenfor de eksisterende ressursrammene de har. En «strategi og handlingsplan for kvinner som prioritert målgruppe» ble i denne sammenheng utformet og vedtatt i 2009. Kort oppsummert dreier denne seg om alltid å ha kvinner som prioritert målgruppe innenfor alle ordninger, uten å lage egne programmer som retter seg mot kvinner alene (Rambøll Management, 2008). Innovasjon Norge skal ha en generell strategi der det i alle deler av organisasjonen og dens sektorer, programmer og tjenester er et kontinuerlig fokus på både å øke kvinneandel og å øke andelen ressurser som går til kvinner (Spilling m. fl, 2011). I intervju med en sentral nøkkelperson knyttet til virkemiddelapparatet bemerkes det at denne ordningen er tidsriktig og ser fin ut på papiret, men at ulempen er at «når alle jobber med inkludering av kvinner, da jobber ingen med det» (Informant virkemiddelapparatet,

⁵⁵ Blant annet var det få bedrifter som kom i målgruppen for NyVekst, ettersom *betydelig* vekstpotensial er et kriterium for bedrifter i programmet. Forekomsten av vekstbedrifter i distriktene viste seg å være begrenset. NyVekst opplevdes videre som en komplisert tjeneste med spesielle regler, både av saksbehandlere og av entreprenører (Spilling m. fl., 2010)

⁵⁶ I en undersøkelse blant brukerne av Nettverkskreditt kom det frem av respondentene ikke var fornøyd med blant annet kompetansehevingen innenfor programmet. Oppfølgingen av brukerne var noe dårlig, og drift av programmet gikk på bekostning av andre tiltak (Rambøll Management, 2008).

28.02.2013). Hovedinnholdet i strategien dreier seg om de følgende elementer som er presentert i tabell 5.2 under:

Tabell 5.2: Hovedinnholdet i Innovasjon Norges Strategi og handlingsplan for kvinner som prioritert målgruppe.

Entreprenørskap	50 % av tilskudd til etablererstipend skal gå til kvinner og profileringstiltak rettet mot kvinner.
Vekst i bedrifter	Iverksette tiltak for å få flere kvinner inn i mannsdominerte næringer.
Innovasjonsmiljøer	Iverksette tiltak for å øke kvinneandelen i klyngeprogrammene Arena og NCE som jobber mot å støtte utvikling av internasjonalt konkurransedyktige klynger ⁵⁷ .
Prioriterte sektorsatsinger	Gjennomgang av kjønnsbalansen i ulike sektorer og utvikle relevante tiltak for de enkelte.
Internt i Innovasjon Norge	Bevisstgjøring av ansatte om mangfold og inkludering, og opprettelse av et strategisk team.

(Spilling m. fl, 2011)

Det første punktet innebærer at 50 % av etablererstipendene⁵⁸ skal gå til kvinner og til profilering av etablererstipend som et kvinnerettat tiltak (Spilling m. fl, 2011). Dette er det punktet som helt direkte retter seg mot kvinnelige entreprenører, men et økt kvinnefokus i de prioriterte sektorsatsingene er også av stor relevans. Ut over dette kan en si at tiltaket er rettet mer mot kvinner generelt og at det har en bredere innretning mot alle kvinnerrettede prosjekter, heller enn mot kvinnelige entreprenører spesielt. I tillegg til denne generelle satsingen har Innovasjon Norge (per 2011) noen spesielt kvinnerrettede programmer. Disse er Ledermentor, Fyrtårn og styrekandidatbasen som omtalt tidligere, i tillegg til konkurransen

⁵⁷ Klynger med virksomheter som hevder seg i verdenstoppen innenfor sine felt. Trenden er at klyngene gjelder svært mannsdominerte næringer innenfor industrisektorer. <http://www.nce.no/no/Om-NCE/>

⁵⁸ Ordningen som før het etablererstipend heter nå etablerertilskudd. Den retter seg mot bedrifter som er etablert for mindre enn tre år siden, og midlene skal gå til prosjekter med vekstpotensial som tilfører noe nytt i nasjonal eller internasjonal sammenheng (NHD, 2012a).

årets gründerkvinne⁵⁹. Denne er eksklusivt rettet mot kvinner, og målet med konkurransen er å inspirere gjennom å synliggjøre kvinnelige entreprenører med vekstambisjoner.

Tiltak 9: Ny mentorordning for unge etablerere i regi av Innovasjon Norge

Innovasjon Norge har opprettet en mentorordning for unge etablerere, og det ble i 2008 og -09 gjennomført en pilot for denne ordningen. Denne ble evaluert positivt, og fra 2011 var ordningen i gang for fullt. Mentorordningen retter seg mot etablerere av begge kjønn, men i tråd med Innovasjon Norges ovennevnte strategi om gender mainstreaming, er kvinner prioritert i målgruppen. Målet er at kvinneandelen innenfor programmet skal være 40 % (Spilling m. fl, 2011). På Innovasjon Norges nettsider promotes mentortjenesten per i dag som en tjeneste for alle som er daglig leder i en gründerbedrift, men unge under 35 år samt kvinner oppfordres til å søke.

5.2.3 Tiltak rettet mot Norges forskningsråd

Tiltak 6: Ny kvinnesatsing i VRI-programmet til Forskningsrådet

Kvinnesatsingen i Forskningsrådets VRI-program⁶⁰ er ment å tilrettelegge for at kvinners deltakelse i innovasjonsprosesser skal styrkes. Satsingen søker å fungere som et bindeledd mellom forskning og næringsliv, og retter seg mot kvinner innenfor alle næringer. Satsingen skal søke å oppnå en kjønnsmessig balansert deltakelse på alle nivåer i VRI-programmet og i alle prosesser. Med bakgrunn i handlingsplanen utarbeidet Forskningsrådet i 2009 en “Strategi for kjønnsbalanse i VRI”. I denne påpekes det at strategien “gender mainstreaming” må anvendes for å oppnå målene, Kjønnsaspektet ønskes altså innført i alle nivåer og prosesser⁶¹. Det er i strategien foreslått noen mulige tiltak både innenfor styringsnivå sentralt og regionalt, virkemiddelbruk og forskning som kan bidra til måloppnåelse. På styringsnivå siktes det bredt mot programplan, utlysningstekst, evaluering, rapporteringskrav og nasjonal læringsarena (Forskningsrådet, 2010).

⁵⁹ Arrangert for 5. gang i 2013 med prisutdeling 8. mars hvert år.

⁶⁰ VRI står for Virkemidler for Regional FoU og Innovasjon, og er Forskningsrådets særlige organ for forskning og innovasjon i norske regioner. VRI skal fremme forskningsbasert innovasjon i nærings og arbeidsliv, samt fremme samhandlings- og innovasjonsprosesser i regionene (Forskningsrådet 2010).

⁶¹ Begrepet *gender mainstreaming* vil bli behandlet ytterligere i analysekapittelet og drøftingskapittelet.

Iverksettingen på regionalt nivå vil preges av at VRI er regionalisert, og innebærer at de enkelte regioner er ansvarlige for egne VRI-satsinger. Regioninndelingene følger i hovedsak fylkesinndelingene, bare med få unntak i form av sammenslåinger. Med egne styrever i hver region tilfaller også ansvaret for større grad av inkludering av kvinner til de enkelte regionene. Fra regjeringshold heter det at andelen kvinnelige entreprenører skal være 40 % innen 2013, og fra Kommunal- og regionaldepartementet, som er VRIs primære finansieringskilde heter det at 40 % av midlene som tilkommer VRI fra KRD skal nå kvinner. De enkelte regionene har i denne sammenheng utarbeidet separate handlingsplaner, i tillegg til at de plikter å rapportere kvinnedeltakelse (Forskningsrådet, 2010). Dette fokuset har de siste årene økt bevisstheten om kjønnsperspektivet, og mellom 2008 og 2010 økte kvinneandelen i forskerprosjekter og programmets styrende organer fra 24 % til 38 % (Spilling m. fl, 2011).

Blant de regionale initiativene kan en nevne innsatsen i Telemark og Buskerud med initiering av FoU-prosjekter i bedrifter med kvinnelig leder, etablering av prosjektet «Frydefull fredag» i Agder som er en møteplass hvor ressurssterke kvinner kobles og hjelpes frem, og nettverket «Moment» fra region Nordland som tilbyr et faglig fellesskap for kvinnelige realister og teknologer på hele Nordkalotten.

Tiltak nr 12: Nytt forskningsprogram om entreprenørskap og kvinner som entreprenører

Dette tiltaket manifesterte seg i 2009 i form av programmet *Mer entreprenørskap* (MER), og er tidligere omtalt i kapittel 3 om tidligere forskning. Målet med programmet er å styrke kunnskapsgrunnlaget blant myndighetene, virkemiddelaktørene og forskningsmiljøer om entreprenører generelt, og om kvinnelige entreprenører spesielt. Kunnskapen skal legge grunnlaget for mer hensiktsmessig politikkkutforming tilknyttet feltet i fremtiden (Forskningsrådet, 2013). Prosjektets tidsramme er 2009-2013, og det mer konkrete innholdet i prosjektet består av fire hovedpunkter⁶²:

- A. Produsere en oversikt⁶³ over den eksisterende kunnskapen om entreprenørskap, med særlig vekt på norske forhold, med et kjønnsperspektiv.

⁶² (Forskningsrådet, 2013)

⁶³ DAMVAD har som følge av dette levert tre state of the art- rapporter: Damvad (2011) som fokuserer på norsk forskning, Goduscheit m. fl. (2011) med en systematisk akademisk gjennomgang av entreprenørskapsforskningen og Norm m. fl. (2011) som har gitt en policy-orientert gjennomgang.

- B. Granske og behandle data i norske registerdatabaser for å gi økt kunnskap om entreprenørskap. Dette skal gi grunnlag for ny politikkutforming på feltet.
- C. Forsøke å gjøre virkemiddelapparatets databaser tilgjengelige for forskning.
- D. Sikre kvalitet på fremtidig kunnskapsutvikling om entreprenørskap.

5.2.4 Tiltak rettet mot SIVA

Tiltak 7: Ny kvinnesatsing i Inkubatorprogrammet til SIVA

*Selskapet for Industrivekst (SIVA)*⁶⁴ er den siste av de tre ansvarlige virkemiddelaktørene, i tillegg til Innovasjon Norge og Norges Forskningsråd. Tiltaket som retter seg mot SIVA dreier seg om en ny kvinnesatsing i det eksisterende inkubatorprogrammet⁶⁵.

Det heter seg at inkubatorordningen skal være et verktøy for utvikling av nye og eksisterende vekstbedrifter. Gjennom denne ordningen får entreprenører tilgang på nettverk, kompetanse, kapital og profesjonelle forretningsutviklere. Inkubatorene spenner bredt hva omfang og bransje angår, og av praktiske hensyn er ordningen todelt. Den ene delen består av utviklingsmiljøer for kunnskaps- og forskningsbaserte bedrifter. Disse FoU-inkubatorene knyttes opp mot forskningsmiljøer som høyskoler eller universiteter. Den andre delen, industriinkubatorene er enten knyttet opp mot en tung industribedrift eller mot en samling av industribedrifter (SIVA, 2013). Inkubatorordningen kan dermed ses på som en form for fadderordning for nye entreprenører, der de kan nyte godt av utvalgte etablerte næringsaktørers ressurser.

Da handlingsplanen ble lansert, med krav om at kvinnesatsingen til SIVA skulle opptrappes, var SIVA allerede i gang med en kvinnesatsing, kjent som næringshageprogrammet⁶⁶. Dette er et program som er orientert mot å samlokalisere mindre bedrifter slik at de kan bygge på hverandres nettverk og kompetanse, samt dele kostnader knyttet til fysisk infrastruktur som resepsjon og sentralbord. Et slikt samarbeid skal føre med seg faglig utvikling, økt vekstkraft,

⁶⁴ Statseid foretak som eies av Nærings- og Handelsdepartementet. Jobber for innovasjon og næringsutvikling gjennom eiendomsdrift og utvikling av sterke regionale innovasjons- og verdiskapningsmiljøer. Bevilgninger mottas fra Nærings- og Handelsdepartementet og Kommunal- og Regionaldepartementet.

⁶⁵ Inkubatorprogrammet er finansiert av Nærings- og handelsdepartementet, Kommunal- og regionaldepartementet og Landbruks- og matdepartementet.

⁶⁶ Næringshageprogrammet blir finansiert av Kommunal- og regionaldepartementet.

og sluttmålet fra departementshold er økt regional verdiskaping (SIVA, 2013). Fra 2009 ble alt kvinnerettet arbeid integrert i SIVAs bredere satsing, Kvinnovasjon (Spilling m. fl., 2011).

Kvinnovasjon

Prosjektet Kvinnovasjon så dagens lys i 2006, og har siden blitt godt etablert på nasjonalt nivå. Dette er SIVAs satsing på kvinnelige gründere⁶⁷. Gjennom tiltak som kompetanseheving, mentorordning, nettverksbygging og synliggjøring av rollemodeller skal kvinner inspireres til å starte bedrifter, samt øke ambisjonene blant de som starter (SIVA, 2013). Regionale prosjekter organiseres i tilknytning til de ulike ressursmiljøer, og prosjektene får tilskudd alt etter omfang på disse. Totalt distribueres 11 millioner kroner i bevilgninger som kommer fra KRD. Gjennom Kvinnovasjon kan kvinner få tilgang på SIVAs øvrige tjenester og tilbud, som næringshager og inkubatorer, men som navnet Kvinnovasjon indikerer, er dette et program spesielt for kvinner. De ønsker å *gi gründerspirer guts til å gå ut i verden og være tøffe, nyskapende gründerkvinner og bedriftsledere*. I den sammenheng er det etablert en felles portal som tar sikte på å *spre suksesshistorier, nyheter fra arrangementer over hele landet og fagstoff*, og vil på den måten være til *inspirasjon og nytte* (Kvinnovasjon, 2013). Et besøk på nettsidene deres forteller forøvrig at den siste aktiviteten⁶⁸ som er omtalt var et show i Kristiansand som fant sted 6. desember 2012, altså for et år siden. Inntil den datoen er det faste publiserings, før det så tar helt slutt.

5.2.5 Tiltak rettet mot fylkeskommunene og kommunene

De to siste tiltakene retter seg begge mot distriktene. Dette er tiltak som delegerer ansvar ut til kommunene og fylkeskommunene.

Tiltak 8: Forsterket vekt på målgruppene kvinner og ungdom i forvaltningen av regionale utviklingsmidler

⁶⁷ Kvinnovasjon er finansiert av Kommunal- og regionaldepartementet.

⁶⁸ Aktivitet som show, messe, konferanse, kick-off og lignende.

Fylkeskommunene fordeler midler til blant annet Innovasjon Norge, SIVA, Forskningsrådet, kommuner og regionråd i tråd med regionale utfordringer, mål og strategier. Overfor disse virksomhetene kan fylkeskommunen igjen legge føringer på hvordan midlene skal benyttes og videreførde. Fylkeskommunene pålegges gjennom dette tiltaket å vektlegge kvinner og ungdom i større grad i forhold til regionale utviklingsmidler. Fylkeskommunene får ikke innvilget mer midler gjennom tiltaket, men det innvirker på hvordan eksisterende midler skal videreførdes, og krever i den sammenheng at kvinner i større grad vektlegges (Spilling m. fl., 2011).

I Kommunal- og regionaldepartementets forslag til statsbudsjettet for 2011 beskrives det hvordan gruppene kvinner, unge og innvandrere skal prioriteres:

”Kvinner, ungdom og innvandrere er prioriterte målgrupper for distrikts- og regionalpolitikken. Departementet legger vekt på tiltak som kan påvirke bostedsvalg og bidra til entreprenørskap. ... Departementets mål er at 40 pst. av de næringsrettede midlene skal gå til kvinner innen 2013. Næringsrettede midler omfatter i denne sammenheng direkte bedriftsrettede midler og tiltak. Innsatsen skal bidra til å nå regjeringens mål om at kvinner skal utgjøre minst 40 pst. av nye entreprenører. Virkemiddelaktørene skal arbeide for å øke kvinneandelen innenfor relevante programmer og tjenester, både gjennom egne tiltak, og ved å sette måltall for kvinneandel innenfor næringsrettede midler. Fylkeskommunen oppfordres til å samarbeide med Innovasjon Norge om å sette måltall for kvinneandelen innenfor de bedriftsrettede virkemidlene for å bidra til målet om 40 pst” (KRD, 2011).

Å sette måltall er altså viktig i gjennomføringen av dette tiltaket, ettersom det er noe som kan hjelpe med å konkretisere målene det jobbes mot. Den lokale autonomien som ligger i dette gir dermed utslag i form av store forskjeller mellom fylkene. I evalueringen av handlingsplanen blir fylkeskommunenes oppfølging gjennomgått, og det konstateres at føringene fra KRD stort sett videreføres i fylkeskommunenes tildelingsbrev til de øvrige aktørene, hovedsakelig i ordrett forstand. Styrken i signalene som gis til innovasjon Norge og kommunene fra fylkeskommunene varierer, men de fleste er vurdert til å vektlegge kvinner i middels eller svak grad. Forøvrig kommer de frem til at det ikke ser ut til at styrken i fylkeskommunenes signaler påvirker virkemiddelaktørens vurderinger i særlig stor grad eller hvordan midlene faktisk blir anvendt (Spilling m. fl, 2011). En kartlegging av dette vil bli for omfattende og dessuten falle utenfor rammene av min problemstilling.

Tiltak 10: Forsterket satsing på førstelinjetjenesten for næringsutvikling i kommunene

Førstelinjetjenesten for næringsutvikling⁶⁹ i kommunene skal i denne forbindelse arbeide med tiltak som skal styrke kommunenes kompetanse innen næringsutvikling. Særlig skal innovasjon og entreprenørskap vektlegges, og det skal stimuleres til interkommunalt samarbeid, nettverksbygging og erfaringsutveksling. Intensjonen er at det skal utvikles et kommunalt tilbud som skal hjelpe bedrifter og etablerere, og det heter seg videre at dette vil kunne få flere kvinner og unge til å starte bedrifter (Departementene, 2008). Dette er dermed ikke et tiltak som er rettet spesielt mot kvinner, men mot potensielle entreprenører, nyetablerere og bedriftseiere. I denne sammenheng vil det som nevnt være for omfattende å kartlegge hvordan den enkelte kommune har valgt å etterkomme det uttalte innholdet i denne satsingen.

5.3 Satsinger i Sverige

På 1990-tallet ble det i Sverige satt i gang et omfattende forskningsprosjekt på temaet kvinnelig entreprenørskap (FEM-programmet), og Nutek⁷⁰ hadde da ansvaret for å drifte utviklingen av dette. Sverige kom i gang for alvor litt tidligere enn hva Norge gjorde med forskningen på feltet, og midlene som er blitt satt av til kvinnefremmende tiltak i Sverige er betydelig større enn i Norge.

Med bakgrunn i studier som viste at kvinner unnlot å oppsøke businessrådgivere og banker ettersom erfaring tilsa at de ikke ble tatt seriøst, fikk Nutek i 1993 i oppgave fra det svenske regionaldepartementet å igangsette prosjektet «Affärsrådgivare för kvinnor». Prosjektet innebar først og fremst ansettelse av en businessrådgiver for kvinner i hver av kommunene som deltok i programmet, samt delfinansiering av kvinners prosjekter. Rådgiverne har i tillegg arrangert kurs, seminarer, opplæring og veiledning (Rambøll Management, 2008). I en evaluering av heter det at prosjektet har ført til økt bevissthet rundt kvinnelige entreprenører, endrede holdninger og organisasjonsmønstre i forhold til kvinnelig entreprenørskap, samt økt kompetanse hos både entreprenører og rådgivere (Sheikh m. fl, 2002). Nuteks program mellom 2002 og 2006 var konsentrert mot å fjerne diskriminerende regler, motvirke diskriminerende holdninger, samt å synliggjøre kvinner som foretaksutviklere (Riksrevisionen, 2007).

⁶⁹ Førstelinjetjenesten er de arbeids- og velferdskontorer som møter brukeren (her: entreprenøren), og som representerer kommunen og velferdsforvaltningens samlede tjenester, med fysiske lokalteter i brukerens nærmiljø.

⁷⁰ Verket for næringsutvikling (NUTEK) er Tillväxtverkets forgjenger.

Nutek var videre ansvarlig for det såkalte «100-miljoners programmet» som innebar at den svenske regjeringen satte av betydelige 100 millioner per år mellom 2007 og 2009, med det formål å øke antallet kvinnelige entreprenører i landet (Ljunggren 2008). Fra april 2009 ble Nutek nedlagt som følge av omorganiseringer, og Tillväxtverket ble isteden etablert. Da programmet ble videreført ut 2010 var dermed Tillväxtverket ansvarlig for dette. Også i perioden 2011-2014 skal programmet videreføres. Den totale budsjetttrammen har hvert år vært 100 millioner, men fordelingen til de ulike prosjektene innenfor dette har variert noe. Hoveddelen (65-80 millioner) av midlene har likevel alltid gått til programmet «Främja kvinnors företagande» som skal bidra til at nyetablering blant kvinner øker, i tillegg til at flere foretak drevet av kvinner vokser. Fra 2011 er det også spesifisert at programmet i tillegg skal bidra til å bedre kunnskap og kompetanse om kvinnelig entreprenørskap i næringslivet, blant offentlige aktører og ikke minst blant folk flest (Näringsdepartementet, 2012a/b). Ved siden av programmet Främja kvinnors företagande, går en del midler til forskning om kvinner og entreprenørskap, og noe går også til å skille statistikk om kvinner og om menn (Ibid.).

5.3.1 Den svenske regjeringens satsinger i perioden 2007 – 2010:

Målet var i denne perioden at minst 40 % av alle nyetablerere skulle være kvinner. I disse årene gikk de 100 millionene til følgende satsinger. (Ansvarlig instans i parentes):

Tabell 5.3: Den svenske regjeringens satsinger i perioden 2007 – 2010

-
- Nasjonalt foretaksstimulerende program (Tillväxtverket)
 - Nasjonalt ambassadørprogram for kvinners foretak (Tillväxtverket)
 - Nasjonalt forskningsprogram (Vinnova)
 - Integrert database for nyetableringer (SCB)
 - Bankdialog om kvinner og nyetableringer
 - Styreprogram for kvinner (Almi Företagspartner AB)
 - Studie om kvinners nyetableringer og innovasjoner (FN)
 - Studie om regionale støtteordninger for foretak (Tillväxtanalys)
 - Studie om valget å bli selvstendig næringsdrivende
-

(Näringsdepartementet, 2012b)

Flere av elementene i programmet dreier seg om utvikling av kunnskapsgrunnlaget om kvinnelige entreprenører, samt analyser av innovasjonsprosesser i et kjønnsperspektiv. Å fremskaffe kunnskap var viktig på dette tidspunktet, men flere elementer var også av mer inngripende karakter, orientert mot å øke kvinneandelen blant entreprenørene.

Det *foretaksstimulerende* programmet hadde som overordnet mål å få flere kvinner til å starte virksomheter, samt å stimulere til at flere foretak ledet av kvinner ble vekstforetak. Blant virkemidlene som ble benyttet var rådgivning, mentorordninger, eierskifteprogram, finansieringsordninger, holdningsfremmende arbeid og innsatser fokusert mot studenter på universiteter og høyskoler. *Ambassadørprogrammet* var orientert mot synliggjøring av kvinnelige entreprenører og ledere og var ment som inspirasjon for andre kvinner, samt holdningsendrende for befolkningen generelt. *Bankdialogen* ble etablert ettersom det viste seg at det stadig var problemer knyttet til hvordan kvinner ble møtt innenfor banksystemet, og *styreprogrammet* var orientert mot å synliggjøre kvinner som styremedlemmer (Spilling m.fl., 2011).

5.3.2 Den svenske regjeringens satsinger i perioden 2011-2014

I neste periode, mellom 2011 og 2014 er det en noe endret portefølje av tiltak, men den totale ressursrammen er fortsatt 100 millioner kroner. Hovedmålet for programmet er uendret, men kunnskapsheving både blant den allmenne befolkningen, offentlige aktører og i næringslivet er nå en viktig del av målet. Noen av delprogrammene er som følgende.

Tabell 5.4: Den svenske regjeringens satsinger i perioden 2011-2014

- Bedriftsutviklingsinnsatser for utvikling av idéer og foretak
 - Innovasjonsfinansiering
 - Rådgivning i forbindelse med mikrofinansiering til kvinner av utenlandsk bakgrunn
 - Utdanning(/opplæring) av foretaksrådgivere
 - Entreprenørskap ved universiteter og høyskoler
 - Ambassadører for kvinnelig entreprenørskap (företagande)
 - Styrelsekraft
 - Grønne næringer
-

Instansene for bedriftsutvikling omfatter omtrent det samme som de foretaksstimulerende tiltakene fra den foregående perioden, altså rådgivning, coaching, mentor- og nettverksordninger, utdanning, idéutvikling. Årlig skal 45 millioner svenske kroner gå til dette formålet, og det skal fordeles på samtlige av landets 21 län. *Innovasjonsfinansieringen* er opprettet på bakgrunn av at færre kvinner enn menn kommersialiserer idéene sine, og innsatsen skal legge kvinners muligheter for kommersialisering bedre til rette (Näringsdepartementet, 2012a/b). Det er også etablert et særlig fokus på utenlandske kvinner som entreprenører og foretakseiere. Disse er evaluert til å ha vanskeligere for å oppnå finansieringsstøtte enn kvinner med svensk bakgrunn, og tilbudet gjelder både rådgivning, mentorskap, lønnsomhetskontroll og finansiering. Videre kommer noen kompetansehevende tiltak, samt synliggjørende gjennom et fortsatt ambassadørprogram og et program for å få flere kvinner inn i svenske styrever (ibid.). Det siste punktet som dreier seg om såkalte «grønne» næringer, og innebærer at det skal arbeides særskilt mot småforetak som eies av kvinner innen disse næringene. Målet er å bedre forutsetningene for å etablere konkurransedyktige foretak som videreforedler varer eller tjenester innen primærnæringer som jordbruk, skogbruk, hager (trädgård) eller reindrift (ibid.).

5.4 Kategorier for analyse

Analysekategoriene som presenteres i tabell 5.5 er utviklet først og fremst med tanke på hva som kan være hensiktsmessig i forhold til å besvare problemstillingen. Jeg søker som tidligere nevnt å finne ut av hvilke faktorer som kan bidra til å belyse forskjellene mellom Sverige og Norge med hensyn til kjønnsfordeling innen entreprenørskap. Hovedmålene i arbeidet med dokumentanalysene har vært å bedre forstå entreprenørskapstradisjonen i henholdsvis Norge og Sverige, å kartlegge institusjonsstrukturen som forvalter offentlige midler og interesser i forbindelse med entreprenørskap, samt å kartlegge ulikheter med spesifikt fokus på entreprenørskap blant kvinner. Dette har igjen satt meg i stand til å identifisere et knippe kategorier som jeg vil benytte for å analysere og sammenligne de ulike tiltakene.

Kategoriernes grunnlag

Ettersom entreprenørskapstendensen fordeler seg ulikt mellom kjønnene, er *likestilling* et naturlig fokus. Ulik fordeling av oppgaver innenfor familien gjør kanskje at kvinner og menn stiller ulikt i forhold til selvstendig næringsliv og entreprenørskap. Blant annet ligger hovedansvaret for barneomsorg fremdeles i kvinnens hender. *Kapital* vil være en viktig kategori, ettersom enhver entreprenør vil være avhengig av midler for å iverksette og drive sin idé og sitt konsept. Kvinner er som kjent sterkt underrepresentert som entreprenører, og dette gjør også *holdningsbygging* til en meget relevant kategori. Dette kan gjelde holdninger som kvinnelige entreprenører selv sitter med, men også befolkningen forøvrig, næringslivet og politikere som bidrar til å forme morgendagen. Å gjøre folk flest mer vant med tanken på kvinner som gode entreprenører og bedriftseiere blir sett på som et viktig trekk for på sikt å endre næringslivsstrukturen. For å gjøre positive endringer på sikt er det viktig at kunnskapsgrunnlaget er godt nok. Dette gjør at kategorien *forskning* er relevant. Å undersøke, kartlegge, analysere og forstå fenomenene vil være det viktigste grunnlaget for eksempelvis fremtidig politikktutforming, noe som gjenspeiles både i faglitteratur, politikk og tiltak. Kategorien *utdanning* favner både utdanning av unge i skolene, i tillegg til opplæring av potensielle entreprenører eller personer som har direkte innvirkning på entreprenørene eller den entreprenørielle prosessen. Distribusjon av kunnskap gjennom opplæring og utdanning vil ha betydning både på kort og på lang sikt. Som potensiell entreprenør følger det en rekke valg, utfordringer og spørsmål. Dette gjelder uavhengig av om en eksempelvis har fått en idé og ønsker å gjøre noe med denne, om en ønsker å fungere som sin egen sjef og styre sin egen hverdag, eller om en egen virksomhet er hva som skal til for at jobb kan kombineres med øvrig livssituasjon. Mange spørsmål er like fra entreprenør til entreprenør, men mange vil også være unike knyttet til den enkeltes virksomhet, situasjon eller andre forhold. Kategorien *rådgiving* favner alle tiltak som omhandler mentorordninger, veiledning og rådgivning som er rettet mot entreprenører eller personer i nøkkelposisjoner tilknyttet entreprenørskap eller bedriftsetablering. Videre er *administrasjon og forvaltning* en kategori som er inkludert ettersom det av ulike årsaker kan være behov for omlegginger på systemnivå. Kategorien *satsing på spesifikke næringer* er kanskje selvforklarende, men en slik kategori kan potensielt gi verdifull informasjon i forhold til hva som blir sett på som viktige næringer for å inkludere kvinner.

Kategorisering av tiltak som dette kan være problematisk. Noen tiltak er ganske innholdsrike, og flere er lagt opp som brede programmer med en rekke bestanddeler heller enn å være smale og spissede. Tiltak som berører mange områder vil gjerne kunne strekke seg over flere

kategorier, noe som gjør både utviklingen av hensiktsmessige kategorier og analyse til en utfordrende oppgave. Dette har jeg valgt å løse gjennom å sette inn en helt egen kategori som favner disse. *Brede programmer* er altså den videste kategorien, og inneholder tiltak som er mindre spesifikke eller tiltak som favner over flere områder. I flere tilfeller dreier de seg om generell styrking av brede, eksisterende tiltak.

Tabell 5.5: Nåværende tiltak for kvinners entreprenørskap, kategorisert (Sverige 2011-2014 og Norge 2008-2013)

Norge	Sverige
1. Likestilling	
Rett til svangerskapspenge og foreldrepenger med 100 prosent dekning inntil 6 G for selvstendig næringsdrivende	Ingen spesielle tiltak rettet mot likestilling ble lansert i perioden
Satsing for å få flere menn til å ta ut mer enn fedrekvoten	
2. Kapital	
Forsterket satsing på nettverkskreditt i regi av Innovasjon Norge NyVekst: Ny støtteordning for små nyetablerte vekstbedrifter i det distriktpolitiske virkeområdet	Innovasjonsfinansiering
3. Holdningsbygging	
Ingen spesielle tiltak rettet mot holdningsbygging ble lansert i perioden	Ambassadører for kvinnelig entreprenørskap (företagande)
4. Forskning	
Nytt forskningsprogram om entreprenørskap og kvinner som entreprenører	Ingen spesielle tiltak rettet mot forskning ble lansert i perioden
5. Utdanning	
Ingen spesielle tiltak rettet mot utdanning ble lansert i perioden. Det finnes en rekke entreprenørskapsutdanninger i landet, men ingen er spesielt rettet mot kvinner.	Utdanning(/opplæring) av foretaksrådgivere for å sikre kjønnsbalanse i støtten som tildeles entreprenører Entreprenørskap ved universiteter og høyskoler - rettet mot kvinner
6. Rådgiving	
Ny mentorordning for unge etablerere i regi av Innovasjon Norge	Styrelsekraft (innhold: mentor, nettverkstreff, utdanningsstipender 12500,-) Rådgiving i forbindelse med mikrofinansiering til kvinner av utenlandsk bakgrunn Bedriftsutviklingsinnsatser for utvikling av idéer og foretak
7. Administrasjon og forvaltning	
Forsterket prioritering av kvinner i virkemiddel- apparatet – felles tekst i tildelingsbrev og mål for prosentandel kvinner Forsterket vekt på målgruppene kvinner og ungdom i forvaltningen av regionale utviklingsmidler	Ingen spesielle tiltak rettet mot administrasjon og forvaltning ble lansert i perioden
8. Satsing på spesifikke næringer	
Ny kvinnesatsing i Inkubatorprogrammet til SIVA	Grønne næringer
9. Brede programmer	
Forsterket kvinnesatsing i Innovasjon Norge Ny kvinnesatsing i VRI-programmet (virkemiddel for regional innovasjon) til Forskningsrådet Forsterket satsing på førstelinjetjeneste for næringsutvikling i kommunene	Ingen av de svenske tiltakene som ble lansert i denne perioden hadde en slik bred innretning.

I tabell 5.5 er det en skjevfordeling mellom antall tiltak i Norge og i Sverige. Dette kommer av at bare tiltak fra inneværende periode er inkludert. Inneværende periode gjelder heller ikke det samme tidsrommet i Sverige som det gjør i Norge. Norges tiltak som er å finne i tabellen gjelder for perioden 2008-2013, mens Sveriges tiltak gjelder for perioden 2011-2014. Av hensyn til dette har jeg også gått igjennom Sveriges tiltak fra forutgående periode, 2007-2010 (tabell 5.3). Fire av programmene fra denne perioden er i større eller mindre grad videreført til inneværende periode⁷¹. De resterende fem tiltakene fra perioden 2007-2010 dreier seg om forskning og utbedring av kunnskapsgrunnlaget. Analyse og drøfting vil basere seg på tiltak fra inneværende periode, men historikk og forutgående periode vil bli tatt med i betraktningen.

5.5 Analyse

I det følgende vil jeg sammenligne tiltakene i Norge og tiltakene i Sverige, og jeg vil gjøre en analyse av disse ved hjelp av de kategoriene jeg nå har presentert. Kategoriseringen har allerede nå tydeliggjort noen hovedtrekk som presenteres i tabell 5.6 under.

Tabell 5.6: Hovedtrekk fra analysen

Norge har to tiltak i kategorien administrasjon og forvaltning , der Sverige ikke har noen tiltak
Sverige har to tiltak i kategorien utdanning , der Norge ikke har noen tiltak rettet mot kvinner.
Sverige har flest tiltak innenfor kategorien rådgiving .
Norge har to tiltak i kategorien likestilling , der Sverige ikke har noen tiltak i perioden.
Begge land har ett tiltak i kategorien spesifikke næringer . Satsingsnæringene er ulike.
Norge har flest tiltak innenfor kategorien brede programmer .

De norske tiltakene som angår svangerskaps- og foreldrepenger, samt fedrekvoten faller innenfor kategorien *likestilling*. Tiltakene retter seg ikke spesielt mot kvinnelige entreprenører, men skal være med på å bedre vilkårene for småbarnsforeldre. Tiltakene vil bidra til et mer likestilt arbeids- og næringsliv. *Selvstendig næringsdrivende* vil med disse lovendringene kunne oppnå en mer likestilt posisjon i arbeidslivet, med ytterligere rettigheter

⁷¹ Det nasjonale foretaksstimulerende programmet tilsvarer bedriftsutviklingsinnsatsene for utvikling av idéer og foretak, og Styreprogrammet og ambassadørprogrammet for kvinners foretak er også videreført.

på linje med de som arbeidstakere har. Sverige har ingen tiltak innenfor den aktuelle perioden i denne kategorien, noe som vil bli diskutert i neste kapittel.

Kategorien *kapital* favner de tiltak som stiller økonomiske midler til disposisjon for nyetablerere. Blant disse er to norske og et svensk. Det som er oppsiktsvekkende er at begge de norske er evaluert som uegnet, og er dermed nå blitt avvirket.

NyVekst, var en støtteordning for små nyetablerte vekstbedrifter i distriktene, med realisering av slike virksomheters potensialer som mål. 40 % av tilskuddene skulle gå til kvinner, uten at dette var et absolutt kriterium (Spilling m. fl., 2010). *Nettverkskreditt* var rettet mot småetablerere med et begrenset lånebehov. Ordningen innebar at en liten gruppe etablerere dannet en nettverksgruppe der de fikk tilgang til kapital, nettverk og kompetanse. Både *NyVekst* og *Nettverkskreditt* var innsatser fra Innovasjon Norge som rettet seg mot små etablerere i en tidlig fase. Disse programmene ble som tidligere nevnt utfaset fra Innovasjon Norge i henholdsvis 2010 og 2012. Sverige har til sammenligning ett tiltak, *Innovasjonsfinansiering*⁷² innenfor denne kategorien, som retter seg mot private småforetak som har behov for risikovillig kapital. Tilskuddene skal virke som et springbrett for utviklere av mindre foretak, slik at de senere kan få finansiering fra ALMI, Tillväxtverket, Energimyndigheten, Vinnova og lignende der det er vanskeligere å få godkjent finansiering.

Sverige har ett tiltak i kategorien *holdningsbygging*, der Norge ikke har noen tiltak. Som del av det svenske regjeringsoppdraget "Främja kvinnors företagande" finnes det et nasjonalt ambassadørnettverk der 909 entreprenører virker som ambassadører for kvinners entreprenørskap. Ambassadørene har i oppdrag å vekke interesse om entreprenørskap, spre kunnskap om hvordan det er å starte, drive og utvikle foretak gjennom å dele sine egne erfaringer som entreprenør. Ambassadørene utgjør en kostnadsfri tjeneste og de besøker eksempelvis skoler, ideelle organisasjoner, nettverk, eller de har personlige møter med kvinner som vurderer å starte for seg selv (Tillväxtverket, 2013c).

⁷² Dette er et virkemiddel som retter seg mot Kalmar län. ALMI var ansvarlig for oppfølging av tiltaket fra departementet, og de samarbeider med Regionförbundet i Kalmar län om utføring og oppfølging.

Ett av de norske tiltakene dreier seg om å etablere et nytt forskingsprogram om kvinner som entreprenører, og faller under kategorien *forskning*. Sverige har ingen tiltak innenfor denne kategorien, noe som må regnes for å ha sammenheng med deres forutgående programperiode 2007-2010. I denne perioden (som vist i tabell 5.3) dreide hele fem tiltak seg om det å øke kunnskapsgrunnlaget om kvinner og entreprenørskap gjennom mer forskning. Norsk entreprenørskapsforskning kom sent i gang sammenlignet med resten av Europa og USA, men dette var også tilfellet med de andre nordiske landene. Sverige startet noe før Norge, men interessen for entreprenørskap sentrerte seg i begge land rundt 1990-tallet (Hjorth, 2008). Som tidligere nevnt begrenset antallet norske studier på entreprenørskap og kjønn seg til 7 stykker i perioden 1991-1995 (Spilling, 1997). Selv om Norge har flere forskere og forskningsmiljøer som knytter seg til kvinnelig entreprenørskap, er ikke det norske forskningsfeltet stekt. I Sverige er det etablert et stort forskningsprogram⁷³ som også dekker kjønnsperspektivet, noe som har vært savnet i Norge (Sandnes, 2011).

Sverige har to tiltak innenfor kategorien utdanning, Tillväxtverket er ansvarlig for begge. Ett tiltak er videreført fra den forutgående programperioden og retter seg mot utdanning av studenter ved institusjoner for høyere utdanning. Det legges særlig fokus mot kvinner innen grønne næringer, tjeneste- og servicesektoren, kreative og kulturelle næringer, samt pleie og omsorg. Det andre tiltaket dreier seg om utdanning av foretaksrådgivere. Midler er innvilget til 14 ulike prosjekter som skal jobbe mot mål innenfor de to tiltakene. Aktivitetene innenfor prosjektene retter seg mot studenter, lærere og ledere ved universiteter og høyskoler, og en stor del av prosjektet retter seg mot kompetanse- og metodeutvikling blant utdanningsansvarlige og lærere med sikte på inkludering av kunnskap og ferdigheter om entreprenørskap og foretaksdrift i kurs og utdanning (Tillväxtverket, 2012).

Norge har ingen tiltak innenfor denne kategorien som er *rettet spesielt mot kvinner*, men var det første landet i verden som la frem en nasjonal strategi for entreprenørskap i utdanningen med strategiplanen ”*Se mulighetene og gjør noe med dem! – strategiplan for entreprenørskap i utdanningen (2004-2008)*”. Denne er blitt fulgt opp med handlingsplanen ”*Entreprenørskap i utdanningen – fra grunnskole til høyere utdanning 2009-2014*” som er en videreføring av den forutgående. I den siste planen er entreprenørskapsopplæring i høyere utdanning særlig

⁷³ Programmet er etablert som del av forrige programperiode, og er derfor ikke inkludert i analysen som befatter seg med tiltak fra *inneværende periode*.

vektlagt. Som følge av denne er det ment at en kultur for entreprenørskap skal utvikles gjennom å stimulere holdninger, kunnskap og ferdigheter hos både elever, studenter og lærere. Alle universiteter og høyskoler i Norge rapporterer årlig inn sin aktivitet til Database for statistikk om høgre utdanning (DBH). 25 av de statlige universitetene og høyskolene rapporterte i 2012 om ulike studietilbud i entreprenørskap⁷⁴. Til sammenligning var antallet 21 i 2008, noe som indikerer at tilbudet har vært voksende (DBH, 2013). I Sverige som i Norge har det vært en sterk økning i entreprenørskapsutdanning de siste par tiårene. Fra 1987 til 1997 økte antallet entreprenørskapsrelaterte kurs og programmer på universitets- og høyskolenivå fra 18 til 69 (Lackéus og Moberg, 2013). Et søk på «entreprenörskap» i den nasjonale kurs- og programdatabasen for alle universiteter og høyskoler i Sverige⁷⁵ gir i dag⁷⁶ 133 treff.

Sverige har flest og hele tre tiltak innenfor kategorien *rådgiving*. Disse tiltakene retter seg for det meste mot praktiske forhold i forbindelse med oppretting, drift og utvikling av en virksomhet og mentorordninger. En kan si det innebærer ulike former for erfaring- eller kunnskapsbasert støtte i direkte tilknytning til ulike faser av etableringsprosessen. *Styrelsekraft* retter seg mot kvinnelige foretakseiere og kvinner innen foretaksledelse. Målet er å øke andelen kvinner i styret, og fremskaffelse av verktøy og nettverk for kvinnelige foretakseiere som ønsker å utvikle styret i eget foretak. Dette gjøres ved hjelp av mentorordninger og utdanningsstipender. Tiltaket som dreier seg om *rådgivning i forbindelse med mikrofinansiering til kvinner av utenlandsk bakgrunn* baserer seg på det at kvinner med utenlandsk bakgrunn har vanskeligere for å oppnå finansiering til foretaksstart og foretaksutvikling enn det kvinner med svensk bakgrunn har (Näringsdepartementet, 2012b). Det siste svenske tiltaket går på *bedriftsutviklingsinnsatser for utvikling av idéer og foretak*. Regionene bevilges midler til formålet, og de er selv ansvarlige for gjennomføringen. Innsatsene skal gi kvinner som ønsker å utvikle foretak, starte foretak eller utvikle en innovativ idé tilgang til bedrifts- og innovasjonsutvikling. For eksempel kan dette innebære rådgiving coaching, mentorordninger, nettverk, utdanning eller lignende (Tillväxtverket, 2012). Sverige har over tid satset sterkt på å styrke kunnskapsgrunnlaget, og de følger opp

⁷⁴ Omfanget strekker seg fra enkeltemner på 5 studiepoeng til hele mastergradsstudier på 120 studiepoeng. Rapporteringene baserer seg på utdanningsinstitusjonenes egen definisjon av entreprenørskap, noe som gjør disse tallene noe unøyaktige.

⁷⁵ Antagning.se

⁷⁶ høstsemesteret 2013

med relevante og fokuserte rådgivingstjenester som er av konkret og praktisk art, og til direkte nytte for entreprenøren. Regionalt, nasjonalt og på EU-nivå satses det til sammen hundretalls millioner årlig i Sverige på praktiske instanser (Lackéus og Moberg, 2013). Til sammenligning har Norge ett tiltak innenfor kategorien rådgivning, Innovasjon Norges mentorordning der unge og kvinner er prioritert gruppe.

Norge har to tiltak i kategorien *administrasjon og forvaltning*, der Sverige ikke har noen tiltak. Tiltakene dreier seg om at byråkratiet skal sette mer fokus på kvinner, eller å prioritere dem i sterkere grad. Det er ingen ekstra midler innenfor disse tiltakene, men det økonomiske aspektet kommer inn gjennom føringer på hvordan eksisterende midler skal anvendes. Kategorien må kunne sies å favne forhold av helt grunnleggende karakter. Rutiner og bestemmelser rundt blant annet søking, fordeling og tildeling av midler er forhold som entreprenøren må forholde seg til, men som hun ikke kan påvirke. I Norge faller slikt ansvar først og fremst på de berørte departementene og på ansvarlige innen virkemiddelapparatet.

Både Norge og Sverige har ett tiltak innenfor kategorien *spesifikke næringer*. Enkelte næringer har en markant overvekt av menn, både blant entreprenører og blant arbeidstakere. I andre næringer finner man en sterk overvekt av kvinner, men tradisjonen for entreprenørskap er kanskje ikke tilstedeværende. I slike tilfeller kan det lønne seg med målrettede satsinger for å justere trenden litt. Denne perioden ligger satsingene i Norge og i Sverige innenfor ulike næringer. Dette kan ha sammenheng med ulik næringslivsstruktur der for eksempel Norge driver for eksempel stort innenfor olje og gass, mens skogbruk og bergverk er sterke næringer i Sverige. Det norske tiltaket knytter seg til de ulike miljøene i SIVAs nettverk innenfor industri, forskning og utdanning, og fra 2011 også mat og natur. Den svenske satsingen dreier seg på sin side om «grønne næringer» som innebefatter jordbruk, skogbruk, hagebruk og landlig miljø, tilhørende foredlingsindustrier og underleverandører utenom detaljhandel. Denne satsingen kan ha sammenheng med at Sverige er i ferd med å endre sin distriktpolitikk med satsing på utkantene, noe Norge lenge har fokusert sterkt på. Slike forhold vil jeg komme mer inn på i drøftingen i neste kapittel.

Norge har flest tiltak innenfor kategorien *brede programmer*. Hele tre av Norges tiltak kan plasseres i denne kategorien, hvor Sverige ikke er representert. Tendensen har i Norge sett ut til å dreie mot nedlegging av tiltak som er spissede og enkeltvis, til fordel for en samling innenfor bredere programmer. Dette kan for eksempel ha noe med oversiktlighet å gjøre, eller med administrasjon og styring. I forhold til kvinners entreprenørskap kan det også ha noe med likestillingsstrategien gender mainstreaming å gjøre.

5.6 Oppsummering

Den første delen av dette analysekapittelet beskriver tiltakene som finnes i dagens offentlige satsinger på kvinnelig entreprenørskap i Norge og i Sverige. I den andre delen følger en sammenligning og en analyse. Med en inngående studie av dokumenter og analyse av disse som grunnlag, har jeg kommet opp med et knippe kategorier for å gjøre denne sammenligningen og analysen av tiltakene. Dette er gjennomført i tråd med en grounded theory tilnærming der jeg har hatt det empiriske materialet som utgangspunkt. Seks forhold, som ble presentert i tabell 5.6, representerer hovedtrekkene fra analysen og pekte seg ut som særlig interessante for videre drøfting.

6 Drøfting

I det forutgående analysekapittelet ble tiltakene fra kvinnesatsingene i Norge og Sverige kategorisert og analysert i forhold til tilpassede kategorier. I dette kapittelet vil jeg gjøre en drøfting av funnene fra analysen, der hovedtrekkene som ble presentert i tabell 5.6, vil fungere som utgangspunkt. Drøftingen i hovedsak vil bli knyttet til kategoriene *administrasjon og forvaltning, utdanning, rådgiving, likestilling, spesifikke næringer* og kategorien *brede programmer*. Dette er kategorier som har utmerket seg i analysen. Ved hjelp av disse vil det bli gjort en drøfting der jeg etterspør hvilke faktorer som kan være med på å belyse forskjellene mellom Sverige og Norge når det gjelder kjønnsfordeling innen entreprenørskap.

6.1 Tidligere evalueringer av norske og svenske tiltak og satsinger

Tiltak som er iverksatt i offentlig regi i Norge og i Sverige med det formål å øke andelen kvinnelige entreprenører har i ulik grad vært gjenstand for evaluering. Spilling m. fl (2011) har utført en evaluering av handlingsplanen for mer entreprenørskap blant kvinner som i 2008 ble lansert i Norge. I denne blir departementenes intensjoner med handlingsplanen, og tiltakenes målrettethet vurdert. Det er videre vurdert hvorvidt gjennomføringen av tiltakene er blitt gjort på en god måte, og hvilken målgruppe tiltakene ser ut til å treffe. Det ble også gjort en kort sammenligning mellom den norske og den svenske satsingen. Spilling gjør ingen inngående evaluering av den Sveriges satsing, men gjør en litt mer overordnet sammenligning for å belyse den norske. Denne sammenligningen tar ikke for seg kvantitativ opptelling av resultater, men det gjøres en vurdering av programmene målrettethet i forhold til programmene intensjoner. Med et slikt perspektiv fant de, som nevnt over, at den svenske satsingen var mer hensiktsmessig sett i forhold til den norske.

Forskjellene mellom satsingene oppsummeres som følgende:

- Den svenske strategien har et tydeligere og mer enhetlig fokus
- Den svenske porteføljen av satsinger er enklere og har bedre sammenheng
- Sverige har en sterkere prioritering av å utvikle kunnskapsgrunnet
- I Sverige brukes det langt mer ressurser på satsingen, og det er et samlet budsjett for den.

Mange elementer fra Sveriges store satsing er også kjent og iverksatt i Norge, men som Spilling m. fl. (2011) antyder, fremstår den svenske satsingen som mer helhetlig og mer systematisk anlagt enn den norske. Et viktig punkt er at den norske budsjetttrammen har ligget på rundt 10 millioner norske kroner til disse formålene, mens Sverige øremerket i oppstarten av programmet hele 100 millioner til formålet. Påfølgende år har midlene blitt nedskalert noe (Spilling m. fl, 2011).

I ovennevnte evaluering trekkes det frem at flere av de norske tiltakene vil ha positiv betydning både for utvikling av likestillingen i arbeids- og næringsliv, for tilretteleggingen for kvinner i virkemiddelapparatet og for tilgangen på kompetanse, nettverk og kapital. Effektene var derimot forventet å være usikre, eller å bare ha en marginal betydning i forhold til at flere kvinner faktisk starter virksomheter. Det samme gjelder for å få inn flere kvinner i lederposisjoner i vekstbedrifter. Faktisk ble effektene vurdert til å være så marginale at de ikke engang ville gi utslag i statistikken (Spilling m. fl, 2011).

Den svenske satsingen går under navnet «Främja kvinnors företagande» og driftes av Tillväxtverket. Denne har på sin side fått kritikk for at det er blitt satt inn enormt mye midler på å fremme kvinnelig entreprenørskap gjennom programmet, uten at effektene av dette er blitt evaluert⁷⁷. Da programmet hadde løpt i fem år og det var avgjort at det skulle forlenges til 2014, kom det frem at hverken den svenske regjeringen eller Tillväxtverket visste noe om hvilke effekter tiltakene i programmet har hatt. Mellom 2007 og 2014 rettes 375 millioner svenske kroner til Tillväxtverket som er øremerket kvinnelig entreprenørskap, uten at det eksisterer noen visshet om programmet fungerer. Tillväxtanalys⁷⁸ har rapportert til den svenske regjeringen at det ville være umulig å evaluere effektene av satsingene, ettersom dokumentasjonen rundt denne var så mangelfull at det ikke var mulig å avgjøre hvem som har deltatt i de prosjektene som har mottatt støtte (Tillväxtanalys, 2011). I etterkant er det lagt opp endrede rutiner og en plan for at siste del av programmet skal evalueres. Rapport forventes ferdigstilt først i 2018 (Tillväxtanalys, 2012b). Disse forholdene gjør en kvantitativ vurdering av den norske satsingen sammenlignet med den svenske vanskelig å gjennomføre.

⁷⁷ Avdekket av SvD i august 2012, derpå bredt omtalt i nasjonal presse.

⁷⁸ Myndigheten for næringspolitiske evalueringer og analyser

I forrige kapittel kom det frem av tabell 5.1 at bare tre av de tolv norske tiltakene er direkte rettet mot kvinnelige entreprenører. Dette er det nå avsluttede tiltaket om forsterket satsing på nettverkskreditt innenfor Innovasjon Norge, mentorordningen for unge etablerere, og tiltaket om en ny kvinnesatsing i inkubatorprogrammet til SIVA. De andre tiltakene er enten mer generelle, eller rettet mot en litt annen gruppe. For eksempel har vi tiltak som går på generell utvikling av førstelinjetjenesten, generelle likestillingstiltak, alle selvstendig næringsdrivende, kvinnelige ledere i vekstbedrifter og lignende. Selv om kvinnelige entreprenører er gruppen handlingsplanen hevder å rette seg mot, er ingen av disse sist nevnte rettet mot disse. Tatt i betraktning at handlingsplanen har en uttalt innretning mot kvinnelige entreprenører er dette en lite formålstjenlig innretning.

Blant Sveriges åtte tiltak rettes fem tiltak mot kvinnelige entreprenører⁷⁹, ett retter seg mot utenlandske kvinnelige entreprenører⁸⁰, ett retter seg mot kvinnelige foretakseiere og – ledere⁸¹, og ett retter seg mot foretaksrådgivere som skal læres opp til å prioritere og behandle kvinnelige og mannlige entreprenører likt⁸². Denne svenske satsingen er tydelig mer målrettet enn den norske.

6.2 Administrasjon og forvaltning

Innenfor kategorien administrasjon og forvaltning har Norge to tiltak. Dette dreier seg typisk om byråkratiske ordninger. Som tidligere nevnt skjer statlig finansiering av nyetablering i størst grad gjennom virkemiddelapparatet i Norge. Virkemiddelapparatet er en fellesbetegnelse på Innovasjon Norge, SIVA og Forskningsrådet som alle har i oppdrag fra regjeringen å forvalte offentlige virkemidler, programmer og støttetiltak. Disse skal bidra til forskning, innovasjon og næringsutvikling. Virkemiddelaktørene har i hovedsak komplementerende funksjoner, men med enkelte grenseområder og med noen overlappinger. Innovasjon Norge og Norges Forskningsråd gir blant annet finansiell støtte til bedrifter og enkeltprosjekter i forskjellige utviklingsstadier. Forskningsrådet retter seg mot prosjekter som faller innenfor forskning og utvikling, mens Innovasjon Norge har en noe mer generell innretning. SIVA sørger derimot ikke for subsidier, men utvikler og har eierskap i forsknings-

⁷⁹ Bedriftsutvikling, innovasjonsfinansiering, entreprenørskap blant universiteter og høyskoler, ambassadørprogram og tiltaket «grønne næringer».

⁸⁰ Rådgiving om mikrofinansiering til kvinner av utenlandsk bakgrunn.

⁸¹ Styrelseskraft

⁸² Utdanning og opplæring av foretaksrådgivere, i tråd med en strategi for like vilkår blant kjønnene.

og kunnskapsparker, næringshager og inkubatorer. Entreprenører og virksomheter får på forskjellig vis ta del i disse, og får for eksempel nytte godt av mentortjenester, samlokalisering, rådgivning, relevant nettverk med mer (NHD, 2012). Kvinnovasjon som er SIVAs kvinnesatsing skal jobbe for å nå regjeringens mål om 40 % nye kvinnelige entreprenører innen 2014. Dette skal de gjøre gjennom å støtte og veilede kvinnelige gründerspirer, for dernest å gi kvinnelige entreprenører inspirasjon, motivasjon og kompetanse. Det subsidieres ikke noen kjønns spesifikke midler i SIVAs kvinnesatsing, men innsatsen settes inn som støtte og veiledning i form av nettverksbygging, mentorordninger, kompetanseheving og profilering. En felles portal skal i tillegg være til inspirasjon og nytte gjennom å spre suksesshistorier og nyheter fra arrangementer landet rundt, samt fagstoff (Kvinnovasjon, 2013). Ut over dette får kvinner som deltar i Kvinnovasjon tilgang på finansiering og støtte på lik linje med menn i SIVAs ordinære inkubasjon- og næringshageordninger (SIVA, 2013).

Støtte gjennom virkemiddelapparatet i Norge forutsetter at virksomheten ikke bare er privatøkonomisk lønnsom, men også samfunnsøkonomisk lønnsom. Dette forklares gjennom et overordnet næringspolitisk mål om at det skal tilrettelegges for mest mulig verdiskaping i norsk økonomi og arbeid for alle (NHD, 2008). Det overordnede fokus ligger altså på verdiskaping, lønnsomhet og vekst for landet. En kan tenke seg at å subsidiere gründere som finner måter å sysselsette seg selv, som de i tillegg kan leve av, vil være en verdi i seg selv. I praksis regnes dette for å være en samfunnsøkonomisk kostnad, ettersom ressursinnsatsen går på bekostning av andre potensielt mer lønnsomme prosjekter (Ibid.). I meld St. nr. 22 (NHD, 2012) forklares verdiskapingskravet gjennom ønsket om at norsk økonomi og næringsliv skal være internasjonalt konkurransedyktig. Tanken er at tilpassing til internasjonale økonomiske forhold og rammebetingelser som er under rask endring krever omstillingsdyktige virksomheter. I tillegg kreves en stadig økt anvendelse av kunnskap, teknologi og utvikling i virksomhetenes produkter. Av slike årsaker er det bestemt at Virkemiddelaktørene skal rette seg mot virksomheter og entreprenører med et særlig vekstpotensial, virksomheter som bygger på teknologisk utvikling og virksomheter som strekker seg mot internasjonale markeder.

Sverige har ingen tiltak innenfor kategorien administrasjon og forvaltning i perioden. Sveriges kvinnesatsing er blitt vurdert som mer ryddig og oversiktlig enn den norske, både med mer enhetlig fokus og med færre involverte instanser. Dette kan være enklere å forholde seg til i utformingen av gode systemer som fungerer. De svenske tiltakene er tydelig orientert mot forhold som er av mer direkte og umiddelbar nytte for entreprenøren. Kategoriene som dreier seg om forarbeid og rammeverk, slik som lover og regler og samfunnsstrukturer, har Sverige derimot ingen tiltak innenfor. Norge er et regulert land, men Sverige er likevel mer regulert, særlig innenfor arbeidslivet (FAD, 2004). Kanskje kan dette tyde på at gode rammeverk allerede er på plass i Sverige, og at de derfor nå har anledning til å sette inn ressursene på mer direkte relevante forhold? Sverige startet noe tidligere enn Norge med å fokusere på kjønn i forhold til entreprenørskap. De har satt inn store ressurser over lang tid for å bygge ut kunnskapsgrunnlaget, og en mer synlig arbeidsledighet gjør at man prøver entreprenørskap som en strategi.

Papirmøllen som entreprenøren må forholde seg til kan være utfordrende. Resultater fra undersøkelsen Nordic Growth Entrepreneurship Review (2012) viser at Norge kommer dårligere ut enn alle andre nordiske land på indikatoren *administrative byrder for virksomheter*. Regulering av arbeidsmarkedet og skattebyrde er blant årsakene til dette (Glenda m. fl, 2012). Utbedring av generelle rammevilkår har den siste tiden vært en kjerneprioritet på norsk side. Å kutte ned på den utstrakte reguleringen relatert til næringsdrift, å forenkle offisielle skjemaer og å redusere rapporteringskravene har vært særlige fokusområder. Totalt skal dette utgjøre en samlet kostnadsreduksjon på 10 milliarder NOK for norske virksomheter innen 2015 (Glenda et al., 2012). Til sammenligning er dette forhold som Sverige har jobbet med i mange år i forbindelse med deres medlemskap i EU. Handlingsplaner innenfor EU har tatt sikte mot å fjerne unødig papirarbeid for små bedrifter. Tollbestemmelser og -satser på for eksempel tekstiler kan også være et problem. Gründerne fra kleskjeden *Moods of Norway* er ett blant mange norske virksomheter som har opprettet datterselskap i Sverige for at import og eksport med EU-land ikke skal være så tungrodd (Roshauw og Haraldsen, 2010). Mange entreprenører melder at de blir overveldet over hvor mye av det å starte en bedrift som ikke handler om deres entreprenørielle idé og virksomhet (Departementene, 2008). Som følge av slike forhold var det mediestorm i Norge sensommeren 2013, der konsultantselskapet Nofas' stod i sentrum. Selskapet har spesialisert seg på å hjelpe innovasjon- og teknologibedrifter til å innkassere offentlige midler fra Norge

og EU. Nofas tar på seg å skrive søknader for virksomheter som ønsker offentlig støtte, og som motytelse tar de prosenter av de innkommende midlene (Nofas, 2013). I praksis betyr dette at relativt store mengder av blant andre Innovasjon Norges midler går systematisk til et konsulentfirma som i seg selv ikke kvalifiserer til statlig støtte. Videre betyr dette at statlige midler i økende grad tildeles de virksomheter som bruker penger på å skreddersy søknaden av profesjonelle, heller enn de som sitter på de beste prosjektene. Det er ikke noe galt i Nofas virksomhet, som selv kan sies å være innovativt da de startet opp i 2007. Men virksomheten bygger på det offentlige systemets måte å fordele midler på som i beste fall kan sies å være uoversiktlig. Trond Giske uttalte før han gikk av som næringsminister i 2013, at Innovasjon Norge hadde rundt 80 ulike støtteordninger⁸³ (E24.no, 20.08.2013).

Ifølge en ny undersøkelse gjort av Nordic Innovation (2012) har samtlige av de andre nordiske landene bedre rammevilkår for entreprenører enn hva Norge har. Sverige har i tillegg forbedret rammevilkårene betydelig for entreprenører i perioden 2008-2012, mens Norge har havnet stadig lengre etter. Kanskje kan det også tenkes at forhold som usikker inntekt ved sykdom og en stor og tidskrevende tilleggsbyrde i form av rapportering, søking, regnskapsføring og annet papirarbeid og lignende vurderes som en større utfordring av kvinner enn av menn?

6.3 Utdanning og rådgiving

Sverige har to tiltak innenfor kategorien *utdanning* som retter seg spesielt mot kvinner, mens det i Norge ikke er noen kjønns spesifikke tiltak på dette i perioden. I tillegg satser Sverige også stort med tanke på rådgiving. I denne kategorien har Sverige hele tre tiltak og Norge har ett.. Kunnskap og erfaring fra flere hold bekrefter at kvinner i større grad enn menn har behov for rådgiving i forbindelse med oppstartsprosessen (Informant virkemiddelapparatet 28.02.2013; Damvad 2012). Videre kan det hevdes at både utdanning og rådgiving kan bidra til å påvirke holdninger, en kategori der Sverige har ett tiltak og Norge ikke har noen.

Kunnskap og utdanning om entreprenørskap, rammevilkår for entreprenører, tilgang til opplæring i praktiske forhold knyttet til å starte en virksomhet og holdninger til entreprenørskap er forhold som alle henger sammen med hverandre, og som mest sannsynlig vil være av betydning både for den enkelte entreprenør og for et samfunns entreprenørskapskultur. Utdanning øker kunnskap blant folk, noe som igjen bidrar til å forme

⁸³ Næringsdepartementet eier som tidligere nevnt 51 % av Innovasjon Norge.

holdninger om fenomener. GEM (2011) finner en klar sammenheng mellom holdninger til entreprenørskap og den entreprenørielle aktiviteten i et land. Kvinner ser på entreprenørskap som like attraktivt som menn, men de mangler likevel positive holdninger til egne kapasiteter i forbindelse med oppstart av en virksomhet (GEM, 2010). Kvinner ser altså entreprenørskap som en potensiell god karrierevei, men heller for andre enn for seg selv. Forskning peker mot at kvinner er mer risikoavers enn menn, og at de synes det er vanskelig å satse stort på oppstart av virksomheter når de ikke kjenner utfallet (Goduscheit m. fl., 2011).

Hvordan kan forhold som utdanning og holdninger ha betydning for ulikheter i kvinneandelen blant entreprenører i Norge og i Sverige? Den siste norske rapporten fra GEM (2011) viser at Norge scorer ekstremt lavt når det gjelder å oppleve å ha tilstrekkelig kunnskap til å starte en bedrift. Av 23 land kommer Norge på en 19-plass, mens Sverige kommer på en 2. plass i forhold til dette spørsmålet. Norges lave score plasserer også landet godt under gjennomsnittet for det GEM kategoriserer som innovasjonsdrevne økonomier, og på en bunn plassering i forhold til de europeiske landene (GEM, 2011).

Kvinner i Norge opplever dessuten å ha lavere kompetanse relatert til entreprenørskap enn det menn gjør. I 2011 svarer 14 % av de norske kvinnene som deltok i undersøkelsen⁸⁴ at de har relevant kompetanse for å starte en virksomhet, mens tallet for menn er 42 % (GEM, 2011). Dette er på tross av et høyt utdanningsnivå i Norge, der kvinner er i flertall innenfor høyere utdanning. Dette kan tyde på at potensielle entreprenører i Norge mangler spesifikk kompetanse i forhold til entreprenørskap, eller veiledning i hvordan å anvende sin kompetanse på det feltet. Sverige satser i inneværende satsingsperiode på et kunnskapsløft på flere nivåer, der både de potensielle entreprenørene selv utdannes, samt utdanning av personer i stillinger som vil fungere som kunnskapsressurser for entreprenører. Dette tyder på at de i Sverige har sett viktigheten av kompetanse og kunnskap også i forbindelse med entreprenørskap, et felt hvor mange har hatt en tendens til å være selvlært.

Som vist i forrige kapittel finnes det en rekke entreprenørskapsutdanninger i Norge som er godt fordelt over hele landet, men ingen som er spesielt rettet mot kvinner. Noe som er vanskelig i forhold til å måle entreprenørskapsutdanningers innhold og omfang, er at

⁸⁴ Undersøkelsen baserer seg på et representativt utvalg av den norske befolkningen, ikke kvinnelige entreprenører spesielt.

utdanningsinstitusjonene definerer selv hva som inngår i «entreprenørskap», og dermed hvorvidt et kurs regnes som entreprenørskapsopplæring eller ikke.

Kanskje kan dette bety at det ikke er antallet utdanningsinstitusjoner som satser på dette og deres geografiske spredning som er viktig, men at kvaliteten i utdanningene i større grad bør utredes? Högskoleverket (2011) har utført en kvalitetsevaluering av entreprenørskapsprogrammet til Lunds universitet i Sverige, der kvaliteten i programmet beskrives som bristende. Dette skjedde bare to år etter at en internasjonal ekspertgruppe vurderte Lunds entreprenørskapsprogram som å være nest best i Sverige (HSV, 2009). Nordlandsforskning (2002) har tidligere utført et forskningsprosjekt, *Entreprenørskap i de nordiske skoler*. Her vurderes kvalitet i opplæring i grunnskole og videregående skole i de fem nordiske landene, og de ser på nasjonale forskjeller. Sveriges satsing vurderes som et godt eksempel til etterfølgelse, selv om det er en mening om at det er litt for beskjeden aktivitet i forhold til entreprenørskapsutdanning i disse skoletrinnene i Sverige (Norden, 2002). Innenfor ungdomskolene og videregående skoler vurderes altså Sveriges satsing på entreprenørskapsopplæring som å være så god at de anbefales til etterfølgelse, men innenfor høyere utdanning er et av de beste entreprenørskapsprogrammene i Sverige vurdert til å ha bristende kvalitet. Entreprenørskap er noe som vil ha varierende innhold etter virksomhetens næring, størrelse, geografisk plassering og videre. Slike variasjoner kan ha betydning for utvikling av gode entreprenørskapsprogrammer. Selv om de fleste entreprenører vil ha nytte av å sette seg inn i enkelte forhold, slik som marked og økonomi, kan det tenkes at enkelte utdanninger ikke evner å gi entreprenørspirer den kunnskapen de føler de behøver, nettopp på grunn av variasjonene.

Det er funnet en positiv sammenheng mellom det å delta i Ungdomsbedrift⁸⁵ i ungdomskolen og bedriftsetablering, men effekten er sterkere for menn enn for kvinner. I tillegg til kjønn, er det også kontrollert for betydningen av foreldres erfaring med bedriftsetablering, foreldres utdanning, egen utdanning, akademiske prestasjoner og bosted (Johansen, 2010). Dette tyder på at entreprenørskapsopplæring og – utdanning har større betydning for menn enn for kvinner, også når en kontrollerer for andre forhold. Resultatene fra en ny artikkel bekrefter disse resultatene (Johansen, 2013).

⁸⁵ Programmet Ungdomsbedrift (UB) gjennomføres i løpet av et skoleår, i regi av Ungt Entreprenørskap. Årlig deltar over 12.000 norske elever og 200.000 europeiske elever i programmet.

6.4 Likestilling

Sverige har ingen pågående tiltak som går på likestilling. Norge har to. En nylig måling av likestillingsgraden i ulike land antyder at Sverige allerede har tråkket opp den stien, og at de ligger et skritt foran Norge. Human Development Index (HDI)⁸⁶ er et mål for utvikling i verden, der Norge i 2013 topper listen som indikerer at Norge har verdens beste levekår. Slik har det vært i mange år. På årets indeks følger Sverige på en 7. plass. Historien er forøvrig en annen når det gjelder likestillingsstatistikken. Når faktorene likestilling og kjønn inkluderes i årets HDI, faller Norge ned til en 5. plass og Sverige kryper opp til 2. plass (UNDP, 2013). Selv om Norge på verdensbasis ligger i toppsjiktet for hva likestilling angår, så er det innenfor mange områder fortsatt mye som gjenstår. Disse tallene antyder at Sverige er kommet noe lengre enn Norge når det gjelder likestilling mellom kjønn. Det jobbes likevel med tilrettelegging og bedring av dagens forhold i Norge, slik som det gjøres gjennom likestillingstiltakene i den Norske satsingen. Generelle likestillingstiltak må i høyeste grad anses som positivt, selv om de ikke er rettet direkte mot kvinnelige entreprenører alene. På noe lengre sikt vil de antakeligvis være fruktbare også for kvinnelige entreprenører.

De norske tiltakene innenfor likestillingskategorien tilrettelegger blant annet for at kvinner som har eller som planlegger å få barn, skal bli mer likestilt i arbeidslivet. Kvinner skal få en bedret mulighet til å opprettholde kontakten med arbeidslivet og kanskje komme seg tilbake i jobb på et tidligere tidspunkt enn før. Dette er i tråd med formålene til folketrygdens stønader i forbindelse med svangerskap, fødsel og adopsjon som blant annet dreier seg om å styrke fedrenes omsorgsrolle og å styrke kvinners deltakelse i arbeidslivet (BLD, 2010). En kan tenke seg at økt kvinneandel blant entreprenører fordrer et arbeidsliv som er familievennlig. I en kunnskapsstatus fremheves det at et flertall av norske kvinnelige entreprenører starter hjemmebaserte bedrifter og/eller deltidsselskaper (Damvad, 2012). Også i forhold til svenske kvinner jobber norske kvinner mer deltid (Eurostat, 2013). Dette bør ses i sammenheng med at Sverige har hatt bedre barnehagedekning enn Norge, og disse forholdene kan tyde på at familieforhold er viktig å ta i betraktning i utformingen av en habil entreprenørskapspolitikk.

⁸⁶ HDI er FN's egen indeks for menneskelig utvikling. Indeksen presenteres årlig i forbindelse med UNDPs utgivelse av Human Development Report. Indeksen måler velstand i ulike land, og den er regnet som å være mer nøyaktig og nyansert enn BNP, ettersom HDI også måler sosiale faktorer som fattigdom, lese- og skriveferdigheter, utdanning, forventet levealder med mer.

Det er flere utfordringer som melder seg i forhold til en hverdag som entreprenør om en for eksempel har omsorg for barn (Brandth og Kvande, 1997). I dag er ikke barneomsorg ansett for å være en oppgave kun for kvinner, og innenfor familien har rollene i stor grad endret seg i løpet av de siste tiårene. Likevel er det fortsatt kvinnen som har hovedansvaret for barneomsorgen. At mange ennå støtter seg til en tradisjonell kjønnsfordeling, har i stor grad sammenheng med at den gjennomsnittlige mannen i dag har høyere inntekt enn den gjennomsnittlige kvinnen (LDO, 2011). En viktig årsak til at kvinner i enkelte tilfeller sakker akterut i karriereforløpet er nettopp graviditet og fødselspermisjon (Ellingsæter 2003; Lewis m. fl 2009). Av slike årsaker vil det å få flere menn til å ta ut en større andel av fedrekvoten bidra til å styrke kvinners muligheter og posisjon i arbeidslivet. For selvstendig næringsdrivende er det kanskje viktigere enn for andre å komme raskt tilbake i arbeid, ettersom nyetablering ofte krever særlig mye nærvær og oppmerksomhet, spesielt de første årene. En jevnere fordeling av fødselspermisjonen vil styrke mødrenes forutsetninger for å raskere og/eller lettere kan returnere til arbeidslivet etter et svangerskap (Brandth og Kvande, 2013)

6.4.1 Gender mainstreaming

Innovasjon Norge som er en nøkkelaktør i forholdet mellom entreprenøren og tilgangen til offentlig støtte har iverksatt en ny strategi for likestilling i virksomheten som i hovedsak følger prinsippet om *gender mainstreaming*. Dette påvirker hele organisasjonen og alt deres arbeid, og følgelig har det innvirkning for de kvinnelige entreprenørene (Innovasjon Norge, 2010). Europarådet (1998) har utformet en definisjon som anvendes av alle nordiske land og av EU og FN.

“Gender mainstreaming is the (re)organisation, improvement, development and evaluation of policy processes, so that a gender equality perspective is incorporated in all policies, at all levels and at all stages, by the actors normally involved in policymaking”. Council of Europe (2004)

Prinsippet er at likestillingstenkningen skal inngå i alle prosesser, i alle ledd og i alle deler av virksomheten. Gender mainstreaming er ikke et mål i seg selv, men det er en strategi for å oppnå likhet mellom kvinner og menn. Innenfor Innovasjon Norge har innføringen av denne strategien resultert i en omlegging av virksomheten. Spesifikke kvinnetiltak er for det meste

lagt ned til fordel for at begge kjønn skal prioriteres innenfor alle ledd og alle sektorsatsinger. Det er ikke egne ansatte som fokuserer på kvinners entreprenørskap, ettersom hensyn til kvinner etter den nye praksisen er alles ansvar. Konkrete kvinnetiltak kan bli ansett som overflødig når det skal tas hensyn til kvinner i alle ledd, i alle prosesser og i alle tiltak. Faren med en slik strategi er som informanten fra virkemiddelapparatet påpeker at “Når alle jobber med det, så jobber ingen med det” (Informant virkemiddelapparatet, 28.02.2013).

I sammenheng med medlemskapet i EU er prinsippet om gender mainstreaming innført også i Sverige. En slik likhetsintegrering skal være utgangspunktet når for eksempel nye handlingsplaner lages, og det har blant annet ligget til grunn for arbeidet med de siste regionale handlingsplanene for entreprenørskap og næringslivsvekst i regionene (Tillväxtverket, 2013b). Å bidra til en bærekraftig utvikling er et nøkkelord både for Sverige og EU. I den sammenheng fokuseres det på likestilling mellom kvinner og menn blant annet i det regionale utviklingsarbeidet, og i søknadene for å motta støtte fra regionale strukturfondsprogrammer må søkeren svare på en rekke spørsmål om hvordan prosjektet vil bidra til å fremme likestilling mellom kjønnene (Tillväxtverket, 2009). I 2007 ble omfattende manualer om gender mainstreaming utgitt av det svenske Utdanningsdepartementet som retter seg mot likhet mellom kjønnene i de offentlige tjenestene (SOU 2007:15). Dette er likevel ikke enestående for Sverige. Tidlig på åttitallet var Norge var det første nordiske landet som begynte et systematisk arbeid med implementering av gender mainstreaming i alle politikkområder. I 1997 ble også et nordisk⁸⁷ fireårig pilotprosjekt om gender mainstreaming lansert (Rai, 2003). Selv om gender mainstreaming er et innarbeidet prinsipp i Svensk politikk, og det søkes å innføre det i det regionale arbeidet gjennom Tillväxtverket, ser det ikke ut til at denne strategien er innført i Tillväxtverkets helhetlige drift. Sverige har i stedet spesifikke kvinnetiltak.

6.4.2 Entreprenørskap i regionene

Tillväxtverket bevilget 161 millioner svenske kroner i regional investeringsstøtte i 2012, og dette medvirket til investeringer på hele 1,4 milliarder svenske kroner (Tillväxtverket, 2013b). Sveriges fokus på næringsutvikling i regionene er likevel noe annerledes enn i Norge. Den

⁸⁷ Prosjektet inkluderer både Sverige og Norge.

første og største politiske satsingen i Norge når det gjelder likestilling og næringsliv, er kanskje satsingen på kvinner som næringsaktører i distriktpolitikken, samt i de distriktpolitiske virkemidlene (Alsos og Ljunggren, 2006). I denne politikken var en av målsettingene at kvinnene selv skulle skape arbeidsplassene sine, og tanken var at det var på denne måten bosettingen i distriktene skulle opprettholdes (Pettersen m.fl., 1999). Kritikk mot dette fokuset har blant annet dreid seg om at kvinner ses som et middel i distriktpolitikken, heller enn som en del av målgruppen i seg selv (Pettersen m.fl., 1999).

Til sammenligning har Sverige hatt sine *ressursentrum* for kvinner⁸⁸. Det var først nærmere 2000-tallet at Nutek begynte å bygge opp disse ressursentrene, noe som hadde sin bakgrunn i at studier fra tidlig 1990-tall avdekket at de store statlige satsingene for å fremme regional utvikling bare i begrenset omfang tilkom kvinner. Fra 2005 kreves det innenfor programmet at virksomheten som mottar støtte skal bidra til å forbedre kvinners vilkår og forutsetninger innenfor de regionale utviklingsprogrammene, og i de mer operative regionale næringslivsvekstprogrammene (tillväxtprogrammene) (Tillväxtverket, 2013b).

6.4.3 Internt begrepsbruk i Innovasjon Norge

Som jeg har vært inne på stilles det en rekke krav til de prosjektene som får støtte gjennom virkemiddelapparatet. Ved siden av at de blant annet skal være samfunnsøkonomisk lønnsomme må også *innovasjonsgraden* ligge på et visst nivå, noe som begrunnes i ett av Innovasjon Norges delmål om å bidra til økt innovasjon i næringslivet i hele landet (Innovasjon Norge, 2013b). Innovasjonsgrad er ett av begrepene som inngår i Innovasjon Norges vokabular som fremstår noe uoversiktlig. I tillegg benyttes begrepene innovasjonshøyde, innovasjonsnivåer, innovasjonstyper og innovasjonseffekt. Innovasjonsgrad måles med utgangspunkt i definisjonen av *innovasjon* som Innovasjon Norge benytter seg av. Innovasjon defineres som følgende:

⁸⁸ Ressurscentra for kvinner skal bidra til likestilling i red regionale nærings- og foretaksarbeidet gjennom å synliggjøre kvinners vilkår, og å øke kvinners delaktighet innenfor fem innsatsområder; entreprenørskap og innovative miljøer, kompetanse og økt arbeidstilbud, tilgjengelighet, strategisk grenseoverskridende samarbeid, samt landsbygdutvikling (Tillväxtverket, 2013c)

«en ny vare, tjeneste, produksjonsprosess, anvendelse eller organisasjonsform som er lansert i markedet eller tatt i bruk i produksjonen for å skape økonomiske verdier»
(Innovasjon Norge, 2013b)

Videre skiller Innovasjon Norge mellom innovasjonstyper⁸⁹ og nivåer⁹⁰. Innovasjonstyper skiller mellom kvalitativt ulike former for innovasjon, og innovasjonsnivåer indikerer hvilken *utstrekning* innovasjonen har (Ibid.). Disse to begrepene utgjør til sammen *innovasjonsgraden*. I tillegg benyttes begrepet *innovasjonshøyde* som bygger på innovasjonsnivåene, og til sist benyttes begrepet *innovasjonseffekt* som det har vist seg vanskelig å finne en beskrivelse av. I Innovasjon Norges årsrapport fra 2012 forklares det for eksempel at Innovasjon Norge de siste årene har jobbet for å øke innovasjonseffekten av sine midler, noe som angivelig har ført til økt innovasjonshøyde på prosjektene de har finansiert de siste årene. Begrepsapparatet som benyttes i Innovasjon Norge kan fremstå uklart og uoversiktlig for utenforstående, men likevel må entreprenøren forholde seg til dette. For eksempel er en virksomhets innovasjonsgrad ofte avgjørende for hvorvidt en entreprenør vil motta støtte eller ikke. Nøkkelinformanten fra virkemiddelapparatet presiserer at *innovasjonshøyde er et overordnet prinsipp, og skal ikke jekkes på til fordel for å prioritere et kjønn* (Informant virkemiddelapparatet, 28.02.2013). Dette kan tyde på at kravet til innovasjonshøyde også opprettholdes *på bekostning av* kvinners entreprenørskap.

6.4.4 Innovasjonsgrad og forventninger om vekst – en satsing på menn?

Innovasjon Norges kvinnesatsing het tidligere «Kvinnekontakt», og på den tid var det satt av egne midler til kvinner spesielt. I dag finnes det ikke noen slike øremerkede midler lengre, men det finnes en *satsing*. Satsingen har forøvrig ikke noe særlig med virkemidler eller tiltak lengre. Når lederne av fylkeskontorene i Innovasjon Norge møtes går diskusjonene rundt hvorvidt det egentlig er belegg for å ha egne kvinnesatsinger: «Har det egentlig noe for seg å «kjønnefisere» entreprenørskap?» (Informant virkemiddelapparatet, 28.02.2013).

Nøkkelinformanten opplever at Innovasjon Norge ikke besitter slingringsmonn for å gjøre individuelle vurderinger, men at de er veldig styrt av sin oppdragsgiver, som er departementene. Policy-strategier legger dermed føringene, og dette legger begrensninger på hva Innovasjon Norge har lov til å innvilge midler til. Blant annet hevder informanten at

⁸⁹ Produkt-/tjenesteinnovasjon, prosessinnovasjon, organisatorisk innovasjon og markedsmessig innovasjon.

⁹⁰ Det finnes fire slike nivåer: innovasjon på bedriftsnivå, regionalt nivå, nasjonalt nivå og internasjonalt nivå

kvinner ofte faller utenfor de tidligere omtalte satsingsområdene, ettersom kvinner ofte etablerer seg innenfor bransjer hvor Innovasjon Norge ikke «er», eksempelvis innen tjenesteyting eller barnehager. Innovasjon Norge bistår ikke med midler innenfor slike felt ettersom innovasjonsgraden ikke er høy nok. Det er et eksplisitt krav at virksomhetene eller entreprenørene som innvilges midler skal bidra med noe som er *nytt i verdenssammenheng*. På Innovasjon Norges (2013) nettsider står det å lese «*Med nyskapende og innovativ mener vi et nytt produkt, vare, tjeneste, produksjonsprosess eller organisasjonsform som ikke eksisterer i markedet fra før. Vi prioriterer bedrifter som skal introdusere innovative produkter/tjenester i nasjonale eller internasjonale markeder*». Informanten beskriver eksempler på hva som typisk defineres som innovativt i dag som *nye duppeditter, nye distribusjonskanaler, nye apper eller nye måter å levere tjenester på* (Informant virkemiddelapparatet, 28.02.2013).. Teknologi og elektronikk blir nøkkelord for virksomhetene som mottar støtte, typiske utdanningsretninger hvor kvinner er underrepresenterte (Jensberg m. fl., 2012 og SSB, 2013b).

Innovasjon Norge har en finansieringsordning som heter Etablerertilskudd som er ment for bedrifter som er yngre enn tre år. Blant Innovasjon Norges tilskudd ligger dette på det «laveste nivået»⁹¹, altså er det enklest tilgang på dette. Likevel henger også dette meget høyt, og innovasjonsgraden som kreves er høy (Informant virkemiddelapparatet, 28.02.2013). I tråd med diskusjonen om innovasjonsgrad, innebærer dette at kvinner i langt færre tilfeller enn menn, ligger på et høyt nok innovativt nivå til å motta dette.

Tar man dette, samt innovasjonshøyden i betraktning, kan det se ut som at oppstartkapital er lettere tilgjengelig for menn enn for kvinner. Ifølge Alsos, Isaksen og Ljunggren (2005) er dette i beste fall uheldig. Som nevnt i kapittel 3 fant de en tydelig sammenheng mellom investert kapital og virksomhetens vekst. Her er det verd å merke seg at innenfor norske ordninger er satsing på vekst en *overordnet strategi*. Dermed er det entreprenører som kan henvise til en forventet vekst i virksomheten som mottar støtte, for eksempel fra Innovasjon Norge. Da krever det at entreprenøren evner å selge sin egen idé når hun søker virkemiddelapparatet om finansieringshjelp. Kvinner er dårligere til å selge inn sine egne idéer forteller informanten fra virkemiddelapparatet. «De føler ofte et ubehag ved å selge seg inn, og de er langt mer moderate i forhold til sin tro på og formidling av produktet sitt. Dette

⁹¹ Innovasjon på bedriftsnivå (Innovasjon Norge, 2013b).

går ut over deres tilgang på finansiell støtte” (Informant virkemiddelapparatet, 28.02.2013). Internasjonal forskning finner også at kvinner har lavere ambisjoner med sine virksomheter enn det menn har (Damvad, 2011). Dette kan henge sammen med at det er lavere konkursrate blant kvinner, noe informantene er sikre på: “[Kvinner praktiserer] tæring etter næring, de legger stein på stein og handler ikke ut over det de ser at de har belegg for og kapasitet til. Lavere satsing er tryggere” (Informant virkemiddelapparatet, 28.02.2013).

6.5 Spesifikke næringer

Innenfor rammene av Innovasjon Norges tidligere nevnte seks satsingssektorer⁹², vet vi for eksempel at kvinner er absolutt dominerende i antall innenfor sektoren helse. På den andre siden dominerer menn innenfor olje og gass, maritim sektor og i landbruket (SSB, 2013a). Kanskje er det et flertall av sysselsatte menn enn kvinner innenfor disse næringssettingene totalt, men tatt satsingen på helse i betraktning, skal kvinner likevel være godt representert. Kvinner får likevel en mindre andel av midlene som Innovasjon Norge deler ut. Hvorfor er det da slik?

I tråd med Innovasjon Norges likestillingsstrategi om gender mainstreaming finnes det ikke noen kjønnsmessige føringer på midlene som fordeles til entreprenører innenfor de ulike sektorene, men det er en idé om at midlene skal bli forsøkt fordelt litt mellom kjønnene. Det problematiske i forhold til dette er at *antallet* mannlige entreprenører kraftig overstiger antallet kvinnelige entreprenører, noe som gjør at flere menn passer inn i Innovasjon Norges satsinger enn det kvinner gjør. I tillegg er dette med *innovasjonshøyde* et overordnet prinsipp, og skal ikke jekkes på til fordel for å prioritere et kjønn (Informant virkemiddelapparatet, 28.02.2013). Satsingene når egentlig ikke kvinner i noen særlig grad. Først og fremst fordi satsingene i hovedsak retter seg mot mannsdominerte bransjer. For det andre gjør det høye kravet til innovasjonsgrad at kvinner ofte faller utenfor (Informant virkemiddelapparatet, 28.02.2013).

På Innovasjon Norges nettsider informeres det om helsesatsingen. Denne omfatter et bredt spekter av produktområder, noe som skulle tilsi at begge kjønn er innenfor målgruppen for denne satsingen. Nye medisiner, medisinsk teknologi og helserelatert IKT dras frem som

⁹² Disse er reiseliv, sjømat, landbruk, maritim, olje og gass, helse og energi og miljø.

eksempler innenfor aktuelle produktområder som får støtte (Innovasjon Norge, 2013a). Teknologi og IKT er områder der menn tradisjonelt har vært overrepresentert, slik som også er tilfellet i dag. I 2010 var kvinneandelen blant dataingeniører og teknikere under 15 % (Jensberg m. fl., 2012). Samtidig vet vi at helsesektoren domineres av kvinner. I 2010 var nesten 90 % av alle sysselsatte sykepleiere og vernepleiere kvinner, over 85 % av alle spesialsykepleiere og jordmødre var kvinner, nesten 85 % av landets pleie- og omsorgspersonale var kvinner, og innenfor medisinske yrker var halvparten kvinner (Ibid.). Til tross for dette ser kvinnene ut til å falle utenfor. Nøkkelen ligger i at de helserelaterte prosjektene som får støtte helst ligger på bioteknologinivå (Informant virkemiddelapparatet, 28.02.2013). Der finner en sjeldnere kvinnene. Kvinner utgjorde bare litt over 10 % av alle ingeniører og teknikere i 2010 (Jensberg m. fl., 2012). Resultatet er at selv om det satses på en næring som har et klart flertall av kvinner, så gjør innovasjonshøyden at støtten retter seg mot områder hvor kvinner er klart underrepresentert.

I Sverige finnes det en sektorsatsing som i større grad retter seg mot områder der kvinner er. Foretaksutvikling innenfor de såkalte grønne næringene⁹³ retter seg i praksis mot et bredt spekter av yrker og næringer. Dette er fordi tiltaket retter seg mot å utvikle konkurransedyktige virksomheter som baserer seg på *videreforedling av varer og tjenester* innenfor disse grønne næringene. For eksempel kan dette dreie seg om landsbygdsturisme, grønn omsorg, utdanning, fritids- eller kulturaktiviteter eller annen foredling av varer og tjenester som har sin opprinnelse i de grønne næringene (Tillväxtverket, 2013c).

I den siste rapporten om det kjønnsdelte arbeidsmarkedet i Norge, er essensen at kjønnsfordelingen i det norske arbeidslivet er tilnærmet uendret i løpet av de siste 15 årene⁹⁴. Kvinner i Norge er i 2010 på flere måter mer kjønnsstradisjonelle i sine yrkesvalg enn hva kvinner var i 1996. I stor grad plasserer kvinner seg innenfor de deler av arbeidslivet som før var husholdningens ansvar, altså barnepass, ansvar og stell av eldre og syke og lignende. I Sintefs studie av det kjønnsdelte arbeidsmarkedet gjennom årene 1990 – 2010, finner en at kvinneandelen innenfor næringene industri (ca. 25 %), varehandel (ca. 50 %), undervisning (ca. 60 %) og helse og sosiale tjenester (ca. 80-85 %) har vært slående stabile mellom 1996 – 2010. Dette gjelder for alle aldersgruppene (Jensberg m. fl., 2012). Den lille endringen som

⁹³ Som nevnt er dette jordbruk, skogbruk, hagebruk og reinhold

⁹⁴ Disse tendensene er omtrent tilsvarende også i undersøkelser av kjønnsfordelingen i det svenske arbeidsmarkedet.

har funnet sted, har i hovedsak dreid mot en noe sterkere tendens av kjønnssegregering. For eksempel gjelder det for både helse- og sosiale tjenester og undervisning at en større andel kvinner jobber her i 2008 enn i 1996. I tilsvarende periode gikk kvinneandelen ned innenfor næringene transport og kommunikasjon og industri (Ibid.). Den stabile fordelingen tatt i betraktning, kan det tenkes at spesifikke satsinger som fokuserer på å få kvinner til å starte opp innenfor mannsdominerte næringer er mindre egnet? Om det ikke virker etter sin hensikt å satse på kvinner der kvinner *ikke er*, er det tenkelig at det vil være mer hensiktsmessig å satse på kvinner innenfor de næringene der kvinner *allerede befinner seg*. Et spørsmål man kan stille er selvfølgelig om det er fruktbart å forsøke å dra kvinner inn i områder av arbeidslivet som de ikke har blitt tiltrukket av i utgangspunktet. Kanskje ville det være mer fruktbart med tiltak som tilrettelegger for kvinnelig entreprenørskap uavhengig av næringer, slik at kvinnene i større grad får velge selv. Vi har allerede sett at Norges arbeidsliv er kjønnsdelt, slik som det har vært i mange år.

Nøkkelinformanten fra Virkemiddelapparatet slår fast at der de kvinnelige etablererne er, der er ikke Innovasjon Norge inne og satser. Særlig gjelder dette ettersom «handel og handel» ikke inkluderes i satsingene, noe som gjelder av hensyn til manglende verdiskaping og innovasjonshøyde (Informant virkemiddelapparatet, 28.02.2013). Informanten sikter til det forhold at kvinner er tungt representert innenfor handel og virksomheter som berører dagliglivets gjøren og laden. Dette innebærer for eksempel helse og velvære, butikkdrift og lignende. I 2010 var over 90 % av alle førskolelærere kvinner. Nesten 60 % av alle butikkmedarbeidere og selgere var kvinner. Kvinner representerte over 80 % av alle innenfor rengjøringsyrker og andre husholdyrker innenfor bedrifts- og privathusholdninger, og over 60 % av alt husholdnings- og restaurantpersonale (Jensberg m. fl., 2012).

Kravet til innovasjon innenfor det svenske programmet *främja kvinnors företagande* ser ikke ut til å være like sterkt som i Norge. I Sverige finnes det i større grad egne satsinger som retter seg mot innovasjon, heller enn at disse flettes sammen med satsinger på kvinners (og øvrig) entreprenørskap. *Programmet för entreprenörskap och innovation*⁹⁵ er et eksempel på dette. Dette er et EU-initiert program som blant annet fokuserer på å støtte, forbedre, oppmuntre og fremme alle former for innovasjon i foretak, miljøinnovasjon og små og mellomstore

⁹⁵ Dette inngår EUs rammeprogram for konkurransekraft og innovasjon, (Competitiveness and Innovation Framework Programme, CIP), 2007-2013. Tillväxtverket er ansvarlig for det svenske delprogrammet som omfatter initiativ for økt produktivitet, innovasjonskapasitet og holdbar nærings- og foretaksutvikling

nyetablerte foretaks tilgang på finansiering i etableringsfase og i forbindelse med innovasjonsutvikling (Tillväxtverket, 2013b).

6.6 Brede programmer

Innenfor kategorien *brede programmer* er norske tiltak godt representert. De tre norske tiltakene dreier seg om en *forsterket kvinnesatsing i Innovasjon Norge*, *ny kvinnesatsing i VRI* og en *forsterket satsing på førstelinjetjenestene i kommunene*. “Forsterket satsing” går igjen som formuleringer i to av disse tiltakene, og kan fremstå som litt udefinert. En kan også si at det fremstår som at en ønsker å gjøre et nytt forsøk i forhold til tiltak som ikke fungerte så godt i første omgang. For hva er egentlig grunnen til at de er så lite konkrete? I en handlingsplan med føringer og lovnader fra departementshold, som er tuftet på politiske idéer kan det være lett å ty til slike. I praksis kan innholdet være vanskelig å få fatt i for de som er ansvarlige for den faktiske gjennomføringen. Dette kommer frem i Spilling m. fl’s (2011) evaluering av den norske handlingsplanen der gjennomføringen av tiltakene blir gjennomgått. I mange tilfeller har gjennomføringen vært veldig ulik den opprinnelige beskrivelsen av et tiltak (Spilling m. fl., 2011). Verd å merke seg er at Sverige ikke har lansert noen slike tiltak, hverken i denne eller forutgående satsingsperiode, men har holdt seg til mer konkrete og spissede varianter. Kanskje betyr dette at målrettede tiltak virker mer effektivt, og ikke minst raskere, enn ambisiøse programmer som kan bli uoversiktlige og vanskelig å iverksette.

6.7 Oppsummering

I dette kapittelet har jeg gjort en drøfting med utgangspunkt i resultatene fra analysen i forrige kapittel. Analysen tok for seg norske og svenske tiltak som i offentlig regi er iverksatt for å fremme kvinnelig entreprenørskap. Av de totalt ni kategoriene har seks av disse utmerket seg som særlig interessante som følge av analysen, og disse er dermed blitt behandlet i drøftingen. Forskjellene i de norske og svenske offentlige satsingene er blitt diskutert i lys av landenes ulike politiske og organisatoriske forhold. Heriblant familie-, utdannings- og næringspolitikk, likestillingspraksiser, velferdsstat og næringsstruktur. Dette er gjort innenfor rammene av de seks kategoriene som er *administrasjon og forvaltning*, *utdanning*, *rådgiving*, *likestilling*, *spesifikke næringer* og kategorien *brede programmer*. På basis av analysene er det spesielt to forhold jeg har drøftet. Dette er innovasjonshøyde og gender mainstreaming, samt at man i

Sverige har hatt flere tiltak som er *direkte* rettet mot kvinner.

7 Avslutning

7.1 Oppsummering

Denne studien har tatt for seg offentlig initierte tiltak som er ment å fremme kvinnelig entreprenørskap i henholdsvis Norge og i Sverige. Problemstillingen som oppgaven har sitt utspring i er følgende:

Hvilke faktorer kan være med på å belyse forskjellene mellom Sverige og Norge når det gjelder kjønnsfordeling innen entreprenørskap?

Entreprenørskap kan være et vanskelig fenomen både å konkretisere og å se omfanget av. Derfor har jeg i bakgrunnskapittelet (**kapittel 2**) gjennomgått hvordan entreprenør og entreprenørskap defineres, og jeg har gjort rede for hvordan forståelsen for entreprenørskap har endret seg over tid. Etersom problemstillingen oppfordrer til et komparativt forskningsdesign har jeg skissert et bakteppe for studien gjennom å trekke frem likheter og ulikheter mellom entreprenørskapstradisjonen i Norge og i Sverige. Landenes ideer *om likhet for alle* som er knyttet til landenes velferdsordninger er slående, men forskjeller i for eksempel prioritering av full barnehagedekning har likevel gitt utslag i forskjeller mellom norske og svenske kvinners muligheter på arbeidsmarkedet.

I siste del av dette kapittelet gjorde jeg rede for departementenes (2008) *Handlingsplan for meir entreprenørskap blant kvinner*, og datagrunnlaget som denne baserer seg på. Denne handlingsplanen utgjør et viktig utgangspunkt for denne studien, ettersom det er her de tolv norske tiltakene for å fremme kvinners entreprenørskap for inneværende satsingsperiode presenteres.

Det er gjort lite forskning på kvinner og entreprenørskap, særlig i Norge. I **kapittel tre** som omhandler tidligere forskning sammenfatter jeg relevant forskning som er av betydning for denne studien. Her trekker jeg noen skillelinjer mellom internasjonal, nordisk, norsk og svensk forskning. Et viktig forhold her er Sverige produserer et atskillig større kvantum av forskning på dette feltet enn Norge, men kvaliteten på forskningen i Norge har likevel bemerket seg som god. Kapittelet rundes av med en gjennomgang av enkelte temaer som er blitt forsket på i den norske forskningen.

Kapittel fire har tatt for seg studiens metodiske opplegg og beskriver hvordan den er bygget opp som et kvalitativt komparativt forskningsopplegg med nasjonene Norge og Sverige som utgangspunkt. Forskningsdesignet har vært inspirert av Glaser og Strauss' grounded theory, og er basert på inngående dokumentanalyser og intervjuer med sentrale nøkkelinformanter. Dette har vist seg å være hensiktsmessige metoder i forhold til studiens eksplorative innretning der det empiriske materialet har drevet forskningsprosessen fremover.

I analysekapittelet (**kapittel 5**) ble det først gjort rede for tiltakene som inngår i den norske og den svenske kvinnesatsingen innenfor entreprenørskap som er initiert og iverksatt i offentlig regi. Disse tiltakene har vært gjenstand for en inngående analyse, der et sett kategorier som er blitt utarbeidet med grunnlag i dokumentanalyse er anvendt som analyseverktøy.

Kategoriernes grunnlag ble gjennomgått og beskrevet i forkant av analysen, og i etterkant ble hovedtrekkene fra analysen presentert i tabell 5.6. Denne gjengis under.

Norge har to tiltak i kategorien **administrasjon og forvaltning**, der Sverige ikke har noen tiltak
Sverige har to tiltak i kategorien **utdanning**, der Norge ikke har noen tiltak rettet mot kvinner.
Sverige har flest tiltak innenfor kategorien **rådgiving**.
Norge har to tiltak i kategorien **likestilling**, der Sverige ikke har noen tiltak i perioden.
Begge land har ett tiltak i kategorien **spesifikke næringer**. Satsingsnæringene er ulike.
Norge har flest tiltak innenfor kategorien **brede programmer**.

Kategoriene som er markert med uthevet tekst i tabellen over ble behandlet videre i drøftingen i kapittel seks. Jeg har søkt å gi mening til funnene fra analysen ved å drøfte disse opp imot relevante samfunnsforhold i Norge og i Sverige. Drøftingen har systematisk tatt for seg forhold som kjennetegner kvinnesatsingen i Norge og kvinnesatsingen i Sverige. Som følge av dette har enkelte faktorer utmerket seg spesielt, og kan være av stor betydning for å sette lys på forskjellene mellom Sverige og Norge når det kommer til kjønnsfordelingen innenfor entreprenørskap.

I en sammenligning av de norske og de svenske tiltakenes fokus kan det hevdes at Norges satsing fremstår mindre målrettet. Dette er på grunn av at de norske tiltakene i liten grad retter seg mot kvinnelige entreprenører. En årsak til dette kan være at Sverige i større grad enn Norge har fått på plass gode rammeverk som lovgiving og administrative ordninger. I Norge

retter flere tiltak seg mot grunnleggende forhold som administrasjon og forvaltning, samt likestilling.

Også strategien *gender mainstreaming* som er blitt innført blant annet i Innovasjon Norge og i Norges Forskningsråd kan være av stor betydning for dette inntrykket. Denne strategien er gjennomgått og drøftet i kapittel seks. Overgangen til en slik strategi i Norge ser ut til å ha ført med seg en utpreget tendens der Norge baserer seg på brede satsinger som favner over mange områder, mens Sverige satser på spesifikke og spissede satsinger med stor vekt på praktisk støtte for kvinnelige entreprenører. Det er tenkelig at de ambisiøse tiltakene i Norge gjør det vanskelig for entreprenøren å vite hvor hun kan få støtte. Det kan fremstå som man i Norge har satset på en fremtidsrettet tenkning i forhold til kvinnelige entreprenører, der det siktes mot etablering av et rammeverk hvor kvinner i enhver sammenheng skal være ivaretatt. Denne tanken må sies å være god, men det blir viktig å ta med i betraktningen at det vil ta tid før slike ordninger går seg til og fungerer som de skal. Satsingen i Sverige baserer seg på mye av det motsatte, og i mange sammenhenger rapporterer entreprenører at det nettopp slike konkrete former for støtte og oppfølging de behøver (Landssem og Haugum, 2007). I fraværet av konkrete tiltak kan feltet virke mer utilgjengelig for en potensiell entreprenør i Norge, mens i Sverige kan det synes som entreprenørene i større grad følges opp og ivaretas.

Innovasjon Norge, som har en nøkkelposisjon i forholdet mellom entreprenøren og tilgangen til offentlig støtte i Norge benytter et eget begrepsapparat som entreprenøren må forholde seg til. Til dels uklare begreper som innovasjonshøyde, innovasjonsnivå, innovasjonstyper m.fl. benyttes ikke bare internt i virksomheten, men også entreprenørene må forholde seg til disse. Begrepene benyttes for på forskjellig vis å beskrive hvor innovativ en idé eller en virksomhet må være for å motta støtte gjennom Innovasjon Norge. Denne innovasjonsgraden, som det ikke ser ut til å være like stor fokus på i Sverige har dessuten vist seg i kapittel seks å være en barriere for kvinners entreprenørskap. Dette er fordi innovasjonsgrad anses som viktigere enn satsing på kvinner.

Også innenfor landenes spesifikke næringssetninger ser det ut til å være betydningsfulle forskjeller. I Norge er kvinnerettede satsinger lagt til mannsdominerte næringer hvor kvinner i utgangspunktet ikke er. I Sverige er de kvinnerettede næringssetningene derimot rettet mot et bredt spekter av næringer der kvinner i stor grad er representert i utgangspunktet. Satsingen i Norge virker som å ønske å «oppdra» kvinner til hvilke utdannings- og yrkesvalg de skal ta, ved å styre dem i retning av mannsdominerte næringer. Den svenske satsingen legger derimot

til rette for entreprenørskap innenfor næringer og yrkesretninger som ikke er kjønns spesifikke i utpreget grad.

Som tidligere nevnt finnes det lite forskning om kvinners entreprenørskap. Mulighetene er derfor mange med tanke på *videre* forskning. Det vil blant annet være interessant å utforske de egentlige effektene av likestillingsstrategien gender mainstreaming i Innovasjon Norge. Dette kan for eksempel gjøres gjennom intervjuing av en rekke ansatte på ulike nivåer i virksomheten.

Referanser

Litteraturliste

Ahl, H. J. (2002). The making of the female entrepreneur: A discourse analysis of research text on women's entrepreneurship, Jönköping International Business School. Jönköping, Sweden, Jönköping University.

Alsos, G. A., E. J. Isaksen og E. Ljunggren (2005). Access to new business financing and subsequent business growth in men- and women-led ventures. *Frontieres of Entrepreneurship Research*, Texas, Baylor University.

Alsos, G. A. og E. Ljunggren (1998). Does the business start-up process differ by gender? A longitudinal study of nascent entrepreneurs. *Journal of Entreprising Culture*. 6(4) 347-367.

Alsos, G. A. og E. Ljunggren (2006). Kjønn og entreprenørskap. I Olav R. Spilling (red.), *Entreprenørskap på norsk*. Bergen, Fagbokforlaget.

Alsos, G. A., E. Ljunggren og L. T. Pettersen (2002). Kvinneres entreprenørskap – med offentlig pådriv? I Berg, L. G. Og Foss, L. (red.) *Entreprenørskap: Kjønn livsløp og sted*. Oslo, Abstakt Forlag, kap. 11, s 244-264.

Alsos G. A. og L. Kolvereid (2003). Entrepreneurship among women in Norway. I: P-A. Havnes (red.): *Women entrepreneurs. Theory, research and policy implications*. Kristiansand, Høyskoleforlaget

Alsos G. A. og L. Kolvereid (2005). Entrepreneurship Among Women in Norway. I: E. S. Hauge og P.-A. Havnes (red.). *Women Entrepreneurs: Theory, Research and Policy Implications*. Kristiansand, Høyskoleforlaget.

Alvesson, M. (1997). Kroppsräkning, konstruktion av kön och offentliga organisationer. In E. Sundin. ed. SOU 1997:83. Om makt och kön i spåren av offentliga organisationers omvandling. Stockholm, Fritzes.

Aslesen, S. (2002). Forskning om entreprenørskap og kjønn – En litteraturgjennomgang. I Berg, N. G. og Foss, L (red.) *Entreprenørskap: kjønn, livsløp og sted*. Oslo, Abstrakt forlag.

Baumol, W. J. (1993). Entrepreneurship, management, and the structure of payoffs. Cambridge, Mass MIT Press.

- Berg, N. G. (2002). Kjønn, livsløp, sted og entreprenørskap – en teoretisk diskusjon. I N. G. Berg og L. Foss (red.): *Entreprenørskap: Kjønn, livsløp og sted*. Oslo, Abstrakt forlag.
- Berge, Ø., J. Christensen, J. E. Dølvik, T. Fløtten, J. M. Hippe, H. Kavli og S. Trygstad (2009). De nordiske modellene etter 2000 – en sammenlignende oppsummering. Fafo-notat 2009:11, Oslo.
- Billing, Y. D. og M. Alvesson (1989). Four ways of looking at women and leadership. *Scandinavian Management Journal*, 5(1): 63-80.
- Brandth, B. og E. Kvande (1997). Masculinity and child care: the reconstruction of fathering. Trondheim, Senter for kvinneforskning NTNU.
- Brandth, B., E. Kvande og G. Andersson (2013). Fedrekvoten og den farsvennlige velferdsstaten. Oslo, Universitetsforlaget.
- Brush, C. G., N. M. Carter, E. J. Gatewood og M. M. Hart (2004). Gatekeepers of venture growth. A Diana Project Report on the Role and Participation of Women in the Venture Capital Industry. Kansas City, MI, Kauffman Foundation.
- Brush, C. G., N. M. Carter, E. J. Gatewood, P. G. Greene og M. M. Hart (2006). Growth-oriented Women Entrepreneurs and Their Businesses: A Global Perspective. Northampton, Massachusetts, USA, Edward Elgar Publishing Ltd.
- Cantillon, R. (1755). *Essai sur la nature du commerce en general*. London, Fletcher Gyles.
- Casson, M. (1982) *The entrepreneur: an economic theory*. Oxford, Martin Robertson.
- Council of Europe (2004) *Gender mainstreaming: Conceptual framework, methodology and presentation of good practices*. Strasbourg, Council of Europe
- Dahmén, E. (1950) *Svensk industriell företagarverksamhet : kausalanalys av den industriella utvecklingen 1919-1939*. Stockholm, Industriens utredningsinstitut.
- Damvad (2011). *State of the art in entrepreneurship research: A note on Norwegian research on entrepreneurship*. København, Damvad.
- Ellingsæter, A.-L. (2003) The complexity of family policy reform: The case of Norway. I: *European Societies* 5(4): 419/43.
- Foss, L. og P. Bye (2002). Betyr kjønn noe for etablereres nettverk? I N. G. Berg og L. Foss (red.) *Entreprenørskap: Kjønn livsløp og sted*. Oslo, Abstrakt forlag.

- Glaser, B. G. og A. L. Strauss (1967). *The Discovery of Grounded Theory: Strategies for Qualitative Research*. New York, Aldine De Gruyter.
- Goduscheit, R. C. og M. T. Norn (2011). *State of the art in entrepreneurship research: A systematic academic review of recent research on entrepreneurship from a gender perspective*. København, Damvad.
- Grønmo, S. (2004). *Samfunnsvitenskapelige metoder*. Bergen, Fagbokforlaget.
- Göranson, U., M. Lagerholm og Pär Larsson (2008) *Forskning om kvinnors företagande*. Presentation av projekten. Vinnova Information VI 2008:19. Stockholm, Vinnova.
- Hantrais, L. (2009). *International Comparative Research: Theory, Methods and Practice*. New York, Palgrave.
- Harding, S. (1986). *The science question in feminism*. Ithaca, NY, Cornell University Press.
- Hayek, F. A. (1945) *The road to serfdom*. Chicago.
- Hellevik, O. (2005). *Sosiologisk metode*. 2. utgave. Oslo, Universitetsforlaget.
- Herbert, R. F. og A. N. Link (1982). *The Entrepreneur*. New York: Praeger Publishers
- Hjorth (2008) *Nordic Entrepreneurship Research*. I *Entrepreneurship Theory and Practice* Baylor University, Vol 32, issue 2 side 313-338
- Hofstede, Geert (2001) *Culture's Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions and Organizations Across Nations*. 2nd Edition, Thousand Oaks CA, Sage Publications.
- Holmquist, C. (2002). *Integration mellan genus- och entreprenörskapsteori – Är det möjligt och/eller önskvärt?* I Holmquist, C och Sundin, E (2002) *Företagerskan. Om kvinnor och entreprenörskap*. Stockholm, SNS Förlag.
- Isaksen E. J. og L. Kolvereid (2005). *Growth objectives in Norwegian start-up businesses*. *International Journal of Entrepreneurship and Small Business*, 2(1): 17-26. Inderscience publishers.
- Jensberg, H., R. Mandal og E. Solheim (2012). *Det kjønnsdelte arbeidsmarkedet 1990 – 2010: Kontinuitet eller endring?* Trondheim, SINTEF Teknologi og samfunn, avd Helse.

- Jensen, R. S. (2004) Feministisk geografi – bidrag til arbeidsmarkedsforskningen. I: Søkelys på arbeidsmarkedet 1/2004, årgang 21, s. 153-159, Institutt for samfunnsforskning.
- Jenssen, J. I., L. Kolvereid og T. Erikson (2012). Introduksjon til entreprenørskap. I Jenssen, J. I., L. Kolvereid og T. Erikson (red.) *Perspektiver på entreprenørskap*. Kristiansand, Cappelen Damm Høyskoleforlaget, kap. 1: s. 17-24.
- Jenssen, S. A. (1991). New venture formation and success. Factors influencing the supply and subsequent success of new ventures. Akademisk avhandling, Universitetet i Trondheim.
- Kautto M., M. Heikkilä, B. Hvinden, S. Marklund and N. Ploug (1999). Nordic Social Policy - Changing welfare states, London, New York, Routledge.
- Kirzner, I. M. (1973) Competition and entrepreneurship. Chicago, University of Chicago Press.
- Kjeldsen, J. (1991). Bidrag til udvikling af en egentlig entrepreneurteori. Handelshøjskolen i Århus, Århus.
- Knight, Frank H. (1921) Risk, Uncertainty, and Profit. Boston: Houghton Mifflin.
- Kohn, M. (1987). Cross-National Research as an Analytic Strategy: American Sociology Association, 1987 Presidential Adress i *Comparing Nations and Cultures Readings in a Cross-Disciplinary Perspective*. Inkeles, Alex og Masamichi, Sasaki (red.) United States of America, Pentice Hall.
- Kolvereid, L. og J. I. Jenssen (2012). Entrepenørskap i det norske samfunnet. I Jenssen, J. I., L. Kolvereid og T. Erikson (red.) *Perspektiver på entrepenørskap*. Kristiansand, Høyskoleforlaget, kap. 16: s. 329-339.
- Kovalainen, A. (2005). Women and Business Start-up in Nordic Countries: Comparisons and Contradictions. I: E. S. Hauge og P.-A. Havnes (red.). *Women Entrepreneurs: Theory, Research and Policy Implications*. Kristiansand, Høyskoleforlaget.
- Lackéus, M og K. Moberg (2013). Entreprenörskapsutbildning – Från ABD till PhD. Örebro Universitet, Entreprenörskapsforum.
- Lamont, M. og P. White (2005). Interdisciplinary Standards for Systematicly Qualitative Research. Arlington, VA: National Science Foundation.

- Landsem K. og M. Haugum (2007). Oppfølging av etablerere: En kartlegging i Nord-Trøndelag. Steinkjer, Trøndelag Forskning og Utvikling as.
- Landström, H. (2005). *Entreprenörskapets rötter*. Lund, Studentlitteratur AB
- Lewis, S., J. Brannen, og A. Nilsen (red.) (2009) *Work, Families and Organisations in Transition: European Perspectives*. Bristol, Policy Press.
- Ljunggren, E. (1999). Hvorfor er det så få kvinnelige etablerere i Norge? En kvantitativ studie av entreprenørskap. *Kvinneforskning*, utg. 4, Kilden.
- Ljunggren, E. (2002). *Entreprenørskap og kjønn. En kunnskapsreise mellom to perspektiver: fra individ til relasjon*. Handelshögskolan. Umeå, Umeå Universitet.
- Ljunggren, E. (2003). Different understandings of entrepreneurship and gender: How might it affect knowledge and policy? I P-A. Havnes (red.): *Women entrepreneurs. Theory, research and policy implications*. Kristiansand, Høyskoleforlaget.
- Ljunggren (2008) *Kunnskapsbehov om entreprenørskap og kjønn i Norge*. NF arbeidsnotat nr. 1031/2008. Bodø, Nordlandsforskning
- Ljunggren, E. og L. Foss (2012). *Kjønn og entreprenørskap i Norge I*: Jenssen, J.I, L. Kolvereid og T. Erikson (red.) *Perspektiver på entreprenørskap*. Kristiansand, Cappelen Damm Høyskoleforlaget.
- Ljunggren, E., T. Magnussen og L.T. Pettersen (2000). *Bedriftsetablerere mellom hushold og marked*. I Husmo, M. og J. P. Johnsen (red.) *Fra kyst og fjord til kafébord*. Trondheim, Tapir forlag.
- Marshall, A. (1890) *Principles of Economics*. London, Macmillan.
- Matthews and Ross (2010). *Research Methods: A practical guide for the social sciences*. England, Pearson Education Limited.
- Mises, L. (1949) *Human action: a treatise on economics*. New Haven, Yale University Press.
- Napier, G., P. Rouvinen, D. Johansson, T. Finnbjörnsson, E. Solberg og K. Pedersen (2012). *The Nordic Growth Entrepreneurship Review 2012: Final report*. Oslo, Nordic Innovation.

Norn, M. T., M. Wied, T. Fuglsang og R. C. Goduscheit (2011). *State of the art in entrepreneurship research: A policy-oriented review on entrepreneurship*. København, Damvad

Pettersen, L. T, G. A. Alsos, C. H. Anvik, A. Gjertsen og E. Ljunggren (1999). *Blir det arbeidsplasser av dette da jenter? Evaluering av kvinnesatsingen i distriktspolitikken*. Bodø, Nordlandsforskning.

Ragin, C. C. (1987). *The Comparative Method: Moving Beyond Qualitative and Quantitative Strategies*. University of California Press

Rai, S. M. (2003). *Mainstreaming gender, democratizing the state? Institutional mechanisms for the advancement of women*. Manchester, Manchester University Press.

Ricardo, D. (1817) *On The Principles of Political Economy and Taxation*. Canada, McMaster University

Riksrevisionen (2007). *Statens företagsfrämjande insatser: När de kvinnor och personer med utländsk bakgrund?* Stockholm, Riksdagstryckeriet.

Ripsas, S. (1998). *Towards an Interdisciplinary Theory of Entrepreneurship*. I *Small Business Economics* 10(2): 103-115.

Rokkan, S. (1970). *Citizens, Elections, Parties. Approaches to the comparative study of the processes of development*. Oslo, Universitetsforlaget.

Sandal, Jan-U. (2003). *Jakten på Entreprenøren: Kan Joseph A. Schumpeters teori benyttes til å identifisere og differensiere entreprenører i det 21. århundre?* Stockholm, Almqvist & Wiksell International.

Say, J. B. (1861). *Traité d'Economie Politique*. Paris, Guillaumin

Say, J. B. (1996) *Cours d'économie politique*. Paris, Flammarion.

Schei, B. (2003). *Utvikling av innovative nettverk som strategi for samarbeid på tvers av grenser – Norge en sinke? [Development of innovative networks as an strategy for cross-cooperation – Norway a slow learner?]* Opening presentation of seminar: "Entrepreneurship across borders". 22. mai 2003, Fredrikstad.

Scheuch, E. K. (1987). *Theoretical Implications of Comparative Survey Research: Why the Wheel of Cross-Cultural Methodology Keeps on being Reinvented* I *Comparing Nations and*

Cultures Readings in a Cross-Disciplinary Perspective. Inkeles, Alex og Masamichi, Sasaki (red.). United States of America, Pentice Hall.

Schumpeter, J. A. (1934) *The theory of economic development*. Cambridge MA, Harvard University Press.

Scott, J. (1990). *A matter of record: Documentary sources in social research*. Cambridge, Polity press.

Silverman, D. (2011). *Interpreting Qualitative Data: A Guide to the Principles of Qualitative Research*. Los Angeles/London/New Delhi/Singapore/Washington DC, Sage.

Smith, A. (1776) *An Inquiry into the Nature and Causes of The Wealth of Nations*. London, Strahan/Cadell.

Spilling, O. (2006). *Entreprenørskap på Norsk*. I Spilling, O. (red.) *Entreprenørskap på Norsk*. Bergen, Fagbokforlaget, kap 1: side 13-20.

Teigen, M. (2006). *Det kjønnsdelte arbeidslivet: En kunnskapsoversikt*. Oslo, Institutt for Samfunnsforskning.

Tillväxtverket (2008) *Forskning om kvinnors företagande*. Presentation av projekten. VINNOVA Information VI 2008:19. Stockholm, Vinnova.

UNDP (2013). *Human Development Report 2013. The Rise of the South: Human Progress in a Diverse World*. New York, United Nations Development Program.

Waagø, S. (1979). *Start og utvikling av småforetak i Norge [Establishment and development of small businesses in Norway]*. Trondheim, Norges Tekniske Høgskole.

Yin, R. K. (2009). *Case Study Research: Designs and Methods*, 4. utgave, London/Thousand Oaks/New Delhi: Sage Publications.

Øyen, E. (1990). *Comparative Methodology: Theory and Practice in International Social Research*, s 1-18. London, Sage.

Åberg, M. (2012). *Jämställdhetsanalys av Krav- och kvalitetsboken: Rapport sammanställd inom ramen för Region Värmlands projekt «Från ord till handling»*. Karlstad, Karlstads universitet.

Internettkilder

Alsos, G. A. (2006). Barrierer for kvinners entreprenørskap. Diskusjonsnotat. NF-arbeidsnotat, [Internett] Tilgjengelig fra:

<http://nordlandsforskning.no/files/Notater%202006/notat_1009_06.pdf> Lest 10. mars 2013

Alsos, G. A., E. Bullvåg, L. Kolvereid og B. W. Åmo (2012). Global Entrepreneurship Monitor. National report. Entreprenørskap i Norge 2011. [Internett] Tilgjengelig fra:

<<http://www.gemconsortium.org/docs/download/2783>> Lest: 20. februar 2013.

Barne- likestillings- og inkluderingsdepartementet (2008). Lov om endringer i folketrygdloven (svangerskaps- og foreldrepenge med 100 prosent dekning for selvstendig næringsdrivende). Lovdata. [Internett] Tilgjengelig fra:

<<http://lovdata.no/dokument/LTI/lov/2008-06-27-52>> Lest 15. mars 2013.

Barne- likestillings- og inkluderingsdepartementet (2010). Likestilling for likelønn. Meld. St. 6 (2010 – 2011). Tilgjengelig fra:

<<http://www.regjeringen.no/nb/dep/bld/dok/regpubl/stmeld/2010-2011/meld-st-6-20102011.html?id=625636>> Lest: 25. september 2013.

Barne- likestillings- og inkluderingsdepartementet (2012a). Endringer i folketrygdloven (forenklinger i foreldrepengeordningen) Prop.184 L (2012-2013) Oslo, Barne- likestillings- og inkluderingsdepartementet. [Internett] Tilgjengelig fra:

<<http://www.regjeringen.no/nb/dep/bld/dok/regpubl/prop/2012-2013/prop-184-l-20122013.html?id=733229>> Lest: 27. august 2013.

Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet. (2012b) En helhetlig integreringspolitikk: Mangfold og fellesskap. Meld. St. 6 (2012-2013). Oslo, Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet. [Internett] Tilgjengelig fra:

<<http://www.regjeringen.no/nb/dep/bld/dok/regpubl/stmeld/2012-2013/meld-st-6-20122013/7/3.html?id=706035>> Lest 02.mai 2013.

Berg, O. T. (26.09.2013) Nasjonalforsamling. I *Store norske leksikon*. [Internett], Tilgjengelig fra: <<http://snl.no/nasjonalforsamling>> Lest 18. mai 2013

Billing Y. D. og M. Alvesson (1989). Four ways of looking of women and leadership. *Scandinavian Management Journal*, 5(1): 60-80. [Internett] Tilgjengelig fra:

<https://www.kth.se/polopoly_fs/1.256024!/Menu/general/column-content/attachment/du%20billing%20-%20alvesson.pdf> Lest 10. august 2013.

Bullvåg, E., L. Kolvereid og B. W. Åmo (2011). Global Entrepreneurship Monitor. National report. Entreprenørskap i Norge 2010. [Internett] Tilgjengelig fra:

<<http://www.gemconsortium.org/docs/download/2273>> Lest: 20. februar 2013.

Daugbjerg, P. S., E Lindfors, M. Dal, E. O. Henriksen og C. Ottander (2011). Utvikling av naturvitenskapelig talent og kreativitet – et nordisk perspektiv. [Internett]

<<http://www.norden.org/da/publikationer/publikationer/2011-519>> Lest: 12. november 2013.

DBH (2013) Statistikk fordelt etter område [Internett] Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste (NSD) Tilgjengelig fra: <<http://dbh.nsd.uib.no/dokumentasjon/tabeller.action>> Lest 18. november 2013.

Departementene (2008). Handlingsplan for meir entreprenørskap blant kvinner. Nærings- og handelsdepartementet [Internett] Tilgjengelig fra:

<<http://www.regjeringen.no/nb/dokumentarkiv/stoltenberg-ii/nhd/Nyheter-og-pressemeldinger/pressemeldinger/2008/regjeringen-vil-styrke-entreprenorskap-b.html?id=499663>> Lest: 5. februar 2013.

E24 (2013) [Internett]. Tilgjengelig fra <<http://e24.no/naeringsliv/trond-giske-en-sloesing-med-ressurser/21359926>> Lest: 25. november 2013.

Elder, Joseph W. (1976). Comparative Cross-National Methodology i *Annual Review of Sociology*, Vol. 2, (1976), side 209-230. Wisconsin, Annual Reviews Inc. [Internett] Tilgjengelig fra <<http://www.jstor.org/stable/2946092>> Lest: 1. november 2013.

Eurostat (2013) Statistics on employment. Part-time workers in % of the population, Women in Norway and Sweden, annual averages. [Internett] Tilgjengelig fra:

<<http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>> Lest: 29. november 2013

Finansdepartementet (2013). Tildelingsbrev [Internett] Regjeringen. Tilgjengelig fra:

<<http://www.regjeringen.no/nb/dep/fin/dok/tildelingsbrev.html?id=499309>> Lest: 13. november 2013.

Fornyings- administrasjons- og kirkedepartementet (2004). *Arbeidslivslovutvalget. Et arbeidsliv for trygghet, inkludering og vekst*. NOU 2004:5. Oslo, Statens forvaltningstjeneste.

[Internett] Tilgjengelig fra: <<http://www.regjeringen.no/nb/dep/fad/dok/nouer/2004/nou-2004-5/9.html?id=384927>> Lest: 1. oktober 2013.

Forskningsrådet (2010). Strategi for kjønnsbalanse i VRI. [Internett] Forskningsrådet.

Tilgjengelig fra:

<<http://www.forskningsradet.no/servlet/Satellite?c=Page&pagename=ForskningsradetNorsk%2FHovedsidemal&cid=1175003277667&querystring=Strategi+for+kj%C3%B8nnsbalanse+i+VRI&spell=true&isglobalsearch=true&configuration=nfrsearchersppublished>> Lest: 13. november 2013

Forskningsrådet (2013). Mer entreprenørskap (MER) [Internett]. Forskningsrådet.

Tilgjengelig fra:

<<http://www.forskningsradet.no/servlet/Satellite?c=Page&pagename=mer%2FHovedsidemal&cid=1236685229968>> Lest: 4. august 2013.

Glesbygdsverket (2008) Kvinnors företagande i gles - och landsbygder - fakta och fönster.

[Internett] Rapport fra regjeringsoppdrag Tilgjengelig fra:

<<http://www.landsbygdsnatverket.se/download/18.72e5f95412548d58c2c8000865/1259940677748/Kvinnors+f%C3%B6retagande+fakta+och+f%C3%B6nster.pdf>> Lest: 7. november 2013.

Global Entrepreneurship Monitor (2013). What is GEM? [Internett] Tilgjengelig fra:

<<http://www.gemconsortium.org/What-is-GEM>> Lest: 5.mai 2013

Harley, Knick C. (2012) Was technological change in the early Industrial Revolution Schumpeterian? Evidence of cotton textile profitability. I *Explorations in Economic History*, Volume 49, Issue 4, Oktober 2012, Side 516-527. [Internett] Tilgjengelig fra:

<<http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0014498312000381>> Lest: 5. juni 2013.

HSV (2009). Granskning av intresseanmälningar gällande spetsutbildningar inom entreprenörskap och innovation. [Internett] Höskoleverket. Tilgjengelig fra:

<<http://www.hsv.se/download/18.1dbd1f9a120d72e05717ffe1367/69-5683-08.pdf>> Lest: 26. november 2013.

Innovasjon Norge (2010) Årsrapport, 2009. [Internett] Tilgjengelig fra:

<<http://www.innovasjon norge.no/Documents/old/Documents/Om%20oss/%C3%A5rsrapporter/%C3%85rsrapport%202009.pdf>> Lest 27. november 2013.

Innovasjon Norge (2013a). Innovasjon Norge [Internett] Tilgjengelig fra:

<<http://www.innovasjon norge.no/>> Lest: 6. august 2013

Innovasjon Norge (2013b) Årsrapport 2012. [Internett] Tilgjengelig fra:

<<http://www.innovasjon norge.no/Om-Oss/Arsrapporter/Arsrapport-2012/>> Lest: 25. november 2013.

Johansen, V. (2010). Entrepreneurship education and entrepreneurial activity. [Internett]

International Journal of Entrepreneurship & Small Business, s 74-85. Tilgjengelig fra:

<<http://www.inderscience.com/info/inarticle.php?artid=29507>> Lest: 26. november 2013.

Johansen, V. (2013). Entrepreneurship education and start-up activity: A gender perspective.

[Internett] International Journal of Gender and Entrepreneurship. Tilgjengelig fra:

<<http://www.emeraldinsight.com/journals.htm?issn=1756-6266&volume=5&issue=2&articleid=17085511&show=abstract>> Lest: 26. november 2013.

Karlsson, A (2012) Unga bor i storstan – äldre i glesbygd { Internett] Statistiska centralbyrån.

Tilgjengelig fra: <<http://www.scb.se/sv /Hitta-statistik/Artiklar/Unga-bor-i-storstan--aldre-i-glesbygd/>> Lest: 11.12.2013.

Kelley, D. J., C. G. Brush, P. G. Greene og Y Litovsky (2011). Global Entrepreneurship

Monitor – 2010 Womens Report. [Internett] Tilgjengelig fra:

<<http://www.gemconsortium.org/docs/768/gem-2010-womens-report>> Lest: 17. september 2013.

Kelley, D. J., S. Singer og M. Herrington (2012). Global Entrepreneurship Monitor. Global

report 2011 [Internett] Tilgjengelig fra:

<<http://www.gemconsortium.org/docs/download/2409>> Lest: 15. september 2013.

Kommunal- og regionaldepartementet. (1997) *Om distrikts- og regionalpolitikken*. St. meld.

31 (1996-97). Oslo, Kommunal- og regionaldepartementet. [Internett] Tilgjengelig fra:

<http://www.regjeringen.no/nb/dep/krd/dok/regpubl/stmeld/19961997/st-meld-nr-31_1996-97.html?id=191132> Lest: 02.mai 2013.

Kommunal- og regionaldepartementet (2011) Proposisjon til Stortinget (forslag til

stortingsvedtak) Prop. 1 S (2011–2012). Tilgjengelig fra:

<<http://www.regjeringen.no/nb/dep/krd/dok/regpubl/prop/2011-2012/prop-1-s-20112012/5.html?id=658336>> Lest: 25. september 2013.

Kristiansen, J. E, Flatebø, G. og Modig, I. (2009). Dette er Norge [Internett], Oslo, Statistisk Sentralbyrå. Tilgjengelig fra: <<http://www.ssb.no/befolkning/artikler-og-publikasjoner/attachment/39459?ts=132afcc7a30>> Lest: 23. april 2013.

Kvinnovasjon (2013). Kvinnovasjon: SIVAs satsing på kvinnelige gründere [Internett] Kvinnovasjon Tilgjengelig fra: <<http://kvinnovasjon.no/>> Lest: 15. juli 2013

Likestillings- og diskrimineringsombudet (26. april 2011). Velger tradisjonell kjønnsfordeling [Internett]. Likestillings- og diskrimineringsombudet. Tilgjengelig fra: <<http://www.ldo.no/no/Tema/Kjonn/Arbeid-og-omsorg/Velger-tradisjonell-kjonnfordeling/>> Lest: 23. april 2013.

Meinich, P (27.02.2013). Statens nærings- og distriktsutviklingsfond. I *Store norske leksikon*. [Internett], Tilgjengelig fra: <http://snl.no/Statens_n%C3%A6rings-og_distriktsutviklingsfond> Lest: 03. mai 2013.

Nofas (2013) Nofas: Financing, Research, Strategy. [Internett] Tilgjengelig fra: <<http://www.nofas.no/>> Lest: 25. november 2013.

Norden (2002). Opplæring i entreprenørskap: Omfang, kvalitet og nasjonale forskjeller. En nordisk kartlegging. [Internett] Tilgjengelig fra: <http://www.norden.org/sv/publikationer/publikationer/2002-007/at_download/publicationfile> Lest: 26. november 2013.

Nærings- og handelsdepartementet. (2008) *Et nyskapende og bærekraftig Norge*. St.meld nr. 7 (2008-09). Oslo, Nærings- og handelsdepartementet. Tilgjengelig fra: <<http://www.regjeringen.no/nb/dep/nhd/dok/regpubl/stmeld/2008-2009/stmeld-nr-7-2008-2009-5/2.html?id=538074>> Lest: 27.juni 2013.

Nærings- og handelsdepartementet (2012a) Etablerertilskudd til flere gründere og bedrifter [Internett] Regjeringen. Tilgjengelig fra: <<http://www.regjeringen.no/nb/dep/nhd/pressemeldinger/2012/etablerertilskudd-til-flere-grundere-og-.html?id=703573>> Lest: 4. august 2013.

Nærings- og handelsdepartementet (2012b) *Verktøy for vekst – om Innovasjon Norge og SIVA SF*. Meld. st. 22 (2011-2012). Oslo, Nærings- og handelsdepartementet. [Internett] Tilgjengelig fra: <<http://www.regjeringen.no/nb/dep/nhd/dok/regpubl/stmeld/2011-2012/meld-st-22-20112012.html?id=680173>> Lest: 03.mai 2013.

Näringsdepartementet (2012a) Regeringens politik för att främja kvinnors företagande. Näringsdepartementet [Internett] Tilgjengelig fra: <<http://www.regeringen.se/sb/d/8649>> Lest: 13. mars 2013.

Näringsdepartementet (2012b) Regeringens satsningar på kvinnors företagande. Näringsdepartementet [Internett] Tilgjengelig fra: <<http://www.regeringen.se/sb/d/15319/a/185251>> Lest: 13. november 2013.

OECD (2012) OECD Factbook 2011-2012: Economic, Environmental and Social Statistics: Self-employment [Internett] Tilgjengelig fra: <<http://www.oecd-ilibrary.org/sites/factbook-2011-en/07/01/04/index.html?itemId=/content/chapter/factbook-2011-61-en>> Lest: 29. November 2013.

OECD (2013). OECD Employment Outlook 2013. [Internett] Tilgjengelig fra: <<http://www.oecd.org/els/emp/oecdemploymentoutlook.htm>> Lest: 8. november 2013.

Rambøll Management (2008). Evaluering av Kvinner i Fokus og Nettverkskreditt [Internett] Tilgjengelig fra: <<http://evalueringsportalen.no/evaluering/evaluering-av-kvinner-i-fokus-og-nettverkskreditt-hovedrapport-2>> Lest: 26. juni 2013.

Roshauw, F. og Ingunn Haraldsen (2010). Småbedrifter flagger ut. *Nationen*, 16. juni 2010. [Internett]. Tilgjengelig fra: <<http://www.nationen.no/2010/06/16/naring/forvaltning/byrakerati/papirvelde/6009462/>> Lest: 1. oktober 2013.

Sheikh, S., Pecher, I., Steiber, N. & Heckl, E. (2002). Good Practices in the Promotion of Female Entrepreneurship: Examples from Europe and other OECD Countries. [Internett] Austrian Institute for Small Business Research (IfGH), (2002). Tilgjengelig fra: <<http://www.insme.org/files/1115>> Lest: 09. juli 2013.

SIVA (2013) Inkubator. [Internett] Tilgjengelig fra: <<http://www.siva.no/internett/cms.nsf/pages/inkubator?open>> Lest: 17. juli 2013

SOU (2007:15) Gender mainstreaming Manual (1), Gender Equality in Public Services (2). [Internett] Utbildningsdepartementet. Tilgjengelig fra: <<http://www.regeringen.se/sb/d/108/a/81944>> Lest: 26. november 2013.

Spilling, O. (1997) Research on entrepreneurship and small business in Norway. [Internett] Sage. Tilgjengelig fra: <<http://isb.sagepub.com/content/18/2/38>> Lest: 12. mai 2013.

Spilling, O. og N. G. Berg (2000). Gender and small business management: the case of Norway in the 1990s. [Internett] Sage. Tilgjengelig fra:

<<http://isb.sagepub.com/content/18/2/38>> Lest: 10. November 2013.

Spilling, O., B. H. Hansen og E. S. Bjørnåli (2010) Evaluering av nyvekst. Rapport. NIFU STEP. Tilgjengelig fra: <<http://www.nifu.no/publications/858985/>> Lest: 26. oktober 2013.

Spilling, O. R., T. Lauritzen, S. E. Hagen og E. Bjørnåli (2011) Evaluering av handlingsplanen for meir entreprenørskap blant kvinner. [Internett] NIFU. Tilgjengelig fra: <<http://www.nifu.no/publications/859669/>> Lest: 2. mars 2013.

SSB (2013a). Arbeidskraftundersøkelsen, 4. kvartal 2012. [Internett], Statistisk sentralbyrå. Tilgjengelig fra: <<http://www.ssb.no/arbeid-og-lonn/statistikker/aku/kvartal/2013-01-30>> Lest: 2. november 2013.

SSB (2013b) Arbeidskraftundersøkelsen, 2. kvartal 2013 [Internett], Statistisk sentralbyrå. Tilgjengelig fra: <<http://www.ssb.no/aku>> Lest: 17. september 2013.

SSB Statistikkbanken (2013) Bedrifter, foretak og regnskap.[Internett] Statistisk sentralbyrå Tilgjengelig fra: < <https://www.ssb.no/statistikkbanken>> Lest 23. april 2013.

Statistiska centralbyrån (2013) Byråets nettsider [Internett] Tilgjengelig fra: <http://www.scb.se/sv/>.

Statistiska centralbyrån (20. mars 2013) Befolkningsstatistikk [Internett] Statistiska centralbyrån. Tilgjengelig fra: <http://www.scb.se/Pages/Product_25785.aspx> Lest: 02. mai 2013.

Tillväxtanalys (2011) Utvärdering av statligt finansierad företagsrådgivning. Delrapport 1: Working paper/PM 2011/17 [Internett] Tilgjengelig fra: <http://www.tillvaxtanalys.se/download/18.56ef093c139bf3ef8902a33/1349864245056/wp_pm_2011_17.pdf> Lest: 25 november 2013.

Tillväxtanalys (2012a) Rapport 2012:05, Rural Housing – Landsbygdsboende I Norge, Sverige och Finland. Tillväxtanalys, Østersund. [Internett] Tilgjengelig fra: <http://www.tillvaxtanalys.se/download/18.56ef093c139bf3ef89029cb/1349864058705/Rapport_2012_05.pdf> Lest: 2. november 2013.

Tillväxtanalys (2012b) Uppdrag att utvärdera programmet Främja kvinnors företagande. [Internett] Tilgjengelig fra: <<http://www.tillvaxtanalys.se/sv/om-tillvaxtanalys/projekt-och-uppdrag/projekt-och-uppdrag/2012-12-13-uppdrag-att-utvardera-programmet-framja-kvinnors-foretagande.html>> Lest: 25 november 2013.

Tillväxtanalys (2013a) Om Tillväxtanalys. [Internett] Tilgjengelig fra <<http://www.tillvaxtanalys.se/sv/om-tillvaxtanalys.html>> Lest: 26. september 2013.

Tillväxtanalys (2013b) Statistik: Nystartade företag [Internett] Tilgjengelig fra: <<http://www.tillvaxtanalys.se/sv/statistik/nystartade-foretag.html>> Lest: 20 september 2013.

Tillväxtverket (2009). Guide: Jämställdhet mellan kvinnor och män i projektet [Internett] Tillväxtverket, Tilgjengelig fra: <<http://www.tillvaxtverket.se/huvudmeny/euprogram/drivaprojekt/ansokaomprojektmedel/handledningforifyllandeavprojektansokan/kapitelhandledning/11horisontellakriterier/guidejamstalldhetmellankvinnorochmaniprojektet.4.21099e4211fd8a8c87b800017324.html>> Lest: 26. november 2013.

Tillväxtverket (2013a) Om Tillväxtverket. [Internett] Tillväxtverket. Tilgjengelig fra: <<http://tillvaxtverket.se/ovrigt/omtillvaxtverket.4.21099e4211fd8a8c87b800017660.html>> Lest: 03. mai 2013.

Tillväxtverket (2013b). Fler och växande företag. [Internett] Tilgjengelig fra: <<http://www.tillvaxtverket.se/huvudmeny/insatserfortillvaxt/flerochvaxandeforetag.4.418280eb12db85acaec80003590.html>> Lest: 25. november 2013.

Tillväxtverket (2013c) Främja kvinnors företagande. [Internett] Tilgjengelig fra: <<http://www.tillvaxtverket.se/huvudmeny/insatserfortillvaxt/flerochvaxandeforetag/framjakvinnorsforetagande.4.74f57d0f1283a4f88ff80006481.html>> Lest: 18. november 2013.

Vinnova (27. februar 2013) Om Vinnova: Vinnova stärker Sveriges innovationskraft [Internett] Vinnova. Tilgjengelig fra: <<http://www.vinnova.se/sv/Om-VINNOVA/>> Lest: 03. mai 2013.

Vinnova (27. februar 2013) Vår verksamhet. [Internett] Vinnova. Tilgjengelig fra: <<http://www.vinnova.se/sv/Var-verksamhet/>> Lest: 03. mai 2013.

Vedlegg 1: Oversikt over utførte intervjuer

- a. Informant i Virkemiddelapparatet (2013) Intervju med forfatteren, 28.02.2013.
- b. Informant i Det Kongelige råd for Norges vel (2013) Intervju med forfatteren, 26.02.2013.
- c. Informant i Etablerersenteret (2013) Intervju med forfatteren, 08.03.2013.

Vedlegg 2: Intervjuguide

1. Om kvinnesatsingen i virksomheten

- Generelt om virksomheten, hva driver dere med?
- Hvilke ordninger og tiltak retter seg spesielt mot kvinner?
 - På hvilken måte?
- Omfang; hvor stor portefølje har virksomheten?
- På hvilke måter gjør virksomheten seg synlig for potensielle etablerere?
- Hvem tar kontakt med dere?
- Hvilken form for hjelp ønsker de som kontakter virksomheten?
- I hvilken grad ser kvinner ut til å være oppdatert på hvilke muligheter og støtteordninger som finnes, når de kontakter dere?

Undersøk om det har eksistert endringer over tid:

- **Organisatoriske endringer i støtteordninger?**
- **Endring i forhold til å få lån/finansiering.**
- **Så finanskrisen ut til å ha en innvirkning?**

2. Om næringslivet i Bergen og omegn

- Hvilke utfordringer møter nyetablerere i distriktet?
- Finnes det kjønnsforskjeller mellom næringer? Mellom sektorer?
- Hvordan er forskjellene i tilgang på støtte mellom by og distrikt?
- Opplever du kvinners tanker om og forhold til næringsvirksomhet annerledes enn menns?

3. Om entreprenører/nyetablerere

- Hva ser du som hovedutfordringene til nyetablerere?
- Har du gjort deg noen tanker om forskjeller mellom kjønn blant entreprenører?
- Forskjell i gjennomføringsgrad mellom kjønn?

- Er det noen bestemte fellesnevner mellom de ulike nyetablererne du har hatt kontakt med?
- Inntrykk av nettverk?
- Vekstambisjoner?
- Startkapital?

4. Om etablererordninger

- Hvordan jobber dere for å rekruttere entreprenører?
- Finnes det et særlig fokus på ulikheter mellom kjønn i opplæringen?
- Gir deltakerne uttrykk for at det er bestemte forhold som er særlig utfordrende?
- Særlige utfordringer for kvinner?
- Kvalitative forskjeller i etablering mellom kjønn?
- Familiesituasjon
- Næringsvirksomhet som bisyssel?
- Gasse/mentor/veilederordninger?